

મારા મુરબી પિતાજી

શેઠ નશરવાનજી ફરામજી બીલીભારીઆના

મામા

મરહુમ શેઠ એદલજી મેહરવાનજી સહકૃષ્ઠ

જેમનાં જ્યોતિષ વિધાનાં જ્ઞાનથી

એ વિધાના અભ્યાસ માટેનો પહેલો શોખ

મારામાં ઉત્પન્ન કીધો હતો,

અને

જેઓ સેતારાઓની ગીરદેશથી

રાજપદની ટોચ અને ગરીબીના ગારનો એક સરખો અનુભવ મેળવવા

પામ્યા હતા,

તેમની પવિત્ર યાદમાં.

ખોલાસો.

મારા મુરખી પિતાજીના મામા જ્યોતિષ વિદ્યાનું સારું જ્ઞાન ધરાવતા હતા, અને મારી બાળ વયમાં મારે માટે તેવણે કીધેલી કેટલીક આગાહીઓ ખરી પડવાથી કુદરતી રીતેજ આ વિદ્યા તરફ મારું ધ્યાન ખેંચાયું હતું, તેમાં બચપણથીજ મારા મુરખી તરફથી મળેલા જરથોસ્તી મંજહબ અને થિઆસોશીના ઓધથી વધારો થયો હતો. પણ તે વખતે જ્યોતિષ વિદ્યા ઉપર ગુજરાતી ભાષામાં કોઈપણ પુરતક હસ્તી ધરાવતું ન હતું. જરથોસ્તી મંજહબ અને થિઆસોશીના મુકાબલા રૂપી અભ્યાસમાં વરશે ગાળવા પછી પશ્ચિમ તરફની જુદી જુદી વિદ્યાઓ તરફ ધ્યાન ખેંચાયું. આ અરસામાં જરૂર પડે જ્યોતિષ વિદ્યાનો લાભ એક હિંદુ જોશી પાસે કોઈ કદાચ લેતાં, કેટલીક બાબદોમાં તેમનું કહેવું ખોટું પડવાથી, નિરાશી ઉપજવા સાથે એ વિદ્યા ઉપરનું એકીન ડગમગવા લાગ્યું, તેથી એ વિદ્યાનો જાતે અભ્યાસ કરવાની ઈચ્છા થઈ. પણ તે માટે કશાં સાધનો ન હતાં. બવિષ્ય ઉપર મુલતવી રાખતાં વરશે વહી ગયાં, અને ત્યાર બાદ કાંઈક ગુજરાતી સાહિત્ય હાથ લાગ્યું, પણ તે વાંચતાં તેમાં મને કશું સુઝ પડ્યું નહી. કાંઈક સંજોગથી મુંબઈવાળા જોશી સોમેશ્વર દ્વારકાદાસ સાથે પત્ર વહેવાર ચાલ્યો. આ અરસામાં તેમનાં “ જ્યોતિષ કલ્પતર ” અને “ જાતક પારિજાત ” નામનાં પુસ્તકો તૈયાર થતાં હતાં. તે પ્રગટ થવા બાદ તેમનો અભ્યાસ કરવાની કોશેશ કીધી, પણ ફેાકટ. છેવટ મારા પોતાના ટપકાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને તે પછી મારાં કુટુંબના ટપકા હાથ ધર્યાં. હવે મને કાંઈક સમજ પડવા લાગી ; પણ વળી ગુંચવાડો થતાં નિરાશ થઈ અંગ્રેજી જ્યોતિષ વિદ્યાને લગતાં પુસ્તકો મંગાવી તે ધોરણ હાથ ધર્યું. પણ તેથી ગુંચવાડો વધ્યો, કારણ બંને રીતીઓનાં ગણિત—રાશી, ગ્રહો વગેરેમાં ૨૨ અંશનો જે ફેર આવતો હતો, તે કોઈ સમજાવી શક્યું નહી.

આ અરસામાં ઇંગ્લેન્ડના પ્રખ્યાત જોશી “ સેફારીયલ ” નું “ એ મેન્યુઅલ ઓફ ઍસ્ત્રોલોજી ” નામનું પુસ્તક ઇંગ્લેન્ડથી મળ્યું, અને જોશી સોમેશ્વરનો પહેલીજ વાર મેળાપ થયો. અને તરફનો ખોલાસો એકસરખો અને સંતોશકારક મળ્યો. જોશી સોમેશ્વરે આ વિદ્યાનાં મૂળ તત્વો ઘણી સારી રીતે સમજાવ્યાં, અને પછી તેમનાં પુસ્તકો મારી નજરે ખુલાં થઈ ગયાં.

પછી સગાંઓ અને મિત્રોના ટપકા મેળવી અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. નોકરીની રોકાણો પછી રોજ રાત્રે મળતા માત્ર એકાદ એ કલાક આ અભ્યાસ પાછળ રોકતાં મને ધારવા કરતાં વધુ ફત્તેહ મળી.

મારા મુરખીના ટપકા ઉપરથી તેમને કહેલી વિગતો ખરી પડવાથી તેમની તરફથી પ્રગટ થતાં જાણીતાં ચૈરાગ ચાપાન્યામાં એ વિદ્યા બાબે લખાણ કરવાની તેવણે મને ભલામણ કીધી. પહેલો હફતો પ્રગટ થવા સાથે એ બાબદ ચાપાન્યાના આકારમાં જુદી જાળવી રાખવા માટે કેટલેક ટેકાણેથી ભલામણ થઈ. મેં તે ખુશી સાથે ઉપાડી લીધી. મને મળતી કમપ્રસદને લીધે, અને આ બાબદના ટેકામાં વરશેા પર વાંચેલાં પુસ્તકોની યાદ તાજી કરતાં આ બાબદ સીલસીલાબદ્ધ લખાઈ નથી, તે છુટા છવાયા કકડા બુકલા રૂપે છે. પણ વિચારવત વાંચનારાઓને તેમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે. આ બાબદને હજી બહુ લંબાવી શકાય એમ હોવા છતાં ચૈરાગ ઉપર તેનું ચાલુ દબાણ બહુ થવાથી, અને ધારવા કરતાં તેમાં પુરતો ખોરાક રજુ થવાથી, તે બધ કીધી.

આવાં એક ચાપાન્યાની કશી કાંમત રાખવા કરતાં તે તદ્દન મુક્ત વહેંચવાથી જ્યોતિષ વિદ્યાની સારી સેવા બજાવી શકાય, એવો મારો વિચાર હતો. પણ તેનો ખર્ચ માથે ઉઠાવવા જેવી મારી શુભસ ન હતી. આ લખાણનો પહેલો હફતો પ્રગટ થતાંજ તેની કદરશનાસી તરીકે એક ઝઘડિ જરથોસ્તી બાનુએ મારીપર રૂ. ૨૫) મોકલી આપ્યા, અને તે પછી જ્યોતિષને લગતાં કેટલાંક આરીફ કામોની મહેનત માટે મને મળેલા બદલાની રકમ આ કામમાંજ વાપરવાનો મેં હરાવ કીધો.

જ્યોતિષ વિધાનો પારસી કામમાં છુટથી ફેલાવો કરવાની મારી હોંશ જોઈ મારા મીત્ર મી० હોરમસજી સોરાબજી મીઝી (“ હરમીસ ”) તરફથી એ વિધાનું જ્ઞાન ઘણીજ સહેલ અને સરળ રીતે આપવા માટે એક પુસ્તક લખવાની બલામણ થઈ. પણ તે પ્રગટ કરવાની મારી મુંઝસ ન હોવાથી પ્રગટ કરવાનું કામ તેવણે માથે લેવા ખુશી દેખાડી છે, અને મારા ટુંક અભ્યાસ અને અનુભવનો લાભ પારસી અભ્યાસીઓને ટુંક મુદતમાં આપવાની હું ઉમેદ રાખું છું.

આ લખાણને ટેકા આપનાર એક લખાણ એક ચિંત્તાસોશીકલ મત્સીક ચોપાન્યામાં પ્રગટ થયતું હતું, અને તેના તરજુમો મીસ મહેર-બાઈ દાદીશેકે ચેરાગમાં પ્રગટ કરવા મોકલ્યો હતો, તે આ ચોપાન્યામાં સમાવી દેવાનું વાજખી ધારવામા આવ્યું છે.

હુન્સીકુઠ, નવસારી, }
તા. ૧-૫-૧૭.

અરંદેશર નશરવાનજી ખીલીમરીઆ.

ધી જનરલ ટ્રેડીંગ એજન્સી

(પરદેશથી માલ આયાત કરનારા)

જનરલ મરચાંદસ એન્ડ કમીશન એજન્ટસ.

સધળો જાતની પેટંટ ઇવાઓ, વીલાયતી ખોરાકો, સ્ટેશનરી, હોઝીયરી, સધળો જાતનો ફેન્સી પરચુટણુ સામાન.

ફોટોગ્રાફીક એન્ડાજન્ટમેન્ટસ.

ગમે તેવી જાંખી સખીઓ ઉપરથી પણ મોટાં કદનાં એન્ડાજન્ટમેન્ટસ ઇંગ્લેન્ડની એક પહેલી પંક્તિની નામીથી પેટી પાસે તૈયાર કરાવી મંગાવી આપવામાં આવે છે. એન્ડાજન્ટમેન્ટસને બંધબેસતી ફ્રેમો પણ અગ્રેજી ટેસ્ટને અનુસરતી મંગાવી આપવામાં આવે છે.

કોઈપણ જાતનો માલ જે અમારા સ્ટોકમાં ન હોય તે મુબઈથી કે વિલાતથી ખાસ વરદીથી ખતતી ઉતાવલે અમે ઘણાં જુજ કમીશનથી મંગાવી આપીએ છીએ. દરેકામોસમને લગતી જુદી જુદી ધર સંસારી જરૂરીયાતની ચીજોનો સ્ટોક અમે ભરવાની સંભાળ રાખીએ છીએ.

જેશી સોમેશ્વર દ્વારકાદાસ કપરવંજવાળા.

ન્યોતિષ કલ્પતરૂ (જે ભાગમાં) અને જાતક પારિજાતના કર્તા.

ભાઈ જીવનજીની ગલી, ઠાકોરદ્વાર,

મુંબઈ.

જયોતિષ વિદ્યા :

તેની તુલ્યતાવીક્ષ તપાસ.

[૧]

“For I dipt into the future, far as human eye could see,
Saw the vision of the world, and all the wonders that would
be.”

—TENNYSON.

“કારણ કે ત્યાં સુધી માણસ જાતની નજર પહોંચી શકે ત્યાં સુધી મેં
ભવિષ્યનાં ભિત્તરમાં દુખથી મારી—દુન્યાનો ચિતાર અને ભવિષ્યમાં બનનારી
સઘળી અજાયબીઓ મેં જોઈ.”—ટેનીસન.

શરૂઆત.

મનિસાન જાતની રોહાંદી છાંદગીની રાહબરી માટેની પુરાતન જમાનાની
અની કિંમતી અને ઉપયોગી વિદ્યાઓમાં જયોતિષ વિદ્યા મુખ્ય છે. જેમ
બીજી પુરાતન વિદ્યાઓ માણસ જાતના સ્વાર્થ અને લોભને લીધે હસીમાં
અને હીનપસ્તીમાં આવી પડી, તેમ જયોતિષ વિદ્યા પણ તેના અભ્યાસી
વર્ગની અનેક ખામીઓને લીધે આજે હસીમાં આવી પડી છે. એ
વિદ્યાનું નામ આજે શરમનું કારણ થઈ પડ્યું છે, અને એનો અમલ
કરનારાઓ તેમજ લાભ લેનારાઓ આસપાસનાઓની હસીમાં આવી પડ-
વાની ધાસ્તીથી કાંઈક ભાગે ચેારી છુપીથી તેનો અમલ કરતા કે લાભ
લેતા જણાય છે.

કોઈ પણ વિદ્યા માણસ જાતના અભ્યાસને લાયક થવા માટે તે
માણસ જાતના તન, મન કે આત્માની—કોઈ પણ જાતની—ખીલવણીની
તેમ ધરાવતી હોવી જોઈએ. જયોતિષ વિદ્યા એવી કોઈ લાયકાત ખરેખર
ધરાવે છે કે નહિ તે આપણે આગળ તપાસીશું. સાધારણ રીતે જેઓ

એ વિધાને હસી નાખે છે તેઓનું કહેવું એવું છે કે એ વિદ્યા માણસના મનને વહેમી બનાવે છે. એ એક ઇગાર્ધભરી વિદ્યા છે. અને જે દાવો તે કરે છે, તે દાવાને તે લાયક નથી.

હિંદુસ્તાનને અને જ્યોતિષ વિધાને એટલો અતલગતો સંબંધ છે કે એ એ કદી જુદાં પડી શકે નહિ. જ્યોતિષ વિદ્યા હિંદુ ધર્મ પુસ્તકોમાં “ વેદની આંખ ” ગણાય છે. છતાં હિંદનાં બાળકોને શીખવવામાં આવતી ચોપડીઓમાં હિંદુઓને હાથે લખાયલા પાઠોમાં જ્યોતિષ વિધાને વહેમ ગણી ધિક્કારવામાં આવી છે. અને તેની દલીલ તરીકે એવી તકરાર રજુ કરવામાં આવે છે કે, જે જ્યોતિષ વિદ્યા ખરી હોય તો “ વૈદનાં મરે નહિ, ને જોશીનાં રાંડે નહિ. ” આ કહેવત કઈ જાતનાં કહાપણુથી રચાયેલી છે તે સમજી શકાતું નથી. કારણ, જે એ કહેવતને આધારે જ્યોતિષ વિદ્યા એક વહેમ હોય તો વૈદક વિદ્યા પણ તેમજ ગણાવી જોઈએ, અને તેથી વૈદક વિધાનો આશરે લેનારાઓ પણ વહેમી ગણાવા જોઈએ !

ઓગણીસમી અને વીસમી સદીમાં સુધરેલી દુન્યામાં થયેલી ચોંકાવનારી અને ચમત્કારીક શોધો માટે જે અદારમી સદીમાં કોઈએ આગાહી કાઢી હોત તો તેવી આગાહી કરનારને કેવી ઉપમા મળત તે જણાવવાની જરૂર નથી. છતાં આજે આપણે જોઈએ છીએ અને અનુભવીએ છીએ કે જે પુરાતન જમાનાની વાતો “ આરંગા ” રૂપે હસી કાઢવામાં આવતી હતી, તે ખરેખર બનતી જાય છે. અને આ સધળા ચમત્કારો માત્ર વિધાના કુંડા અબ્યાસનું—જ્ઞાનનું—પરિણામ છે. પણ આવું જ્ઞાન દુન્યામાં સધળાજ ધરાવતા નથી.

“ દોરડાં વગર તારના સંદેશા મોકલવાની ” કળા (Wireless Telegraphy) સધળાંજ ભેજાંમાંથી જન્મ પામતી નથી. છતાં તે ખોટી છે એમ હસી કાઢવાની હિંમત કરનાર પોતાની મગજ શક્તિનું તોલ કરાવે છે. એક વિદ્યા આપણે સમજી નહિ શકીએ, અથવા તેને લગતું જ્ઞાન મેળવવાની આપણી મરજી ન હોય, એટલાજ માટે તેને વહેમ ગણી હસી કાઢવામાં વિવેક સમાયેલો નથી.

“ વહેમીનાં ભિત્તરમાં સચાઇ સમાયલી છે, ”

પણ તે જોવાને ઉંડી નજર શક્તિની જરૂર છે. પેગમ્બરો, શીલસુશ્રી અને કવિઓ આજના “ પરિક્ષકો ” અને “ નુકતેચીનો ”ની નજરે ખેશક વહેમીજ ગણાય. પણ તેથી તેઓની પેગમ્બરી, શીલસુશ્રી અને કવિતાઇ શક્તિને હીણું લાગતું નથી, કે તેમની અસરમાં સહેજ પણ ફેર પડતો નથી. જ્ઞાન બહોળું છે—તે જગતમાં અનેક રૂપે મળે છે. પણ તે મેળવવા માટે શકમંદ મન તથી જોઇતું. તેને માટે સ્વતંત્ર વિચાર શક્તિ, આતુર મન, નમ્રતા, ખરું જાણવાની ખાહેશ ખાસ અગત્યનાં છે.

જ્યોતિષ વિદ્યા એક જડ અથવા ખાકી વિદ્યા નથી. તે મીનોઈ વિદ્યા છે—કારણ તે માત્ર ચોપડીનાં વાંચનથી નથી મળતી. તેને માટે કુદરતી લાયકાતની જરૂર રહે છે, અને જે મન પુરતી રીતે કેળવાઇને તૈયાર થયેલું હોય છે, તે મન એ વિદ્યાનો સૌથી સરસ લાભ અપી શકે છે. એ વિદ્યા ધર્મનો એક ભાગ છે. પુરાતન આર્યન તેમજ સેમીટીક ધર્મ પુસ્તકોનો એ એક અગત્યનો ભાગ હતો. વેદના અંગોમાંનું તે મુખ્ય અંગ—ત્રેત્ર—ગણાય છે. પારસી શીલસુશ્રીને લગતાં ખાકી બચેલાં કકડા બુકલા રૂપી પુસ્તકોમાં “ ખુદ્દહેશ ” જ્યોતિષના ખુલ્લા ઇશારાઓ કરે છે. જરથોસ્તી ધર્મ પુસ્તકોને જ્યોતિષ વિદ્યાની રોશનીમાં ઉકલાવવાની “ સાંજ વર્તમાન ”ના અંકોમાંની મીઠ બહેરામજી ડોસાભાઇ બસલાની કોશેશ જેમના જોવામાં આવી હશે તેઓની ખાત્રી થઈ હશે કે જરથોસ્તી ધર્મ જ્યોતિષ વિદ્યાની શીલસુશ્રીથી ખાલી નથી. “ જમાસ્પી ” જ્યોતિષ વિદ્યાનું એક દ્વિમતી પુસ્તક છે.

દુન્યાના જંગલી કે સુધરેલા કોઈ પણ મુલકમાં કોઈ પણ જમાનો એવો નથી ગયો કે જે વખતે એ વિદ્યાનો અમલ ત્યાં જાહેર કે છુપી રીતે ચાલુ રહ્યા ન હોય. દુન્યા જગતનો એક ભાગ છે, અને જમતના ખીજા ભાગો—તારા, સેતારાઓ—સાથે તે જે સંબંધ ધરાવતી આવી છે, તે સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે, તે સંબંધની આ દુન્યા પર કેવી અસર થાય છે, તે જંગલી કે સુધરેલી પ્રજાઓના વિદ્વાન વર્ગનાં અવલોકનની

બહાર નથી. સદા તેનું અવલોકન થતું રહ્યું છે, અને તેથી આજેના જમાનાનો ઇંગ્લંડનો પ્રખ્યાત જોશી એલન લીઓ વાજબી રીતે નીચલા રીકા કરે છે:—

“Indeed there are people living to-day, whose names would come as a great surprise to many, who are very earnest and loyal students of astrology, but . . . . . if some devoted student with the time at his disposal could go through the world's history it would be found that there has always been a universal belief in Astrology, and quite sufficient evidence to establish the truth of the statement that Astrology is in a word the history of the world.”

—ALAN LEO.

“ખરેખર આજે એવા ઘણા લોકો હૈયાત છે, કે જેઓનાં નામે ઘણા-ઓને ખુબ અજાણ્ય પમાડશે, અને જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાના ઘણા આતુર અને મક્કમ અભ્યાસીઓ છે, પણ . . . જે કોઈ કુરસદ ધરાવનાર અભ્યાસી દુન્યાની તવારીખ તપાસી જાય તો તેને માલમ પડશે કે જ્યોતિષ વિદ્યા સદા સામાન્ય રીતે મનાતી આવી છે, અને દુકંમાં એ વિદ્યા તેજ દુન્યાની તવારીખ છે, એવી હકીકતની સચાઈ સામેત કરવા માટે પુરતા પુરાવા તે મેળવશે.”

પણ જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાનું નામ સાંભળતાં માત્ર “સુધરેલા” અને “કેળવાયલાઓ”માં ખપવા માટેજ અને “વહેમી” ગણાવાની ધારતીને લીધે સુગાઈ ઉઠે છે, તેઓમાં એવા કેટલા છે કે જેઓ વિચાર શક્તિનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ કરીને એ વિદ્યાના ખરાપણાં માટે પુરતી તેહકીક કરી તે ખરી જણાતાં તેની હિંમતથી હીમાયત કરવા તૈયાર થાય?

“To those who really think, there is nothing in the least unreasonable in Astrology, but they must think for themselves, and not allow other to think for them if they would find out where the reason lies.”—ALAN LEO.

“જેઓ ખરેખર વિચાર કરતા હોય તેઓ માટે જ્યોતિષ વિદ્યામાં ગેર-વાજબી કશું નથી, પણ તે વાજબીપણું ક્યાં સમાયલું છે, તે જોવા માટે તેઓએ પોતા માટે પોતે વિચાર કરવો જોઈએ; પોતાની વતી ખીલઓને વિચાર કરવા દેવો ન જોઈએ.”—એલન લીઓ.

જ્યોતિષ વિદ્યા એક અખતરાશી—અનુભવથી સિદ્ધ થઈ શકે એવી—
 વિદ્યા (Science) છે. તેના ખરાપણાની સામેતી માટે દરેક માણસે
 જાતે તોલ કરવાનું છે. ખીજાઓ અમુક વિચારો ધરાવે છે માટેજ એ
 વિદ્યા ખોટી, ભુલભરેલી, કે વહેમી છે એમ માની લેવું એ વિચારનું
 સ્વતંત્રપણું કહેવાય નહિ. એ વિદ્યાનાં ખરાપણાની સામેતી સહેલ છે.
 તે અનુભવથી મેળવી શકાય છે. એક જન્મના ખરા નોંધાયલા વખત
 ઉપરથી ખારીક ગણતરીને આધારે એક માણસની છંદગીના દિવસે દિવસનું
 ફળ ખાત્રીપુર્વક રીતે વરતી શકાય, એમ કહેવું સહરાગત ભયું નથી.
 એમ છતાં જ્યોતિષ વિદ્યાને આધારે જણાવેલી બાબતો કેટલીક વાર ખોટી
 પડે છે તેનું કારણ શું, એવા સવાલ કુદરતી રીતે વાંચનારાઓના મનમાં
 ઊભો થયોજ નેમ્મએ. આ સવાલ અતી અગત્યનો છે, અને આ બાબત
 દની ખારીક તપાસ દરમ્યાન એ અગત્યના સવાલ ઉપર લંબાણથી વિવે-
 ચન કરવાની ધારણા રાખવામાં આવી છે; એટલે આગળ ચાલતાં એ
 સવાલનો સંતોષકારક કડ઼ો કરવાની તજવીજ કરવામાં આવશે.

આ બાબતના શરૂઆતના તબક્કામાં તો માત્ર જ્યોતિષ વિદ્યા તરફ
 વાંચનારાઓનું ધ્યાન ખેંચવાની, અને જેઓમાં લાયકાત હોય તેઓને
 એ વિદ્યાની જાતે તપાસ કરવાને લલચાવવાની નેમ રાખવામાં આવી છે.
 કોઈ પણ વિદ્યા કે બાબત ખરી અને ભરોસેદાર છે કે નહિ તે માટે
 ખીજા માણસના વિચાર કે મન ઉપર આધાર રાખવો તે વાજખી ગણાય
 નહિ. દરેક બાબતની જાતી શોધખોળ અને તપાસથી જ લાભ થાય છે,
 તે ખીજા કોઈ રીતે થઈ શકતો નથી. આટલા માટે જ્યોતિષ વિદ્યા તરફ
 જેઓને વહેમ, વસવસો, અણુગમે કે ધિક્કાર હોય, તેઓ જો ખરેખર
 એક ખોટાઈ એલમની તપાસ કરી તેને ઈન્સાફ આપવા ચહાતા હોય,
 તો તે વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી ઘટતી તહેકીક પછી મત બાંધે તો આ
 લખનારની ખાત્રી છે કે તેઓને પોતાનું આગણું મત ફેરવવાની જરૂર
 પડ્યા વગર રહે નહિ. એક માની લીધેલું મત ખોટું છે, અને પોતે ભુલ
 કરતા આવ્યા છે, એવું જણાવા પછી ખરાં અને ખુલ્લાં દીલથી પોતાની
 ભુલ સુધારવી, અને પોતાનું મત ફેરવવું, એ ખરી ફળવણીની અને
 ખરા “સુધારા” ની નિશાની છે.

“There is, perhaps, not more than one good way of proving or disproving the truth on any question at issue and that is by going thoroughly into the question yourself, and taking the trouble to tabulate the results from the evidence you can collect. This is a long and tedious process, at least where Astrology is concerned.”—ROLLO IRITON.

“તકરારમાં આવી પડેલા કોઈ પણ સવાલની સચાઈ સાબિત કરવા કે રદ કરવાનો માત્ર એક જ કાયદાબરો રસ્તો છે. અને તે એ કે તે સવાલની સંપૂર્ણ રીતે જાતે તપાસ કરવી. અને જે પુરાવાઓ એકઠા કરી શકાય તે ઉપરથી પરિણામોની નોંધ લેવાની મહેનત કરવી. આ કામ જ્યોતિષ વિદ્યાના બાબમાં ઘણું લાંબાણ અને કંટાળા ભર્યું છે.”—શૈલો આચાર્યન.

પણ જ્ઞાન મેળવવા માટે “બાદશાહી રસ્તો” હોતો નથી. ખાસ કરી બીકટ વિદ્યાઓની તપાસ કરવાનું કામ સહેલ હોતું નથી.

જ્યોતિષ વિદ્યા એક એવી વિદ્યા છે કે જેની તપાસ ખાસ કરી જાતે કરવાની નહિ મટે એવી જરૂર છે. એક જોશીની કહેલી વિગત ખોટી પડવાથી તે આખી વિદ્યાજ ખોટી છે એમ માની લેવું ડહાપણ બરું ગણાય નહિ. કારણ જાતી તપાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ વિદ્યાના ખરાપણાનું તોલ અભ્યાસથી જેવું થઈ શકે છે, તેવું બીજી કોઈ રીતે થતું નથી. જેઓમાં અભ્યાસ કરવાની લાયકાત ન હોય, અથવા જેઓ આ મુશ્કેલ બાબદ પાછળ પોતાના મગજને ધસવા રાજી ન હોય, તેઓ માટે સંતોશકારક રસ્તો માત્ર એટલોજ રહે છે કે એ વિદ્યાની તપાસ કરવા માટે ચાકસ રીતે નોંધેલા વખતને આધારે કોઈ જન્મ કુંડળી કે કોઈ સવાલ એકાદ ખરેખરા બાહોશ જોશી પાસે તપાસાવવો. તેમ કરાવતાં પણ કેટલીક વાર સંપૂર્ણ સંતોશ નથી મળતો એમ આ લખનાર અનુભવથી જાણે છે, અને વાંચનારાંઓમાંના ઘણાકો તેમ જાણતાં હોય એ કુદરતી છે. એમ બનવાના વિગતવાર કારણો આગળ રજુ કરવામાં આવશે, જે ઉપરથી જાણાશે કે એ વિદ્યા ખરેખર ખોટી નથી, પણ તેની તપાસ કરવાની રીતી ઘણીવાર ખામી ભરી રહેવાથી તે સંતોશકારક જણાતી નથી.

સઘળી પુરાતન આર્યન અને સૈમીટીક પ્રજાઓને લગતા ધર્મોમાં અને તે પ્રજાઓને લગતા રવાજો અને કાનુનોમાં જ્યોતિષ વિદ્યા એક કે ખૂબીએ રૂપે હસ્તી ધરાવે છે એ વાત અભ્યાસીઓને અંગતણી નથી. એ વિદ્યા ઉપરનો અમલ દુન્યાની કોઈ પણ પ્રજામાં, કોઈ પણ જમાનામાં બંધ થયો હોય એમ જણાતું નથી. માણસનું મન જ્ઞાસાર્થી ભરેલું છે, અને તે આ જીંદગીને લગતાં ભવિષ્યનાં ભિત્તરમાં ડોકયું કરવાની કોશિસ કરતું રહ્યું છે, એટલુંજ નહીં, પણ ભવિષ્યની જીંદગીના ભેદો જાણવાને પણ સદા તત્પર જણાયું છે, તેના ખુલ્લા પુરાવાઓ ધર્મોને લગતી તવારીખો આપણને પુરા પાડે છે.

અત્રે જણાવવું વ્યર્થ ગણાશે નહીં કે જ્યોતિષ વિદ્યા—ખાસ કરી હિંદુ જ્યોતિષને લગતો અલ્મ—માણસની આ જીંદગીનાં ભવિષ્યને લગતી હકીકત વર્ણવે છે એટલુંજ નહીં, પણ તે માણસની ભવિષ્યની જીંદગીનો ખ્યાલ આપવાને શક્તિવાન હોવાનો પણ દાવો કરે છે. વળી પૂર્વ જન્મની માણસની હકીકત જણાવવા માટેના પણ એ વિદ્યામાં કાનુનો સમાયલા છે. આ દાવો સાધારણ વાંચનારાઓને હસવા સરખો લાગે તેમાં નવાઈ નથી. પણ પશ્ચિમ તરફના વિદ્વાન ઇંગ્રેજ જોશીઓ વડીક આજે લાંબી તકરારો પછી માણસની જન્મ કુંડળી ઉપરથી પાછળ હડીને “આધાન કાળ” (time of conception) નક્કી કરવા જેટલી હદ ઉપર તો જઈ શક્યા છે. તેમજ “આધાન કાળ”ની નોંધ લખીને જન્મ પુરૂષ કે સ્ત્રીનો થશે, અને તે કયે વખતે થશે તે નક્કી કરવા સુધીનું જ્ઞાન તો મેળવી ચુક્યા છે.

હિંદી જ્યોતિષ વિદ્યામાં આધાન એટલે માણસનું ખીજ પડવાને લગતા વખત ઉપરથી ઉપજાવેલી કુંડળી ઉપરથી અનેક આખૂદો વર્ણવવા માટે એક ખાસ પ્રકરણ છે, તેમજ નિર્વાણ એટલે મરણ પછીની સ્થિતિનું વર્ણન આપવા માટે જુદું પ્રકરણ છે. વળી મરણના વખતની ચોકચસ નોંધ વડીક જ્યોતિષ વિદ્યામાં આ કામ માટે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. પણ આ વિષયો જેમ સાધારણ વાંચનારાઓનાં મગજમાં સહેલથી ઉતરી શકે નહીં, તેમ તે ઘણા ખીકટ હોવાથી આ જગ્યે તે માટે માત્ર ઇસારોજ કરવાની ધારણા રાખવામાં આવી છે. અસંખ્ય, સંજોગો.

અને તક જોઈ તે વિષય ભવિષ્યમાં વિસ્તાર પૂર્વક દર્શાવવાનું હાથ તુરત મુલતવી રાખીશું. શરૂઆતમાં તો જ્યોતિષ વિદ્યા શું છે, તેનો પાયો શા ઉપર રચાયેલો છે, અને તે માણસ જાતના અભ્યાસ માટે લાયક થવા માટે કેવા પ્રકારનો દાવો કરે છે, તે તપાસવાની જરૂર છે. આ તપાસ દરમ્યાન પશ્ચિમ તરફની આજની વિદ્યા (Science) ની જુદી જુદી શાખાઓએ જે બાબતોને નક્કી થયેલા નિયમો તરીકે પુરવાર કરી આપેલી છે, તે બાબતોના ઉંડાણમાં ઉતરવાની જરૂર રહેશે નહીં, તેવી બાબતો સિધ્ધ થયેલા કાયદા તરીકે વાંચનારાંઓ સ્વીકારે છે એમ માનીનેજ તે બાબતોને આ વિષયના ટેકામાં જરૂર પડે લઈશું.

૧. માણસ દુન્યાનો એક ભાગ છે ; દુન્યા સૂર્ય મંડળનો એક ભાગ છે ; સૂર્ય મંડળ આખા જગતનો એક ભાગ છે.

૨. સઘળી જનદાર કે જન વગરની વસ્તુઓ કુદરતના અરસ-પરસનાં ખેંચાણના એક અણુદીઠ કાયદાથી ટકી રહી છે, અને પોતાની ગતીમાં રહી શકે છે. જે તે કાયદો હસ્તી ધરાવતો બંધ પડે તો જગતમાં એક ભારી ગોંટાળો (Chaos) થઈ રહે. પૃથ્વી, અહો વગેરે પોતાની ગતીમાં આ કાયદાને આધારે ટકી રહેલાં છે.

૩. આખું જગત એક ચોક્કસ તત્વમાં તરતુ છે, કે જે તત્વનાં ઘટ સ્વરૂપને આપણે હવા કહીએ છીએ. આ તત્વ એક હેંકાણેની અસરને ખીન્ને હેંકાણે લઈ જવામાં મદદ કરે છે.

૪. આવી રીતે એક હેંકાણેની અસર ખીન્ને હેંકાણે લઈ જવાનું કામ ધુન્ડરી, ધ્વની કે વાઇબ્રેશન્સ મારફતે થાય છે.

૫. ગતી અથવા હિલચાલથી ધુન્ડરી અથવા વાઇબ્રેશન્સ ઉત્પન્ન થાય છે. ધુન્ડરી આવાજ, રંગ અને રૂપને ઉત્પન્ન કરે છે.

૬. જગતમાં દેખાતાં સઘળાં રૂપો ઉંચી કે હલકી ધુન્ડરીઓનું પરિણામ—અલંક ધુન્ડરીઓનો સમુદાય—છે.

૭. આટલા માટે જગતમાં થતાં નાનાં કે મોટાં, ઉંચાં કે હલકાં કામોની અસર નાના કે મોટા પ્રમાણમાં, દેખીતી કે અણુદીઠ રીતે આસપાસ સઘળે થાય છે.

ઉપલા નિયમો આજની પશ્ચિમ તરફની આગળ વધેલી વિદ્યાએ સ્વિકારેલા કાનુનો છે, અને તેમાંના કેટલાક નિયમો ઇંગ્લેન્ડ સાતમાં

ધોરણુમાં શીખતો એક વિદ્યાર્થી વટીક જાણે છે. માટે કેળવાયલા પુરુષોથી આ નિયમોનું ખરાપણું ના પાડી શકાય એમ નથી. આટલું સિદ્ધ થયતું માની આપણે હવે આગળ ચાલીશું.

ખગોળ વિદ્યા (Astronomy) સૂર્ય મંડળને લગતું ખાકી જ્ઞાન આપનારી વિદ્યા છે. તે દુન્યાના જેટલી જુની છે. જ્યોતિષ વિદ્યા એ ખગોળ વિદ્યાનું આગળ વધેલું બાનેનું રૂપ છે, ખગોળ વિદ્યાનાં સિદ્ધાંતો માનવાં અને જ્યોતિષ વિદ્યાનાં સિદ્ધાંતોને વહેમ ગણી હસી કાઢવાં, એ મનનું સાંકડાપણું—ધોર અજ્ઞાનપણું—દેખાડે છે. ખગોળ વિદ્યાનાં નીચલાં સાધારણ સિદ્ધાંતો સર્વમાન્ય છે.

૧. પૃથ્વી, ચંદ્ર અને સધળા ગ્રહો ગતી ધરાવે છે. આ ગતી સરખી નથી. કેટલાક ગ્રહો ઉતાવળી ચાલના અને કેટલાક ધીમી ચાલના છે. વળી ગ્રહોની ગતી હંમેશા એક સરખી નથી. કેટલાક પોતાની ગતીમાં ફેરફાર કરે છે. કેટલાક ગ્રહો ચોક્કસ વખતે ચોક્કસ મુદત સુધી પોતાના માર્ગમાં પાછળ હરે છે, સ્થિર થઈ જાય છે, અને વળી પાછા આગળ ચાલે છે.

૨. પૃથ્વી અને ગ્રહોની ગતીથી દિવસ અને રાત, રુતુઓ, તોફાનો, અહો, ભરતી અને ઓટ, વગેરે થાય છે.

૩. આ સધળા દુન્યામાં થતા ફેરફારો—ગ્રહોની ગતી એકસરખી ન હોવા છતાં—ગણતરીથી વર્ષો અગાઉથી ચોક્કસપણે કહી શકાય છે. આવા વરતારા માત્ર દીવસોથી નહીં પણ કલાકોથી વટીક ચોક્કસ રીતે કહી શકાય છે.

ઉપલા ખગોળ વિદ્યાનાં કાનુનો કાઢી પણ વાંચનારથી ના પાડી શકાય તેમ નથી ; કારણ તે દુન્યાના મહાન વિદ્વાનોએ સામેત કરી આપેલા છે, અને તેનો અનુભવ સહેલથી મેળવી શકાય છે.

હવે જો ખગોળ વિદ્યાનીજ માફક જ્યોતિષ વિદ્યાના કાનુનો સામેત કરી શકાતા હોય, જો તે પણ અનુભવને આધારે તપાસી શકાતા હોય, તો તે વિદ્યાને ખરી તરીકે માનવામાં વાંધો શો હોય ? પણ તેવા પાકા અને મુસ્તકીમ પુરાવાઓ છતાં એ વિદ્યાના ખરાપણું માટે શક લઈ જવાની હા કરવામાં આવે, એ વિદ્યાને વહેમ ગણી હસી કાઢવામાં આવે, તો તે માત્ર મનનું સાંકડાપણું અને હડીતું નાસ્તીકપણું જ ગણાય,

જ્યોતિષ વિધાનો આધાર કયા પુરાવાઓ ઉપર છે તે અત્રે દર્શાવવા પડેલાં ઉપર રજુ કરવામાં આવેલા સઘળા કાનુનો ધ્યાનમાં રાખવાની ખાસ જરૂર છે ; કારણ જે નિયમો અને કાયદાઓ પર ખગોળ વિધાનો પાયો રચાયેલો છે, તેજ નિયમો પર જ્યોતિષ વિધાનો પણ આધાર છે.

જ્યોતિષ વિદ્યા એ માણસના જન્મ વખતે જુદા જુદા ગ્રહોની સ્થિતિની લીધેલી નોંધ ઉપરથી કીધેલી ચોક્કસ ગણતરીઓને આધારે તેની જીવંતીથી મરણ સુધીમાં થનારી ગાયા ભરતી ઓઠ, તોફાનો, ગ્રહણો, સારી માઠી રતુઓ, વગેરેનો ખાત્રી પુર્વક વરનારો કરનારી વિદ્યા છે. એ વિદ્યાની સામે એના હરિક્ષે જે મૂળ વાંધો રજુ કરે છે તે એજ કે એક ગ્રહ આકાશમાં ચોક્કસ સ્થિતિમાં હોય તો તેથી એક માણસની સારી કે માઠી સ્થિતિ પર કેમ અસર કરી શકે ! જ્યોતિષ વિદ્યાને આધારે એવું માનવામાં આવે છે કે ચંદ્રને ખડી, લાંફણ, ઘેલાપણું વગેરે કાતેલ દરદો સાથે અતલગતો સંબંધ છે. આ એક દાખલો છે ; પણ એવા દાખલાઓને જ્યોતિષ વિદ્યાના હરિક્ષે દસી કાઢે છે. તેઓને નીચલો જવાબ એક યુરોપીયન વિદ્વાન તરફનોજ હોવાથી કદાચ સંતોષ આપશે :—

“I trust it will be understood that I am not holding a brief for the astrologer. All I am trying to do is to explain his professions, and to survey them with a judicial impartiality. There is a sense in which everybody undoubtedly accepts the reality of planetary influences. Whatever fecundating forces exist in earth or sea are dependent upon the light and heat emitted by the sun. Not only is this so, but a great number of the broader problems of anthropomorphology are created by them, and the division of mankind into races which vary widely in complexion, in character, and in corporeal build is very largely determined by the solar influences. Again, but for the influence of the moon our oceans would be without tides, and our weather would be much less varied than it is. Yet again, there is no astral body which does not exercise a precisely

proportioned force of gravitation upon us. With these facts before us we are certainly not justified in any *prima facie* disdain of the astrologer's pretences. We know that amidst the teeming millions of the earth there is not a man whose whole existence is not moulded and modified by solar influences, and in admitting that fact we have conceded a principle, the effects of which we are at liberty to restrict or expand only in accordance with the evidence presented."—MERLIN in the "*Referee*," 14th Sept. 1902.

“ હું આશા રાખું છું કે હું કોઈ જોશીની હિમાયન કરવા બહાર પડ્યો છું એવું માનવામાં આવશે નહિ. હું માત્ર જ્યોતિષ વિધાનાં મનો-સમજવવાની અને ઇન્સાફી અપક્ષપાતપણાથી તેમની તપાસ કરવાની કોશિશ કરું છું. ગ્રહોની અસરનું ખરાપણું ચોક્કસ મતલબે તો દરેક જણ વગર શકે માને છે. જમીન ઉપર અને દરિયામાં જીવન શક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર જે શક્તિઓ હસ્તી ધરાવે છે તે સૂર્યની રોશની અને ગર-મીને આભારી છે. એટલુંજ નહીં પણ સધળી જનદાર પેદાયશની ઉત્પત્તિ માટેના વધારે બહોળા સંખ્યાબંધ સવાલોનો આધાર પણ તે રોશની અને ગરમી ઉપરજ છે, અને ચહેરા, રંગ રૂપ, શરીરના આધા અને ચાલચલણમાં અકેકથી જુદી પડતી માણસ જાતની અનેક પ્રજાઓમાં ચપટી વહેંચણી પણ ધણે મોટે ભાગે સૂર્યની અસરને આભારી છે. વળી ચંદ્રની અસર વગર આપણા મહાસાગરો ભરતી ઓટ વગરના થઈ પડતે, અને આપણી રૂતુઓ હમણાના કરતાં ઓછા ફેરફારવાળી રહેતે. વળી એક પણ આકાશી ગ્રહ એવો નથી કે જે કુદરતના ખેંચાણ શક્તિને લગતા કાય-દાનો અમલ બંધ ખેસતાં પ્રમાણમાં આપણી પર ચલાવતો ન હોય. આપણી સન્મુખ આવી હકીકતો રજુ થવા છતાં પહેલીજ નજરે જ્યો-તિષ વિધાના દાવાને ધિક્કારી કાઢવામાં આપણે વાજખી ગણાઈએ નહીં. આપણે જાણીએ છીએ કે પૃથ્વી ઉપરના કરોડો માણસોની સંખ્યામાં એક પણ માણસ એવો નથી કે જેની આખી જીંદગી સૂર્યની અસરથી ઘડાઈ ન હોય, અને તે અસરથી તેની જીંદગીમાં ફેરફારો થતા ન હોય, અને તેટલી હકીકત કબુલ કરવાથી આપણે એક નિયમ સ્વીકારી લઈએ છીએ,

જેની અસરને રજુ થતા પુરાવાઓના પ્રમાણમાં હૃદમાં રાખવા કે ખીલવવાની છુટ આપણે ધરાવીએ છીએ. ”—મરલીન (રેફરી, ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૨).

ખજોળ વિદ્યા પ્રમાણે પૃથ્વીથી સૂર્ય ૯,૩૦,૦૦,૦૦૦, માઈલ દુર ગણાય છે. છતાં એક પથ્થરના ટુકડાને છેક તેના ભિત્તર સુધી તપાવવાની સૂર્યમાં શક્તિ છે. પથ્થર જીવ વગરની વસ્તુ ગણાય છે—જોકે તેની જાતનો જીવ તેનામાં પણ હસ્તી ધરાવે છે. એમ છતાં તે ચોક્કસ જાતના વાઇ-એશન્સ (ધુજરી) ની અસરને તાબે થાય છે એમ જણાયું છે. ગંજ-વર બાંધકામો ચોક્કસ વાઇએશન્સથી તુટી જવાના દાખલા તવારીખમાં નોંધાયેલા છે, જે સાબેત કરે છે કે તેવાં વાઇએશન્સની અસર પથ્થર અહણુ કરી શકે છે. માણસ જનદાર હસ્તી છે. પથ્થર કરતાં તે અતી ઘણું ચઢ્યાતું છે. તે પોતે વાઇએશન્સનો એક સમુદાય છે, અને આસ-પાસ જગતના વાઇએશન્સ અહણુ કરવાની તેનામાં શક્તિ છે. આ વાઇ-એશન્સની અસર દરેક માણસ પોતાની ખીલવણીના પ્રમાણમાં (હલકા કે ઉંચી જાતના જેવાં વાઇએશન્સનો પોતે બનેલો હોય તેના પ્રમાણમાં) અહણુ કરી શકે છે. એક કઠોર રીતે વગાડવામાં આવતું વાજીંત્ર આપણા શરીરમાં ધુજરી પેદા કરે છે—તે કમકમાટીની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે કે ગતીથી અવાજ ઉત્પન્ન થાય છે. માણસના શરીરમાં લોહીની ગતી, પ્રાણની ગતી ચાલુ છે. તે ચોક્કસ રીતે આપણે સાંભળી શકીએ છીએ. સાદા કાન કરતાં “ સ્ટેથોસ્કોપ ” (ડાક્ટરની ભુંગળી) ની મદદથી આપણે તે વધારે ખુલ્લી રીતે સાંભળી શકીએ છીએ, અને તે અવાજની મદદથી માણસનાં શરીરની તંદરોસ્ત કે ખીમાર હાલ-તની પરિક્ષા થઈ શકે છે. આપણાં પોતાનાં શરીરમાં થતાં વાઇએશન્સનો આવાજ જ્યારે આપણે સાદા કાનથી સાંભળી શકતા નથી, ત્યારે હજારો માઈલ દુર રહેલા અહોની ગતીથી થતાં વાઇએશન્સનો આવાજ આપણે સાંભળી નહીં શકીએ એ કુદરતી છે. પણ તેથી તે વાઇએશન્સની આપણી જીંદગીપર કશી અસર થતી નથી એમ કહી શકાય નહીં.

જગતમાં ચાલી રહેલાં આ ગંજવર વાઇએશન્સથી થતા આવાજને ધર્મ પુસ્તકોમાં અનેક નામો હેઠળ ઓળખવામાં આવ્યો છે. નામીયો.

કવી શેક્ષપીયર તેને ફરેસ્તાઓનાં ગાયનની ઉપમા આપે છે, અને નીચલા શબ્દોમાં તેનું આબેહુબ વર્ણન કરે છે :—

“Look! how the floor of heaven
Is thick inlaid with patines of bright gold,
There's not the smallest orb which thou behold'st
But in its motion like an angel sings,
Still quiring to the young-eyed cherubins;
Such harmony is in immortal souls.
But whilst this muddy vesture of decay
Doth grossly close it in, we cannot hear it.”

—(*The Merchant of Venice.*)

“જે ! આકાશનો તકતો કેવાં સોનેરી પતરાંઓથી ઘટ રીતે મઢી લીધેલો છે ! નાનામાં નાનો ગ્રહ જે તું જુએ છે તે પણ એવો નથી કે જે પોતાની ગતીમાં એક ફરેસ્તાની માફક ગાતો ન હોય, અને નાની આંખોવાળા ફરેસ્તાઓનાં ગાયનની સાથે પોતાના રાગને હમસાજ કરતો ન હોય. આવું ગાયન અમર જીવોમાં પણ છે, પણ જ્યાં સુધી આ મટીનું નાશવંત શરીર તેને મળ્યુત રીતે ઘેરી રાખે છે, ત્યાં સુધી આપણે તે સાંભળી શકતા નથી.”—(મરચન્ટ ઓફ વેનીસ.)

રેલ્વે લાઇનની નજદીકમાં બાંધેલાં ઘરોમાં રહેનારાઓને આટલો તો અનુભવ હોય છે કે એક ટ્રેન પસાર થતી વખતે તેનાં વાઇબ્રેશન્સથી તે આખું મકાન ધ્રુજી રહે છે, અને તે વાઇબ્રેશન્સની અસર તેઓને જણાયા વગર રહેતી નથી. સારે એક રેલ્વે ટ્રેન કરતાં કદપી નહીં શકાય એટલું બધું વધારે બળ ધરાવનાર સંખ્યાબંધ ગ્રહોની ગતીથી થતાં વાઇબ્રેશન્સની થોડી કે ઘણી અસર આપણી આસ્પાસનાં વાતાવરણમાંથી બેમાલુમ રીતે પણ આપણને થવીજ નેમ્મએ, એમ માનવું વિદ્યાનાં સિદ્ધાંતોથી ઉલટું કેમ ગણાય ? એક ઝડપથી પસાર થતી રેલ્વે ટ્રેન જે આપણને ધ્રુજવી શકે, એક કઠોર રીતે વાગતું વાજું જે આપણા દીલમાં કંમકમાટ ભરી ધ્રુજરી પેદા કરી શકે, એક તદ્દનજ અજાણ્યો પુરૂષ આપણી

સન્મુખ રશ્મિ થતી વેળા કેટલીક વાર તેને માટે આપણને કુદરતીજ અણુગમાની લાગણી પેદા થઇ શકે,—કે જે લાગણી આવી જાતનાં વાઇ-એશન્સની અસર છે—તો પછી ગ્રહોની ગતીથી થતાં વાઇએશન્સ તમામ જનનદાર કે જનન વગરની પેદાયશ ઉપર દેખીતી કે બેમાલુમ અસર કાંય નહીં પેદા કરી શકે એ સવાલ જ્યોતિષ વિદ્યાના વિરોધીઓ માટે વિચારવા જોગ છે.

* *

[૩]

આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ગતીથી વાઇએશન્સ, અવાજ રંગ અને રૂપ પ્રગટ થાય છે. હરતી માત્ર ગતીનું પરિણામ છે. ગતી બંધ પડવાથી કોઇ પણ ચીજ લય પામે છે. ગતી જેમ કોઇ પણ પેદાયશની હરતીનું કારણ છે, તેમ તે તમામ હરતીને ટકાવી પણ રાખે છે.

માણસના જન્મ સાથે—બદકે ખરી રીતે જોતાં તેના આધાન કાળ એટલે જીજ પડવાના વખત (time of conception) થીજ—ગતીની શરૂઆત, એટલે તેની હરતીની શરૂઆત થાય છે. તેની હરતીની શરૂઆત થઇ એટલે તે જગતના એક ભાગ તરીકે ગણાય છે, અને આગળ જણાવેલા પરસ્પરના ખેંચાણના કાયદાની સત્તા હેઠળ તે આવે છે. માણસની જીંદગીનો આધાર સૂર્ય અને ચંદ્ર ઉપર ધણે ભાગે છે, એમ શરીર શાસ્ત્રીઓ, ખગોળવેત્તાઓ વગેરે કયુલ કરે છે. સૂર્ય તમામ જીવન શક્તિનું મૂળ છે, અને જે કે કેટલાક ખગોળ શાસ્ત્રીઓ સૂર્ય અને ચંદ્રની આ પૃથ્વી ઉપરની અને તમામ જનનદાર પેદાયશ ઉપરની અસર માનવાને આનાકાની કરે છે, યા તેને વહેમી ગણે છે, છતાં જેઓ અવલોકન અને અનુભવને આધારે પોતાનાં મતો જાહેર કરે છે, તેઓ એવી અસર ખુલ્લાં દીલે કયુલ કરે છે. આગળ આપેલાં “મરલીન”નાં મતમાં સચ્ચાઈથી વેગળું કશું નથી. રીચર્ડ એ. પ્રૉક્ટર, જે એક નામીયો ખગોળશાસ્ત્રી ગણાય છે, તેના નીચલા શબ્દો ગ્રહોની માણસ અને પ્રજાની જીંદગી પરની અસર માટે ખુબ ધ્યાન યુગાડવા જોગ છે. . .

“The heavenly bodies do rule the fates of men and nations in the most unmistakable manner, seeing that without the controlling and benificent influences of the chief among those orbs—the sun—every living creature on the earth must perish.”—*Our Place among Infinities*, p. 313.

“અહોમાંના મૂખ્ય--સૂર્ય—ની કાણુ ધરાવનારી અને બલી અસરો વગર આ દુન્યાની તમામ જનનદાર પેદાયશ મરણ પામવી જોઈએ, એ હકીકત જોતાં પુરવાર થાય છે કે આકાશી અહો માણુસો અને પ્રજાઓની સરજત ઉપર ઘણી અચુક અસર કરે છે.”

જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાને હસે છે, અને અહોની માણુસો ઉપર થતી અસરોને “વહેમ” ગણી ધિક્કારી કાઢે છે, તેઓ માટે રીચર્ડ પ્રૉક્ટરના ઉપલા ચમ્પદો વિચારવા જોગ છે. રીચર્ડ પ્રૉક્ટર આગલા જમાનાનો કોઈ વહેમી ન હતો; તે ઓગણીસમી સદીનો એક અતી બાહોશ ખગોળશાસ્ત્રી હતો, અને તેટલા માટે તેનું મત વજનદાર ગણાયું જોઈએ. તે અહોને માણુસો અને પ્રજાઓની સરજત ઉપર અસર ધરાવતા ગણે છે, અને તેનું મત જ્યોતિષ વિદ્યાની સચ્ચાઈને વેગર શકે તેટલો આપે છે.

એક માણુસના “આધાન કાળ” (time of conception) વખતે અહોની સ્થિતિ જે પ્રકારની હોય છે, તે ઉપર જન્મ લેનાર જીવનાં આખાં ભવિષ્યનો તમામ આધાર લટકેલો હોય છે; અને તેટલા માટે હિંદુ શાસ્ત્રોમાં અને જ્યોતિષ વિદ્યાના કાનુનોમાં ચોક્કસ સંસારી કાયદાઓ મુજબ સંસાર ચલાવવાથી આ દુન્યામાં જન્મ પામનાર જીવો તન, મન વગેરેના સંબંધમાં આ દુન્યાને લાભકારક નિવડે. આ કાયદાઓનો ભંગ થવાથી ખોડ ખાંપણવાળાં, દુઃખી, દરિદ્રી, દુન્યા ઉપર શ્રાપ સમાન થઈ પડે એવાં, અથવા દુઃક આચુષ્યનાં યાગકો જન્મ પામે છે. આ સઘળી વિગતો, “આધાન કાળ” જે નોંધવામાં આવ્યો હોય તો, તે વખતની બનાવેલી કુંડળી પરથી જાણી શકાય છે. પણ આ બાબદ બહુ બારીક છે, અને તેથી તે ખાસ અભ્યાસીઓ માટે છોડી આપણે આગળ ચાલીશું.

એક માતાનાં ગર્ભસ્થાનમાં બહારની વાતાવરણમાં થતા કોઈ મોટા ફેરફારોથી અસર થાય છે, અને તે અસરને લીધે બાળકનાં શરીર ઉપર કાંઈ ખોડખાંપણ નીકળે છે, તે ખીના અનુભવ સિધ્ધ છે. સૂર્ય કે ચંદ્રનાં ગ્રહણ વખતે એક ગર્ભવંતી સ્ત્રી કે તેણીનો ધણી વડીલ કોઈ તિક્ષણ હથ્થારનો ઉપયોગ કરે તો તેની અસર બાળક ઉપર થયા વિના રહેતી નથી, એ વાતને નાસ્તીક લોકો બલે ધિક્કારે યા હસે, પણ તેથી એ કાયદો પોતાનો અમલ કરવાને ચુકતો નથી. તે કાયદાની સમ્યાધ માટે તકરારની જરૂર નથી; તેના જીવતા જાગતા પૂરાવાઓ આપણી નજર સામે હર હંમેશ જણાતા રહે છે.

તકરારને ખાતર એ કાયદાના ખરાપણાં પર લઈ જવામાં આવતો શક કપ્પલ રાખીએ તો પછી જ્યોતિષ વિદ્યાનો નીચલો કાયદો જે નામીયા ગ્રીક જ્ઞેશી ટૉલેમીએ જાહેર-કીધેલો છે, તે અજભાવવાથી આ કાયદાની સમ્યાધ માટે સહેલથી ખાત્રી થઈ શકે એમ છે:—

“Pierce not with iron that part of the body which may be governed by the sign actually occupied by the moon.”—*Ptolemy's Tetrabiblos*, p. 236.

“ચંદ્રમાં જે રાશીમાં હોય, તે રાશી શરીરના જે ભાગ સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય, તે ભાગ ઉપર તે દીવસે કોઈ પણ જાતનું લોખંડનું હથિયાર લોકવું નહી.”

હિંદના લોકો ગ્રહણ વખતે “વહેમી” બને છે, પણ દુન્યામાં પ્રખ્યાત થયેલો શીલસુદ્ર ટૉલેમી શા માટે આટલો બધો વહેમી બન્યો હશે? આગલા યુઝોર્ગો હજમત કરાવવા માટે પણ દિવસો અને મહુરતો તપાસતા હતા, તે “વહેમ”નાં ખિતરમાં શું ત્યારે ટૉલેમીની શીલસુદ્રીનો કાંઈ અંશ સમાયેલો હતો? ખીકટ વહાડકાપ યાને આપરેશનો કરાવતી વખતે ટૉલેમીએ જાહેર કીધેલા કાયદા મુજબ અમલ કરવામાં આવે તો તે “વહેમ”થી નુકસાન શું થાય? આ કાયદો એટલો બધો અચુક—અનુભવને આધારે—માલમ પડ્યો છે કે એ કાયદાનો અગ્રણ્ય ભંગ થવાથી થયેલો એક નજીવો જખમ મહિનાઓ સુધી પાકપર ચઢી રીઝાવનારો થઈ પડેલો જણાયો છે.

એક બાળકનો જન્મ થવા સાથે તે તરતજ આસ્પાસની હવા હમમાં ખેંચે છે, અને આસ્પાસનાં વાતાવરણની અસર તેને તરતજ લાગુ પડે છે. તે વખતે ગ્રહો જે સ્થિતિમાં હોય, તે સ્થિતિ જગતમાં જે પ્રકારનાં વાઇબ્રેશન્સ ઉત્પન્ન કરતી હોય, તે વાઇબ્રેશન્સને અનુકુળ—યાને તેમની સાથે હમસાજ થતાં—વાઇબ્રેશન્સનું તે બાળક પેદા થયેલું ગણાય છે. આ વાઇબ્રેશન્સ જો ઉંચા પ્રકારનાં હોય, એટલે ગ્રહો પોતા સારી જગ્યામાં હોય, પરસ્પર સારી રીતે ગોઠવાયલા હોય, તો એક તન-મનથી સુખી બાળક પ્રગટ થાય છે. પણ જ્યારે ગ્રહોની પોતાની સ્થિતિ જગતમાં કઠોર જાતનાં વાઇબ્રેશન્સ ઉત્પન્ન કરનારી હોય, જ્યારે તેવી સ્થિતિને લીધે દુન્યામાં તોફાન, ગ્રહણ, ધરતીકંપ વગેરે જેવી આફતો વરસતી હોય, ત્યારે તેવી વખતે જન્મેલું બાળક સુખી કેમ હોઈ શકે? આટલાજ માટે જ્યોતિષ વિદ્યાનો કાયદો છે કે ગ્રહણ વખતે જન્મેલું બાળક જીવતું નથી, એટલુંજ નહીં પણ એવાં કુદરતી તોફાનો અને આફતો વખતે જન્મેલાં બાળકો બહુ દુઃખી, દરિદ્રી હોય છે.

દુન્યામાં આપણે જોઈએ છીએ કે કાંઈક ઇન્સાનો પોતાની આખી જીંદગી કમનસીબીમાંજ પુરી કરવા સરજેલાં હોય છે. તેઓ માટે સુખ હોતુંજ નથી. તેનું કારણ આટલુંજ જણાય છે. માણસ પોતા વાઇબ્રેશન્સનું બનેલું છે—તે એક જાતનું વાજીંત્ર છે. એક કઠોર રીતે તાલ કે સુરના કાયદાના નિયમ વગર બનેલું વાજીંત્ર ઉત્તમ આવાજ કેમ આપી શકે? ઘડી બર એક કાબેલ ઉસ્તાદના હાથમાં તે મુકાબલાની રૂએ કાંઈક સારો દેખાવ કરે, પણ તેથી તેની મૂળ કઠોરતા તદ્દન નાબુદ થતી નથી. તેમ એક દુઃખ માટે જન્મેલો માણસ ઘડીબર જીંદગીમાં ગ્રહોની કાંઈ ઘણી સારી સ્થિતિ વખતે મુકાબલાની રૂએ સહેજ આરામ મેળવે, પણ તેથી તેનું દુઃખ દુર થતું નથી. દુકંમાં જન્મ વખતે કઠોર અને દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારાં વાઇબ્રેશન્સ હોય, તો આખી જીંદગી બર સારાં વાઇબ્રેશન્સથી ખરાં સુખની અસર મળવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

જ્યોતિષના આ કાયદાની રોશનીમાં અશે જરથોસ્ત સાહેબના જન્મ વખતે આસ્પાસની કુદરતના દેખાવનું અવસ્થામાં આવેલું વર્ણન અબ્બા સીઓને નિચારવા જોગ ખોરાક પૂરે પાડશે. અવસ્થામાં આવેલું

તે વર્ણન જ્યોતિષ વિદ્યાના મુળ કાયદાની અચુક સાબેતી પુરી પાડે છે.

પણું ગ્રહોની દુન્યાપર થતી અસરો માટે હજી વધુ પુરાવાઓ આપણે તપાસીશું. તે પહેલાં ગતીથી ઉત્પન્ન થતાં વાઇબ્રેશન્સ, આવાજ, રંગ, રૂપ વગેરેનો કાંઈક ખ્યાલ મેળવવા માટે અભ્યાસીઓને અમે પ્રોફેસર ટીડલનાં “આવાજ વિષે” (On Sound) નાં પુસ્તકની ભલામણ કરીશું. તે પછી મીસીસ વૉટસ દ્વારા “આવાજથી ઉત્પન્ન થતા આકારો” (Voice Figures) આ બાબદપર વધુ રોશની આપશે.

એક જીવ વગરની પેદાયશ ઉપર આવાજ કેવી અસરો કરી શકે છે, તે પ્રોફેસર ટીડલનાં પુસ્તક ઉપરથી અખતરાઓ સહિત જાણી શકાય છે. આ દુન્યામાં પડેલા એક પથરના ટુકડાને સૂર્ય એક ભિત્તર સુધી તપાવી શકે છે, અને તેવા પથરનાં બાંધકામોને માણસ આવાજની બળવાન અસરથી તોડી નાખી શકે છે.

એજ ધોરણને આધારે જનનદાર કે જનન વગરની તમામ પેદાયશો ઉપર ગ્રહોની ગતી જીદી જીદી અસરો કરી શકે છે. સૂર્યની અસર માટે તો બે મત છેજ નહીં, એટલે તે ગ્રહ તકરારની બહાર રહે છે. ચંદ્રની અસર માટે કેટલાક ખગોળ શાસ્ત્રીઓ હજી ચોક્કસ નથી. તેની આ દુન્યામાં થતી કેટલીક કહેવાતી અસરોને તેઓ “વહેમ” ગણે છે. તેઓ એટલું કયુલ કરે છે કે ચંદ્ર એક “મરણ પામેલો ગ્રહ” છે, છતાં તે દુન્યાના તમામ મહાસાગરોનાં ભેગાં બળને પોતાના કાબુ તળે રાખે છે. દિવસમાં બે વાર તે તમામ મહાસાગરોનાં બળને પોતાની અસરથી ભરતી રૂપે ઉછાળે છે. ચંદ્ર દુન્યાથી દુર હોવા છતાં આ દુન્યાના મહાસાગરોપર અસર કરે છે, એમ તેઓ કયુલ કરે છે; પણ તેજ ચંદ્ર દુન્યાની આસ્પાસનાં વાતાવરણની સાથે લગોલગ સંબંધ ધરાવવા છતાં, તે વાતાવરણપર યા તે વાતાવરણની મારફતે ખણીજ, વનસ્પતિ કે પ્રાણી માત્ર પર કાંઈ અસર ધરાવી શકે એમ માનવાને તેઓ ના પાડે છે! સારાં નસીબે આવા વિદ્વાનો કે ખગોળ શાસ્ત્રીઓનાં મતોને આગળ વધેલા પહેલી પંક્તિના નામીયા વિદ્વાનો તોડતા આવ્યા છે, અને તેથી આપણને ચંદ્રની અસર માટે જોઈતા પુરાવાઓ પુરતી સંખ્યામાં મળે છે.

ઇંગ્લંડનો એક નામીયો વિદ્વાન પટેરા જેવી એક સાધારણ વન-સ્પતિને થતા રોગનો સૂર્યપરનાં ધાભાં સાથે સંબંધ દેખાડે છે, અને માણસ જાતને થતા ચોક્કસ રોગો—ખડી, હાંફણ, ઘેલાપણું વગેરેનો ચંદ્ર સાથેનો સંબંધ માનવાને કેટલાકો ના પાડે છે ! જો કે દરેક ડાક્ટર અનુભવ સિદ્ધ જાણે છે કે કેટલાંક દરદોનું વધવું કે ઘટવું ચંદ્રમાંની ગતી ઉપર આધાર રાખે છે.

પ્રોફેસર બાલફર સ્ટુઅર્ટનું નામ ઇંગ્રેજી વાંચક વર્ગને અંજાણું ન હોય. એ વિદ્વાનના નીચલા શબ્દો ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે :—

“The earth is very seriously affected by what takes place in the sun.”

“સૂર્ય ઉપર જે કાંઈ બને છે, તેથી પૃથ્વી ઉપર ઘણી ગંભીર અસર થાય છે.”

આપણે સવાલ કરીશું કે ચંદ્રથી શા માટે નહીં ? અને જો ચંદ્રથી થતી હોય તો બીજાં ગ્રહોથી કાંય નહીં ?

જમાનાથી મનાતું આવ્યું છે કે ખણીજ પદાર્થ ઉપર જુદા જુદા ગ્રહોની અસર થાય છે, અને તે પદાર્થોની ઉત્પત્તિ જુદા જુદા ગ્રહોની અસરનેજ આભારી છે. “મરહીન” નાં આગળ ટાંકેલાં મતમાં ખુલ્લું જણાવ્યું છે કે જુદા જુદા દેશમાં જુદા જુદા રંગ, રૂપ, ખાસિયત વગેરે ધરાવતી માણસ જાતની જુદી જુદી પ્રજાની વહેંચણી સૂર્યની અસરને આભારી છે. જો વગર તામ્રબીએ શોષણોળ ચલાવવામાં આવે તો જણાશે કે જુદા જુદા દેશોમાં થતાં ચોક્કસ જાતનાં ઝાડપાન, ફળપ્રુલ, વગેરેની ઉત્પત્તિનું કારણ પણ ગ્રહોની અસરને આભારી છે. આટલું તો ચોક્કસ છે કે એક મુલકમાં થતાં ઝાડપાન વગેરે બીજા મુલકમાં લઈ જઈને ઉગાડવાની કોશિશ કરવા છતાં તે કવચીતજ સંતોષકારક રીતે ઉગે છે. આતું કારણ હવાનો ફેરફાર છે, એમ કહેવામાં આવશે. પણ હવાનો ફેરફાર શા કારણથી થાય છે, તે તપાસવાની પણ જરૂર છે. ન ધારેલાં ઓચીતાં તોફાનો, ધરતીકંપ, વગેરે રતુના મોટા ફેરફારો કારણ વગર થતા નથી. આ કારણોની જો તપાસ કરવામાં આવે તો જ્યોતિષ વિદ્યાના નિયમોની સમ્યાધ સ્વીકારવાની ફરજ પડ્યા વગર રહેતી નથી. સાધારણ રીતે આવી વિદ્યાની સમ્યાધ સ્વીકારવા માટેની આનાકાનીને

લીધે એવાં કારણો રજૂ કરવામાં આવે છે કે પૃથ્વીમાં અમુક તત્વ વધી જવાથી કે હવામાં ચોક્કસ રસાયણી તત્વ કે ગેસનો વધારો કે ઘટાડો થવાથી ચોક્કસ ફેરફાર થયો. પણ આટલું જુલવું જોઈતું નથી કે કુદરત ફાંટાખાજ નથી. તે મુકરર થયલા કાયદા મુજબજ અમલ કરે છે, અને તેના અમલમાં કોઈ પણ કામ તેનો મુકરર થયેલો વખત ચુકતું નથી.

ફારસી લખાણોમાં સુરી લખનારાઓ કુદરતના આ કાયદાને એવી મતલબે વર્ણવી ગયા છે કે “તેના (ખોદાના) હુકમ સીવાય ઝાડનું એક પાતર વટીક હાલી શકતું નથી.” તે પાતરાંને હાલવા માટે ગતી જોઈએ છે. આ ગતી હવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. હવાનો સંબંધ તેમાં તરતા બળવાન ગ્રહો સાથે છે. આ ગ્રહો હવાને સ્થિર રાખી શકે છે, તેમ તેને પળવારમાં વંટોળ્યાને આકારે ધ્રુવાવી શકે છે. પણ તે ગ્રહો પોતે મુકરર થયલા કાયદાને આધારેજ પોતાનું કામ કરતા હોવાથી ઓચીંતાં ગણાતાં તોફાનો કે કોઈ પણ કામો નેમી આપેલા કાયદાથી ઉલટી રીતે થતાં નથી. હવામાં અમુક ફેરફારને લગતાં રસાયણી તત્વો ઓચીંતાં ક્યાંથી પેદા થાય છે? ખગોળશાસ્ત્રીઓ આપણને જણાવે છે કે સૂર્ય તેમજ જુદા જુદા ગ્રહોની અંદર જુદી જુદી ધાતુઓ તેમજ રસાયણી તત્વો પણ મોજુદ છે. ભેદી વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરનારાઓ હવે જે “ક્રામીયાં” ને નામે ઓળખાતી ખરી પણ હસીમાં આવી પડેલી વિદ્યાનો અને રસાયણ વિદ્યાનો બારીક અભ્યાસ કરે તો કુદરતના આવા ભેદોનો ખોલાસો ધણી સારી રીતે મળી શકે તેમ છે.

ઝવેરાતોને લગતી વિદ્યાનાં મૂળ તત્વોથી જેઓ વાકેફગાર હશે તેઓ જાણતા હશે કે જુદાં જુદાં જવાહીરો જુદાં જુદાં રસાયણી તત્વોની મેળવણીઓ છે. ચોક્કસ જવાહીરો ચોક્કસ મુલકોમાંજ થાય છે, અને બીજા મુલકોમાં તે મળતાં નથી. તેનો સબબ હાલની વિદ્યા ગમે તે આપે. પુરાતન જમાનાઓથી ગ્રહો માટે જુદી જુદી ધાતુઓ અને જુદાં જુદાં નંગો મુકરર થયેલાં છે, અને તે ધાતુઓ કે નંગોને ઉત્પન્ન કરવામાં તે ગ્રહની અસર મુખ્ય સાધનરૂપ ગણાય છે. દાખલા તરીકે મોતી ચંદ્ર માટેનું નંગ ગણાય છે, અને એવું માનવામાં આવે છે કે જે જગ્યાઓ ઉપર ચંદ્રના તદ્દન ઉભાં (perpendicular) કોણો પડે

છે, તે જગ્યાઓપર મોતીની પેદાયશ થાય છે. મંગળનું નંગ પરવાળું ગણાય છે, અને જે જગ્યે મંગળનાં ઉભાં કીરણો પડે છે તે જગ્યે પરવાળાંની ઉત્પત્તિ થતી કહેવાય છે.

પૃથ્વીથી ચંદ્ર દુર હોવા છતાં પૃથ્વીપરના ગંગવર મહાસાગરોનાં ભેગાં બળને તે “ મરણ પામેલો ગ્રહ ” જે દરરોજ ધુળવી શકતો હોય તો પછી જે વાતાવરણમાં તે તરતો રહે છે, જેની સાથે તે લગોલગ ભેડાયેલો છે, તે હવાની ભરતી ઓટ, તેમાં થતા ફેરફાર, ઉછાળા, તોફાન કે સ્થિરતા સાથે તેને, સૂર્યને કે બીજા ગ્રહોને કશું લાગતું વળગતું ન હોય એમ માનવું વિવેક બર્ધુ” કે સાદી સમજને અનુસરતું કેમ ગણાય ? તે હવામાં અને તે હવાની મારફતે તમામ જગતમાં જે રસાયણ ક્રિયા ચાલી રહી છે, તે ક્રિયામાં એ સઘળા ગ્રહોને સીધો કે આડકતરો સંબંધ છે, એ વાત કેવી રીતે ના પાડી શકાય ?

આજના જમાનાની છેલ્લામાં છેલ્લી શોધો જ્યાં નિષ્ફળ ગઇ છે, ત્યાં કુદરતના બેમાલુમ રસાયણીક ફેરફારો પોતાનું કામ કર્યા બંધ છે, અને પોતાની હસ્તીની અચુક ગવાહી એક કે બીજે રૂપે આપે છે. કુદરત આખા જગતમાં કાંઇ બેમાલુમ રસાયણી ક્રિયા ચાલુ કરતી રહે છે, અને તેનાં પરિણામ તરીકે આપણે બણીજ, વનસ્પતિ વગેરે પદાર્થો જોઇએ છીએ ; અનેક જાતના રંગ, રૂપો, ખુશ્બો, ખાસિયત વગેરે તે રસાયણી ક્રિયાનું પરિણામ છે.

આજના જમાનાનાં સૌથી બળવાન દુરબીનો આકાશમાંના કેટલાક તારાઓ અને ગ્રહોને શોધી કાઢવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે, અને તેજ દુરબીનોની મારફતે ફોટોગ્રાફી પ્લેટ ઉપર અસંખ્ય તારાઓ અને ગ્રહોના ફોટોગ્રાફ પ્રગટ થયા છે ! ફોટોગ્રાફીના હુન્નરમાં શરૂઆતથી આખર સુધી રસાયણ ક્રિયા મુખ્ય ભાગ બજાવે છે એ બીના ધણાઓને અંજણી ન હોય. માણસની નજરે બેમાલુમ હોય એવા ધણા દેખાવો ફોટોગ્રાફી મારફતે ન ધારેલી રીતે પ્રગટ થયેલા જણાયા છે. સર રોબર્ટ બાલ, જે આજના જમાનાનો પહેલી પંક્તિનો ખગોળ શાસ્ત્રી ગણાય છે, તે આકાશી ફોટોગ્રાફી (Celestial Photography) ના અપ્તરા કરનારા નામીયા વિદ્વાનોનાં નામ અને અપ્તરાઓની વિગત આપવા સાથે કબુલ કરે છે કે ફોટોગ્રાફીની મદદથી એવા ગ્રહો અને તારાઓની હસ્તી

જાહેર થઇ છે કે જેઓ માટે ધણાં જોરાવર દુરબીનો વડે કશું જણાયું ન હતું.* હવે કોઇ પણ સાદી સમજનો માણસ શું એમ કહી શકે નહીં કરશે કે જે તારા, સેતારાઓ એક ફોટોગ્રાફીની પ્લેટ ઉપર બે-માણસ રસાયણી અસર કરી શકતા હોય તો તે કુદરતની તમામ પેદાયશ ઉપર પણ કરતા હોવા જોઇએ ? આ બાબત ઉપર એક વિદ્વાન લખનારના નીચલા વિચારો ધ્યાન પુગાડવા જોગ ગણાશે :

“Now that Photography has revealed to us the chemical influence of the sidereal system by fixing on the sensitized plate of the apparatus millions of stars and planets that had hitherto baffled the efforts of the most powerful telescopes to discover, it becomes easier to understand how our solar system can, at the birth of a child, influence his brain-organ of any impression in a definite manner and according to the presence on the zenith of such or another zodiacal constellation.”—*Les Mystères de l' Horoscope, by Elly Star, p. XI.*

“અસંખ્ય તારાઓ અને ગ્રહો, કે જેઓને શોધી કાઢવા માટેની સૌથી જોરાવર દુરબીનોની કોશિશ ફેક્ટ ગઇ હતી, તે ફોટોગ્રાફીની પ્લેટ ઉપર પ્રગટ થવાથી તારા મંડળની રસાયણી અસર ફોટોગ્રાફીએ આપણી આગળ ખુલ્લી કીધી છે, ત્યારે હવે સમજવું સહેલ થઇ પડે છે કે એક બાળકના જન્મ વખતે રાશી મંડળના જે રાશી-નક્ષત્રો શીરોબીંદુ ઉપર આકાશમાં (બરોબર મધ્ય ટાંચે) હોય તે પ્રમાણે આપણું સૂર્ય મંડળ તે બાળકનાં તદ્દન ચોખાં મગજ ઉપર ચોક્કસ રીતે કાંઇ અસર કરી શકે છે.”

પણ ફોટોગ્રાફીના ચમત્કારો આટલામાંજ અટકતા નથી. ફ્રેંચ ડૉ. બર્ડેકે માણસની જીદી જીદી લાગણી વખતે તેનાં બિત્તરમાં તેનાં દીલ ઉપર થતી અસરોના ફોટોગ્રાફ X-ray (એક્સ રે) ની મદદથી લીધા છે. આ અખતરાઓ બીજાઓએ ઉપાડી લીધા છે, અને વખતના વહેવા સાથે જે બનાવો “વહેમો” કે “ચમત્કારો” ગણાતા હતા, તેના વિધાને આધારે મુસ્તકીમ પુરાવાઓ રજૂ થતા જાય છે. આ રીતે આગળ વધતી રસા-

પણ વિદ્યા નજદીકનાં બવિખ્યમાં “ કીમીયા ” અને “ જાદુ ”ના જમાનાને સજીવન કરે તો તેમાં હવે નવાઇ જેવું કશું ગણાશે નહીં.

જે આખી કુદરતમાં ગ્રહોની રસાયણી ક્રિયા ચાલી રહી હોય તો ખણીજ પદાર્થો—જવાહીરો, ધાતુઓ વગેરે—ગ્રહોની તેવી અસરનાં પરિણામો છે, એમ માનવું ખોટું કે વહેમી કેમ ગણાશે ?

* * *

[૪]

જેઓએ દેશી વૈદક વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો હશે, તેઓ જાણતા હશે કે એ વિદ્યામાં ચોક્કસ રોગોના ઉપાય તરિક્કે ચોક્કસ વનસ્પતિ કે મૂલ્યનાં લાવવા માટે ચોક્કસ મહિના, વાર, નક્ષત્ર, વખત વગેરે ખાસ મુકરર કીધેલાં હોય છે. વળી કેટલાંક ઝાડોનાં મૂલ્યનાં તે ઝાડોની ચોક્કસ દીશાએથીજ ખેાદી લાવવાને ફરમાવવામાં આવ્યું છે. આ સુચનાઓ પહેલી નજરે “ ભોળાં લોકોને ઠગવાની વિદ્યા ” ગણાય, તેમાં કશો શક નથી. આવી સુચનાઓ દેખીતીજ બહુ વિચિત્ર લાગે છે, અને જ્યાં સુધી જ્યોતિષ વિદ્યાના તેમજ ખેતીને લગતી વિદ્યાના કેટલાક અનુભવ સિદ્ધ નિયમો આપણે જાણવા પામીએ નહીં, ત્યાં સુધી એ નિયમો ખરે-ખરજ ખેડુંદા અને ઠગાઇ ભર્યાં લાગે તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી. હિંદી વિદ્યાઓ અને એલ્મે, જે ધણીકવાર ચમત્કારી કામો કરી બતાવે છે, તેની કાર્યશક્તિ માટે રચવામાં આવેલા છુપા નિયમો જેઓ જાણતા નથી, તેઓ એ વિદ્યાના ચમત્કારો નજરે જેવા છતાં પણ તેને ધણીવાર “ ઠગાઇ ” નાજ વર્ગમાં મુકે છે, કારણ તે ચમત્કારો કયા કાયદાઓને આધારે થાય છે, તે તેઓ સમજી શકતા નથી, અને તેથી પોતાના જ્ઞાનની કાતાહીને દોષ તે વિદ્યાનેજ લાગુ પાડે છે !

પણ હવે સુધરેલાં યુરોપ તરફ નજર દોડાવીએ. ત્યાંના પ્રખ્યાત જોશીઓ ઝાડકીલ અને રાફાએલનાં વાર્ષિક પંચાંગો જેઓએ જોયાં હશે, તેઓ આટલું તો જાણતા હોવા જેમ્મયે કે આ બે જોશીઓના રાજદ્વારી વરતારાઓ ધણે મોટે ભાગે ખરા પડતા રહ્યા છે. આ જોશીઓ પોતાના પંચાંગોમાં દર સાત્ર ખેડુતો માટે રોપવા, વાવણી કરવા વગેરે માટે ચોક્કસ વખત આપે છે ; એટલુંજ નહિ, પણ રાફાએલ આગળ વધીને જ્યારે ગરમાં, બતકાંને સેવણ ખેસાડવા માટેના, નોકરો અને આયાઓને

નોકરીએ રાખવા માટેના, અને ખીજાં નાના પ્રકારના ધર સંસારી કામો માટેના દિવસો અને મુહુર્તો આપે છે, ત્યારે સુધરેલા દેશોના “વહેમો” માટે શું ધારવું? વળી રાક્ષાએલના પંચાંગો અને ઇંગ્લેન્ડના એકાદ બે જ્યોતિષને લગતાં વર્તમાનપત્રોમાં મહિનાના દરેક દિવસે ક્યાં કામો કયે વખતે કરવાં, ક્યાં કામો નહીં કરવાં, વગેરેને લગતી ટીપ રજુ કરે છે, ત્યારે આગલા આપણા પારસી તેમજ હિંદુ વડ્ડાઓના “જેશ મુહુર્તો” માટે હસ્તાનું કે ટકોર કરવાનું રહેતું નથી. રાક્ષાએલ કોઇ “વહેમનું” બારદાન” નથી; તે એક વિદ્વાન છે, અને તેના વરતારાઓ ઘણી અચુક રીતે ખરા પડતા જણાયા છે. પોતાના પંચાંગોમાં તે દર સાલ જુદા જુદા ગ્રહોને લગતી વનસ્પતિઓ વૈદક ક્રિયા માટે ક્યારે એકઠી કરવી, તેનો વખત, દિવસ, મહિના વગેરે આપે છે. તેમ કરવા માટેનાં કારણો તે પોતાની “મેડીકલ ઍન્સાઇક્લોપીડીયા” નામની ચોપડીમાં આપે છે. આ કારણો સાધારણ વાંચનારાઓ જ્યોતિષને લગતા શબ્દોના જ્ઞાનની ગેરહાજરીમાં સમજી શકે નહીં, માટે તેમનો સાર અત્રે રજુ કરવાથી દેશી કાયદાઓના બેદનો કાંઇક ખોલાસો મળશે.

જે ગ્રહ આકાશમાં પોતાની રાશીનો હોય, સારી સ્થિતિમાં હોય, અને ચંદ્રથી એકસ તફાવતો ઉપર રહેલો હોય, તે ગ્રહ બળવાન ગણાય છે, અને તેથી તે વખતે તે ગ્રહને લગતી વનસ્પતિઓ એકઠી કરવી ફાયદાકારક છે. વળી દિવસના જુદા જુદા કલાકો જુદા જુદા ગ્રહોની અસર હેઠળ હોય છે, માટે જે ગ્રહની વનસ્પતિ એકઠી કરવાની હોય, તે ગ્રહનો અમલ જે વખતે ચાલતો હોય તે વખતે તે વનસ્પતિ એકઠી કરવાથી તેનો સંપૂર્ણ ફાયદામંદ ફલ મેળવી શકાય છે.

હવે હિંદુ વૈદક વિદ્યાને આ કામ માટે ઘણા બારીક નિયમો આપે, માણસના ખોરેહથી વનસ્પતિ પર થતી અસરને પણ ધ્યાનમાં લઇ, કેટલીક વિધીરીતિઓ સાથે એ કામ કરવાને ફરજ પાડે, તો તેમાં બેહુકું શું છે? યુરોપની સુધરેલી વૈદક વિદ્યાએ જે રોગોને “નહીં મટે એવા” (Incurables) ની ટીપમાં મુકી દીધા છે, તેવા કેટલાક રોગો ચમત્કારીક રીતે સારા કરવાની દેશી વૈદક વિદ્યાની શક્તિ ઘણાઓને અજાણી નથી. પણ જેઓ તાસુખીને પરદો રાખી ફરે છે, તેઓને પોતાની જ મનઃક્રિયાનું સમજાવું ખરું અને બાકીનું ખોટું લાગે, તેમાં અજ્ઞાન થવા

જેવું નથી. પણ તેથી વિધાની સચ્ચાઈ ખોટી પડતી નથી, કારણ
“ આંધળું એકાંત ” રાખી તેથી ફાયદો મેળવનાર વર્ગ દુન્યામાં નાનો નથી.

અહોની ગતિથી ઉત્પન્ન થતાં “ વાઇબ્રેશન્સ ”થી પેદાયશ માત્ર
હસ્તીમાં આવે છે, અને અહોનાં કારણો અને તેમના રસાયણી પ્રવાહની
મેળવણીથી તમામ પેદાયશમાં ગુણ દોષો દાખલ થાય છે. વનસ્પતિ
માત્ર એવા એક રસાયણી પ્રયોગનું પરિણામ છે. જુદી જુદી વનસ્પતિ
જુદે જુદે વખતે જુદા જુદા ગુણો ધરાવે છે. એકજ વનસ્પતિના જુદા
જુદા ભાગો વટીક જુદા જુદા ગુણો ધરાવે છે. આ દેખીતા નજીવા
વિષયોના બારીક ભેદો જાણવા માટે અમુક વિધાના બહોળા અને ઉંડા
અભ્યાસની જરૂર છે. વળી આ બાબતમાં અભ્યાસ ઉપરાંત ચાલુ અવ-
લોકન અતી ઘણી અગત્યતા ધરાવે છે.

ખગોળ શાસ્ત્રીઓ અહોની અસર માનવાને ભલે ના પાડે—સઘળા
દેશોના, સઘળા જમાનાના ખેતીના અનુભવીઓ! પોતાનાં અવલોકનથી
જે બીનાઓ રજુ કરે છે, તે કોઈથી ના પાડી શકાતી નથી.

કુવાઓના ઝરા ચોક્કસ વખતેજ જોરપર આવે છે. ગુજરાતમાં
ખેતરોની આસપાસ કરવામાં આવતી આવળના કાંટાની વાડ જે ચાંદરણી
(શુદ્ધ પક્ષ)ના દિવસોપર કરવામાં આવે તો તે વહેલી સડી જાય છે;
અંધારીયાં (વદ પક્ષ)ના દિવસોપર કાંચેલી વાડના બાજમાં તેમ બનતું
નથી. ચાંદરણીના દિવસોપર લાગેલાં ફળો સડી જાય છે; અંધારી પક્ષનાં
ફળોને સડો લાગતો નથી. વળી ચોક્કસ ઝાડોનો રમ ચોક્કસ વખતે ઉપર
ચઢે છે, અને તે ઝાડો જોરપર હોય છે, જ્યારે બીજાંઓ તે વખતે
નિર્બળ હાલતમાં હોય છે, યા તેમની વધ સ્થિર થયેલી હોય છે. ઝાડોની
ખુટીઓ વગેરે રોપવાનાં કામો માટે અનુભવી ખેડુતો ચંદ્રમા ઉપર હંમેશ
આધાર રાખે છે. રાક્ષાએલ તે મતને ટેકા આપે છે. ઝાડપાનો ઉપર
ચંદ્રમા ધારવામાં આવે છે તે કરતાં અતીઘણી વધારે અસર કરે છે,
તેમાં કાંઈ શક નથી. ઝાડપાનોના ગુણદોષોનો મોટો આધાર ચંદ્રમા
ઉપર છે, અને તેટલાજ માટે વૈદક વનસ્પતિ એકઠી કરતી વખતે જે
અહોને લગતાં ઝાડપાનો હોય, તે અહ ચંદ્ર સાથે સારી રીતે ગોડવાયેલો
હોવો જોઈએ, એવો કાનુન હસ્તી ધરાવે છે. નીચલું એક મત વૈદક
વિધાના અભ્યાસીઓને વિચાર કરવા માટે સારો ખોરાક પુરો પાડશે :—

“ Planets which under the sun's rays are beneficent, are maleficent when gathered under the moon's rays ”.—*The Secret Doctrine*, by Mme. H. P. Blavatsky.

“ જે રોમાંઓ સૂર્યનાં કીરણ હેઠળ સારી અસર ધરાવતા હોય છે, તે ચંદ્રનાં કીરણ હેઠળ એકઠા કરવામાં આવે તો તે ખુરી અસર ધરાવનાર થાય છે ”.—મેડમ એચ. પી. બ્લાવાટસ્કીનું “સીક્રેટ ડોક્ટ્રીન”.

પણ આતો કુદરતનો એક છુપો નિયમ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. ઝાડપાન ઉપરની ચંદ્રની અસરના જે દાખલાઓ માર્ટીનની “ હીસ્ટરી ઓફ ક્ષીટીશ કોલોનીઝ ”માં આપવામાં આવ્યા છે, તે ખરે-ખર અવ્યાસીઓએ ધ્યાન પુગાડવા જોગ છે. માર્ટીનનો અનુભવ દર્શાવનાર એક મત બહુ લંબાણુ છતાં, તે એટલું બધું વજનદાર છે કે, તે અત્રે ઉતારી લેવાની લાલચ થોભાવી શકાતી નથી :—

“ In considering the climate of tropical countries, the influence of the moon seems to be entirely overlooked ; and surely, if the tides of the vast ocean are raised from their fathomless bed by lunar power, it is not much to assert that the tides of the atmosphere are liable to a similar influence. This much is certain, that in the low-land of the tropical countries no attentive observer of nature will fail to witness the power exercised by the moon over the seasons, and also over animal and vegetable nature. As regards the latter, it may be stated that there are certainly thirteen springs and thirteen autumns in Demerara in the year ; for so many times does the sap of trees ascend to the branches and descend to the roots. For example, wallaba (a resinous tree, common in the Demerara woods, somewhat resembling mahogany), if cut down in the dark, a few days before the new moon, is one of the most durable woods in the world for house-building, posts, &c. ; in that state attempt to split it and with the utmost difficulty it would be riven in the most jagged and unequal manner that can be imagined. Cut down another wallaba (growing within a few yards of the former) at full moon :

and the tree can be easily split into the finest smooth shingles of any desired thickness, or into staves for making casks; but in this state applied to house-building purposes it speedily decays. Again, bamboos as thick as a man's arm are sometimes used for paling, &c.; if cut at the dark moon, they invariably endure for ten or twelve years; if at full moon, they will be rotten in two or three years; thus it is with most, if not all, the forest trees."—*Martin's History of the British Colonies.*

“ગરમ મુલકોની રતુ વિષે વિચાર કરતી વખતે ચંદ્રની અસરને તદ્દનજ ભુલી જવામાં આવે છે. અને ખચીતજ ને ચંદ્રની શક્તિથી બહોળા મહાસાગરોની ભરતીને તેમનાં ઉડાં તલ્પાંમાંથી ઉઠાવવામાં આવતી હોય તો વાતાવરણની ભરતી પણ તેવીજ અસરને પાત્ર છે, એમ કહેવું સહરાગત બરું ગણાશે નહીં. આટલું તો ચોક્કસ છે કે ગરમ મુલકોના નીચાણમાં આવેલા ભાગોમાં, કુદરતનું ધ્યાનથી અવલોકન કરનાર કોઇપણ માણસ રતુઓ ઉપરની, તેમજ વનસ્પતિ અને જનવરી પેદાશ ઉપરની ચંદ્રની અસર પીછાન્યા સીવાય રહી શકશે નહીં. વનસ્પતિ ઉપરની તેની અસરના સંબંધમાં એમ કહી શકાય કે ડેમીરેરા ખાતે વરસામાં તેર વસંત અને તેર પાનખર રતુઓ થાય છે; કારણકે તેટલીજ વાર ઝાડોનો રસ ડાંખલીઓ પર ચઢે છે, અને મૂલ્યાંઓ તરફ પાછો ઉતરે છે. દાખલા તરીકે, વાલાખા (નામનું રાણના જેવા રસવાળું એક ઝાડ, જે મેહોગનીનાં ઝાડને કાંઈક મળતું હોય છે, અને જે ડેમીરેરાનાં જંગલોમાં સાધારણ છે તે) ને જે ચાંદરાતની થોડા દિવસ અગાઉ અંધારીયાંના દિવસોમાં કાપવામાં આવે તો ઘર બાંધવાનાં કામોમાં અને થાંખલાઓ માટે તે દુન્યાનાં સૌથી ટકાઉ લાકડાં તરીકે કામ આવે છે; તે હાલતમાં તેને ચીરવાની કોશિશ કરે તો અતી ધણી મુશ્કેલીથી તે તદ્દનજ આડીતીડી રીતે અને ધણીજ કઢંગી રીતે ચીરાઇ જાય છે. પણ (આગલાં ઝાડથી થોડાજ વારને તફાવતે આવેલું) બીજું એક વાલાખાનું ઝાડ પુનમની વખતે કાપે, અને તે ઝાડમાંથી ધણીજ સુંદર લીસાં, ચાહો તેટલી જડાઇનાં પાટીયાં અથવા પીપો બનાવવા માટેની પટીઓ ઉતારી શકાશે. પણ આ હાલતમાં ઘર બાંધવાનાં કામમાં વાપરવાથી તે વહેકું સડી જાય છે. વળી એક

માણસના હાથ જેટલી જાડાઈના ખાંખુઓ કેટલીક વાર ખુંટાઓ વગેરે માટે વપરાય છે ; તે જે અંધારીયાંની વખતે કાપવામાં આવે તો જરૂરજ દસ બાર વર્ષ સુધી ટકે છે ; પણ જો પુનમની વખતે કાપવામાં આવે તો તે બે ત્રણ વર્ષમાં સડી જાય છે ; આ નિયમ સઘળાં નહીં તો ધણાં જંગલનાં ઝાડોને લાગુ પડે છે.”—હીસ્ટરી ઓવ ધી શ્રીદીશ કોલોનીઝ.

માર્ટિને જણાવેલી ઉપલી હકીકત માત્ર ડેમીરેરા દેશનેજ લાગુ પડતી નથી. ચંદ્રની ઝાડપાનો પરની અસર કોઈ એક દેશને માટે નથી, તે સઘળા દેશો માટે છે. ત્યારે દુન્યાના જુદા જુદા ભાગોમાં સ્વતંત્ર રીતે ફેલાયેલી ચંદ્રની અસર માટેની આ માન્યતા શું “વહેમ” જ હોઈ શકે ? આપણે જાણીએ છીએ કે ધણાક ખગોળશાસ્ત્રીઓ આવી અસર માનવાને ના પાડે છે. એવી અસર ખરેખર હસ્તી ધરાવે છે, એમ તેઓને કયુલ કરવાની ફરજ પડે છે, પણ તેનાં કારણ તરીકે ચંદ્ર કે ગ્રહોની અસરને કયુલ કરવાને તેઓ ના પાડે છે. આવા સંજોગો હેઠળ જે ભાષા તેઓ વાપરે છે, તે ખુલ્લું દેખાડી આપે છે, કે એક કહેવાતા “વહેમ” થી દુર રહેવાની કોશિશ કરવા જતાં તેઓ એક સમ્બાધથી છટકવાની નબળી કોશિશ કરે છે. જે “વહેમ” આખી દુન્યાના જુદા જુદા ભાગોમાં જમાનાઓથી ચાલતો આવેલો હોય, જે “વહેમ” અનુભવ અને અવલોકનથી એક સમ્બાધ તરીકે સિદ્ધ થઈ ચુકેલો હોય, જે “વહેમ” ને બદલે બીજાં કોઈપણ સાદી સમજને અનુસરતું કે આગળ વધેલી વિધાને છાજતું કારણ રજૂ થઈ શકતું ન હોય, તે “વહેમ” કુદરતની એક સર્વ માન્ય સમ્બાધ, એક અચળ અને અચુક કાયદા તરીકે કાં નહીં ગણાય ?

પશ્ચિમની વિદ્યા અને તેના શોધકો માટે આપણને માન છે. આ વિદ્યા અને તેના કેટલાક ઉદાર બુદ્ધિના શોધકોએ પૂર્વના ધર્મો અને પુરાતન વિદ્યાઓની બહુ સારી સેવા બજાવી છે. પણ જેઓ પશ્ચિમની વિદ્યાના ચાલુ અભ્યાસીઓ હશે, તેઓ આટલું તો જાણતા હોવા જોઈએ કે એ વિદ્યા હજી સંપૂર્ણતાએ પુગી નથી. પૂર્વના જે રવાજોને જે સિદ્ધાંતોને એકવાર પશ્ચિમની વિદ્યાએ “વહેમો” ના છાપ હેઠળ રદ કર્યાં હતાં, તેમને પાછળથી ઝલેહદાર ચળકાટ સાથે નવાં રૂપમાં તેણે આપણી આંખો રજૂ કર્યાં છે. એ વિદ્યાને સઘળો આધાર અખતરા

ઓ ઉપરજ છે, અને તેટલા માટે આજે જે વિચાર રદ થાય, તે કાલે સિદ્ધ થયલી સમ્યાધ તરીકે અંગીકાર કરવામાં આવે છે.

જનદાર કે જન વગરની તમામ પેદાયશ ઉપરની સૂર્યની અસર માટે બે મત છેજ નહી. પણ ચંદ્રની અસર માટે ખગોળશાસ્ત્રીઓના એક ચોક્કસ વર્ગ અને વનસ્પતિ વિદ્યાના અનુભવીઓ વચ્ચે મતફેર છે. આ બાબદમાં ખગોળ શાસ્ત્રીઓનાં અનુમાનો કરતાં વનસ્પતિ વિદ્યાના અનુભવીઓનાં અવલોકન અને વરસોના બહોળા અનુભવને વધારે વજન મળવું જોઈએ. પણ થીબર તકરારને ખાતર બેઉ બાજુનાં મતોને તદ્દનજ ધ્યાન પર નહી લઈએ, તો જાતી અનુભવ કરતાં વધુ ખાત્રીપૂર્વક ઇલાજ બીજો દ્રાઈ હોઈ શકે નહી. આ માટે ચાંદરણી અને અંધારી પક્ષનાં ફોજો, બાવળના કાંટાની વાડ, વગેરેના દાખલા સહેલથી અનુભવમાં લઈ શકાય એવા છે. પણ તે ન બને તો સૈથી સહેલ અખતરો કોઈપણ જાતનાં ઝાડનાં એક કુંડાંપર અજમાવી શકાય તેમ છે. એક ઝાડનાં કુંડાંને દિવસે સાધારણ રીતે જોઈતો સૂર્યનો તડકો, પાણી વગેરે આપો; રાત્રે તે કુંડાંને એક હવા ઉજાડવાળી પણ બંધ જગ્યામાં રાખો કે જ્યાં ચંદ્રની રોશની તદ્દનજ દાખલ થઈ શકે નહી. આવી રીતે ચાલુ અજમાયશ કરવાથી ૨ દ્રની રોશનીની ખુટથી તે ઝાડ ઉપર થતી અસર ખુલ્લી રીતે સામેન કરી આપશે, કે એક ઝાડની છાંદગીનો આધાર માત્ર સૂર્ય અને પાણી ઉપરજ નથી, પણ ચંદ્ર તે છાંદગીને નીભાવવાને અને તેને ઝમક આપવાને બળુ કરે છે. વનસ્પતિ ઉપર તે તદ્દનજ અસર કરતો નથી, બા તેની છાંદગી સાથે તેને કશી નીસબત નથી, એમ કહેવું સમ્યાધથી વેગલું અને સાદી સમજથી ઉલટું છે.

સેમ્યુઅલ ડબલ્યુ. જોનસન ખેતીને લગતાં પોતાના એક પુસ્તકમાં જે મુખ્ય બાબદો રજુ કરે છે, જે આ બાબદને ટેકો આપનારી થઈ પડે છે. બુર્સિગોલ્ટ નામના એક વિદ્વાને રોશની અને અંધકારમાં ઝાડો ઉછેરવા માટે કીધેલા અખતરોઓનાં પરિણામના કોડા આપતાં તે જણાવે છે કે રોશનીમાં ઉછેરેલાં ઝાડો જ્યારે વજનમાં ભારે ઉતર્યાં હતાં, ત્યારે અંધકારમાં ઉછેરેલાં ઝાડો વજનમાં બહુ હલકાં થયાં હતાં. (પાનું ૪૯.)

વળી સૂર્યના ઉભાં કીરણો અને આડકતરાં કીરણોથી જમીન ઉપર થતી અસરો આગળ ચાલતાં તે વર્ણવે છે, (પાનું ૧૯૮) જે જ્યોતિષના અનુમાનો બલકે કાયદાઓને ટેકો આપનાર થઈ પડે છે.

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે જવાહીરો વગેરે ખણીજ પદાર્થોની ઉત્પત્તિનો આધાર ધણું કરી ગ્રહોનાં ઉમાં કીરણો ઉપર રહે છે, અને જોનસનનું ઉપલું મત દેખાડે છે કે સુર્યનાં ઉમાં કીરણો અને આડકતરાં કીરણોની અસરોમાં ફેર રહે છે.

વળી પ્રોફેસર બાલફરનાં વનસ્પતિશાસ્ત્રને લગતાં પુસ્તકો આ આખા પર વધુ રોશની આપે છે. જુદાં જુદાં પ્રકારે અને વનસ્પતિનાં અવલોકનથી જે કેટલાક ગુણો કે કાયદાઓ પ્રોફેસર બાલફર અને બીજા વિદ્વાનોએ સિદ્ધ કર્યા છે, તેને જ્યોતિષના કાયદાની રોશનીથી તપાસતાં નહીં સમજ પડે એવી ઘણી બાબતોનો ખોલાસો મળે છે.

કેટલાંક પ્રકારે દિવસે—કાંઈ સવારે, કાંઈ બપોરે, કાંઈ સાંજે—ખીલે છે ; કેટલાંકો રાત્રે ખીલે છે. વળી કેટલાંક પ્રકારે ચોક્કસ કલાકેજ ખીલે છે. કેટલાંકો મધ્યાન બપોરે બંધ થઈ જાય છે. આ રીતે ચોક્કસ કલાકે ખીલતાં પ્રકારોની નોંધ દર્શાવનાર એક ધડીયાળ લીનીયસ નામના વિદ્વાને બનાવ્યું છે. હવે જરથોસ્તી ખ્રિસ્તી યોગ્ય પ્રકારે ચોક્કસ યજ્ઞની શક્તિઓ સાથેના સંબંધ દેખાડે છે, અને જ્યોતિષ વિદ્યા દિવસ અને રાતના જુદા જુદા કલાકોનો ગ્રહોને લગતી જેથી શક્તિઓ સાથે સંબંધ જોડી આપે છે. દરેક કલાક જુદી જુદી આકાશી શક્તિના અપ્ત્યાર હેઠળ છે. આટલા છુટા છવાયા ઇશારાઓનો મુકાબલા રૂપી અભ્યાસ કરી વહેવાર તપાસ આગળ વધારવામાં આવે તો ધમ પુસ્તકો અને વિદ્યાનાં સિદ્ધાંતો ઘણા ભેદોને ખુદલા કરી શકે તેમાં કાંઈ શક નથી.

પણ કદાચ તકરાર લેવામાં આવે કે પ્રકારોની ચોક્કસ કુદરતી ટેવથી તેઓ ચોક્કસ વખતે ખીલતાં હોય, અને ગ્રહો સાથે તેમને કશો સંબંધ ન હોય. અહીં પ્રોફેસર બાલફર ઝડપાનના રંગ ઉપર સાધારણ બત્તીની રોશનીની પણ અસર થતી કયુલ રાખે છે, ત્યારે આપણાં અનુમાનને ટેકો મળે છે. જો બત્તીની રોશની ઝડપાનને રંગ આપી શકતી હોય તો બળવાન ગ્રહોની રોશની ઝડપાન ઉપર તદ્દનજ અસર વગરની કેમ હોય ?

એજ વિદ્વાન ઍલીસ અને સન્ટબીયર નામના બીજા વિદ્વાનોના અખતરાઓનાં પરિણામો રજુ કરે છે, જે દેખાડે છે કે નવાં ખીલેલાં ઝાડો દિવસો સુધી આકાશ વાંદળાંથી ઘેરાયતું રહેવાથી, અને સુર્યનો તડકો તદ્દનજ નહીં પડવાથી, તદ્દન ઝાંખા અને શીકકા રંગનાં પાતરાં

વાળાં હોય છે, અને પછી વાદળાં વીખેરાઇ જવાથી સુર્યનો ખુલ્લો પ્રકાશ નીકળતાં થોડા કલાકોમાં તે રંગ ઝડપથી ફેરવાઇ જાય છે. અંદીસે આ જનાવ ઉત્તર અમેરિકાનાં જંગલોમાં જોયો હતો, જ્યાં વીશ દિવસના વાદળના ઘેરાવા પછી સુર્યનાં તડકાંનો ચમત્કાર હેરત કરનારો થઇ પડ્યો હતો.*

વળી ઝાડપાન ઉગાડવામાં સુર્યનાં કીરણના જુદા જુદા રંગો કેવા પ્રકારની અસર કરે છે, તે “રૅપ્કટ્રમ”ની મારફતે તપાસીને તેનાં પરિણામો વૉલ્ફસ્ટન, હન્ટ, રીટર, મોરન, ડૉખ્તી, ડ્રેપર, ગાર્ડનર વગેરેએ જાહેર કીધાં છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે જ્યારે એક રંગની રોશની ઝાડપાનના વધારામાં મદદ કરે છે, ત્યારે બીજો રંગ તેમાં અટકાવ નાંખે છે. આ અખતરાઓ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવવાની આ જગ્યા નથી, પણ વનસ્પતિ અને જ્યોતિષ વિદ્યાનો મુકાબલા રૂપી અભ્યાસ કરવા ચહાનારાઓને એ અખતરાઓથી ઘણું જાણવાનું મળે એમ છે.

પ્રૉકટર, કેમીક્સ ફ્લેમેરીયન વગેરે નામીયા ખગોળ શાસ્ત્રીઓ જણાવી ગયા છે કે જુદા જુદા ગ્રહો અને તારાઓ એકજ રંગના નથી. કોઇ સફેદ, કોઇ લાલ, કોઇ પ્લુ, કોઇ વાયોલેટ, એવા અનેક રંગો તેઓ ધરાવે છે, અને તેઓ જુદા જુદા રંગની રોશની ફેંકે છે.† આટલાજ માટે ફોટોગ્રાફીના કાયદા મુજબ કેટલાક ગ્રહો અને તારાઓ ઘણી સહેલાઇથી ફોટોગ્રાફીની પ્લેટ ઉપર અસર કરી પોતાનો દેખાવ રજુ કરે છે, ત્યારે બીજાઓ પોતાના લાલ કે પીળા કે ઓરેન્જ રંગને લીધે હડીલાઇથી પોતાનો દેખાવ દેવાની ના પાડે છે! હવે “રૅપ્કટ્રમ” થી કીધેલા અખતરાઓને ખગોળવિદ્યા અને ફોટોગ્રાફીના અખતરાઓની મદદથી તપાસતાં શું સિધ્ધ થતું નથી કે જુદા જુદા રંગના ગ્રહો અને તારાઓ જગતની તમામ પેદાયશ ઉપર જુદા જુદા પ્રકારની અસરો કરતા હોવા જોઇએ?

“શરમાક” ઝાડ (લગ્નમણી) ને નામે ઓળખાતા રોપાઓ ઉપરના અખતરાઓ હજી વધુ ધ્યાન પુગાડવા જોગ છે. આ રોપાઓને આંગળી લગાડતાં તેનાં પાતરાં અંધ થઇ જાય છે, એ જાણીતી ખીના છે.

* Balfour's Class Book of Botany, p. 486.

† થીયોસોફીમાં મેડમ બ્લેવાઇસ્કી નીચલો ક્રમ આપે છે :—

સૂર્ય, ઓરેન્જ; ચંદ્ર, કીરમજી; મંગલ, લાલ; બુધ, પીળો; બ્રેસ્પતિ, પ્લુ; શુક્ર, ઘેરો પ્લુ; શની, લીલો.

પણ એ વર્ગના સઘળા રોપાઓને અંધારામાં રાખતાં પણ તેનાં પાતરાં ખીડાઇ જાય છે, અને પછી બતીઓનો પ્રકાશ આપવાથી તે પાતરાં પાછાં ખીંચે છે ! આ એકજ હકીકત ખાસ ધ્યાન પુગાડવાનેગ છે કે જે બતીઓનો પ્રકાશ વનસ્પતિ ઉપર કાંઇ પણ અસર કરી શકતો હોય તો ગ્રહોનો પ્રકાશ તેવી કાંઇ અસર વધારે જોરથી શા માટે નહીં કરે ? કેટલાક વનસ્પતિ શાસ્ત્રીઓ એવું અનુમાન કરતા હતા કે વનસ્પતિઓ ઉપર રોશનીની નહીં પણ ગરમીની અસર થાય છે. આ અનુમાન મંસ્ચો જાન્ટેદેશી નામના વિદ્વાને કીધેલા અખ્તરાઓથી રદ થાય છે, અને ચંદ્રની વનસ્પતિ ઉપરની અસરને તેથી ટેકા મળે છે :

“ M. Zantedeschi, from experiments performed at the Botanic Gardens at Venice, Florence, and Padua, maintains that the lunar rays affect the motions of sensitive plants. He distinctly traced the movements to the influence of the moon's light, and not to the action of heat. ”—(*Balfour's Class Book of Botany*, p. 495.)

“ વેનીસ, ફ્લોરેન્સ અને પેડુઆ ખાતેના વનસ્પતિ વિદ્યાને લગતા બગીચાઓમાં કીધેલા અખ્તરાઓ ઉપરથી મંસ્ચો જાન્ટેદેશી જણાવે છે કે શરમાઉ રોપાઓની હિલચાલ ઉપર ચંદ્રમાનાં કીરણો અસર કરે છે. એ હિલચાલો ગરમીની અસરને આભારી નથી, પણ ચંદ્રની રોશનીની અસરને આભારી છે, એમ તેણે ખુદ્દુ સાબેત કીધું છે.”

પ્રેફેસર બાલફર આગળ ચાલતાં જણાવે છે કે કેટલાંક ટુલો સાધારણ બતીની રોશનીથી ખીંચે છે. કોકસનાં ટુલો એક “ આરગાન્ડ લેમ્પ ” ની રોશનીથી ખીંચવી શકાય હતાં, અને “ જેન્શીયાના વરના ” નાં ટુલો એક સાધારણ ગેસની બતીની રોશનીથી ખીંચવામાં આવ્યાં હતાં. વળી ઘેરાયલી, વાદળવાળી રતુ અને વરસાદ ટુલોને ખીંચતાં અટકાવે છે, અને કેટલાંક ખીંચેલાં ટુલોને બંધ કરી નાખે છે !

પણ સૂર્યની રોશનીને આડો હાથ કરીને અટકાવવાથી ટુલની ખુસ્મો જતી રહે છે, એમ જ્યારે વિદ્વાનો જણાવે છે, ત્યારે શું ધારવું ?

“ According to Recluz, the flowers of a plant called by him *Cacalia septentrionalis* are odoriferous when the sun shines upon them, but when the sun's rays are intercepted by arti-

ficial means, even by interposing the hand, the odour disappears. The odour returns when the sun's rays are admitted." (*Idem*, p. 546.)

“ રેકલુડના જણાવ્યા મુજબ કેકેલીઆ સંપ્ટનટ્રીચોનલીસ નામના એક રોપાનાં ફુલ, જ્યારે સૂર્ય તેઓની ઉપર પ્રકાશે છે ત્યારેજ ખુશ્બો આપે છે; પણ જ્યારે સૂર્યનાં કીરણોને કોઈ રીતથી—માત્ર હાથ આડે કરીને પણ—અટકાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે ખુશ્બો નાખુદ થઈ જાય છે. જ્યારે તે કીરણોને પાછાં તે ફુલો પર પડવા દેવામાં આવે છે, ત્યારે ખુશ્બો પાછી નીકળે છે.”

આ અપ્તરાઓ અને મતો ઉપર વિવેચન કરતાં આ બાબદ બહુ લંબાણ થઈ પડે એ દેખીતું છે, માટે વિચારવંત અભ્યાસીઓ માટે જોઈતાં સાધનો ઇશારાએ મુકી જવું વધારે સલાહકારક ધારવામાં આવે છે. અમે ધારીએ છીએ કે વનસ્પતિ માત્ર ઉપર આકાશી શક્તિઓની થતી અસર માટે વિચાર કરવાને પુરતો ખોરાક અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

* *

૫.

દુન્યાંની તમામ પેદાયશના ત્રણ મુખ્ય ભાગો પડેલા ગણાય છે, અને તે ત્રણ ભાગો ખણીજ, વનસ્પતિ, અને પ્રાણી માત્રને નામે ઓળખાય છે. ખણીજ અને વનસ્પતિ ઉપરની ગ્રહોની અસરને કાંઈક ખ્યાલ આજની વિદ્યાને આધારે આપણે મેળવ્યો. હવે પ્રાણી માત્ર ઉપર ગ્રહોની કેવી અસર થાય છે તે જોઈએ. પ્રાણી માત્રમાં તમામ જનદાર પેદાયશ—પશુ, પંખી અને માણસો—સમાઈ જાય છે. જે કાયદા માણસને લાગુ પડે છે તેજ કાયદા એક કે બીજે રૂપે તમામ જનદાર પેદાયશને લાગુ પડે છે.

આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે કે સૂર્ય કે ચંદ્રનાં ગ્રહણ વખતે જન્મ પામેલું બાળક જીવતું નથી, અને જો કદી જીવવા પામે તો બહુ દુઃખી રહે છે. વળી ગ્રહણ વખતે એક ગર્ભવંતિ સ્ત્રી કે તેણીનો ખાવીંદ ચોક્કસ જ્યોતિષ વિદ્યાને લગતા નિયમોનો ભંગ કરે છે તો તેની અસર જન્મ પામનાર બાળક ઉપર થયા વગર રહેતી નથી. જ્યોતિષના આ કાયદા એટલા અચૂક છે કે આ વિદ્યાની સમ્યાધ તપાસવા માટે માત્ર

આવા કેટલાક દાખલાઓજ પુરતા થઇ શકે છે. આ કાયદો ખરેખર કેટલું બળ ધરાવે છે તેની ખાત્રી સમ્યાદની શોધ કરવા ચંદ્રનાર કોઇપણ માણસ સહેલથી કરી શકે તેમ છે.

માણસોમાં ખોડખાંપણવાળા જન્મો જેમ થાય છે તેમ જનવરોમાં પણ બને છે. મોટાં જનવરખાનાંઓમાં આવા બનાવો ઘણીવાર જણાય છે. ત્રણ પગે જન્મેલો એક બકરો, સાતપગ સાથતું એક બકરીનું બચ્ચું (જે જન્મતાંજ મરણ પામ્યું હતું), ત્રણ પગનો સસલો વગેરે જનવરો આ લખનારે નજરે જોયલાં છે. આવા ફાંટાખાજ જન્મોનું કારણ શું? કારણ વગર કોઇ પણ પરિણામ નીપજતું નથી, એ આજની આગળ વધેલી વિધાનો માનીતો પાઠ છે. ત્યારે આ પરિણામો ક્યાં કારણથી ઉત્પન્ન થયાં? કુદરત ફાંટાખાજ નથી, તે કાયદાથી કામ કરે છે, અને તેના કાયદા પક્ષપાત હોતા નથી. જે કાયદો એક ઓરતના ગર્ભમાં એક ખોડખાપણવાળું બાળક ઉત્પન્ન કરે છે, તેજ કાયદો એક જનવરની માદાના ગર્ભમાં એક ખોડખાંપણવાળું જનવર પેદા કરે છે.

પેદા કરવાની શક્તિ ધણી જાતનાં જનવરોમાં આવણુ, ભાદરવો અને આસો એ ત્રણ માસમાં ખાસ કરી ઉત્પન્ન થાય છે, એ હકીકત ગામડાંમાં વસનારાં ધણાંઓને અજ્ઞણી ન હોય. એમ થવાનું કારણ રતુ કે હવાનાં ફેરફારનું ધારવામાં આવે; પણ રતુ કે હવાના ફેરફારનો સધળો આધાર ગ્રહોની આકાશમાંની સ્થિતિ ઉપર છે, અને ખાસ કરી આ કામમાં ચંદ્ર મુખ્ય ભાગ ભજવે છે, એ વાત ભુલવી જોઇતી નથી. વાયુચક્ર શાસ્ત્રીઓ આટલું તો કમ્બુલ કરે છે કે ચંદ્રની આકાશમાંની સ્થિતિ પર હવાની ઉપર ચતાં દબાણનો કાંઇક દરજ્જો આધાર રહે છે.

“There is a small fluctuation in the pressure of the atmosphere depending on the position of the moon.”—
‘A Treatise on Meteorology’ by Elias Loomis, p. 20.

“હવાનાં દબાણમાં થતો થોડોક ફેરફાર ચંદ્રમાની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે.”

જ્યોતિષ વિદ્યામાં ઝાડપાન અને જનવરી પેદાયશને લગતા જન્મના પણ નિયમો સમાયલા છે. આ બાબદને લગતું જ્ઞાન એટલું બધું ભુલાતું ગયું છે, કે એ વિદ્યાના નિયમો સારી રીતે જાણનાર વિદ્વાનો આજે કવચીતજ જણાય છે. આવી ઉંચા પ્રકારની વિદ્યાઓનાં જ્ઞાનની ગેરહાજ-

રીમાં તે વિદ્યાની સચ્ચાઇ સામે શક લઇ જવામાં આવે છે, પણ તે વિદ્યાને ખીલવી જ્ઞાનથી કે અનુભવથી ખાત્રી કરવાની કોશિશ થતી જણાતી નથી. ખાસ કરી પુરાતન પ્રજાઓના જે વારસો એ વિદ્યાઓના અખુટ બંડારને કીમતી વારસો ધરાવે છે, તેઓજ એ વિદ્યાની જાહેરમાં જ્યારે હસી કરવા બહાર પડે છે, ત્યારે આપણને તેમનાં કમભાગ્ય માટે દલગીરી ઉત્પન્ન થાય છે.

પારસી, હિંદુ અને ઇસ્લામી પ્રજાઓ જેઓનાં પુરાતન પુસ્તકો જ્યોતિષના એકમથી ખાલી નથી, તેઓમાંનાજ કેટલાક ખીન અનુભવી અને ખીન જોખમદાર લેખકો જાહેર પત્રોમાં જ્યોતિષ વિદ્યાની હસી કરવામાં મોજ માને છે, અને એ વિદ્યાની સહેલ કે સાદી અજમાયશ કરવાની પણ કોશિશ કરતા નથી, તેમજ એ વિદ્યાની ખીલવણી તરફ અકસોસકારક બેપરવાહી દેખાડે છે, ત્યારે આપણને તેઓની લેખક વિદ્યા અને જાહેર પ્રજાને કેળવવાની તેમની કાળજી માટે કુદરતી કચવાટ પેદા થાય છે.

પશ્ચિમ તરફના જડવાદી સાયન્ટીસ્ટો જેમનો વર્ગ દીનપરદીન નાનો થતો જાય છે, તેમનાં મતો હવે વજનદાર ગણાતાં નથી. આગળ વધતી વિદ્યાઓ પૂર્વ તરફના દેશોનાં પુરાતન જ્ઞાનને માન આપે છે, અને પહેલી પંક્તિના નાગ્યા વિદ્વાનો પુરાતન ધર્મ પુસ્તકોમાં સમાવેલી દંતકથાઓને વટીક તેમનાં ખરાં રૂપમાં જોવા અને સમજવા લાગ્યા છે, અને તેવી દંતકથાઓમાંથી ઉંચા પ્રકારની વિદ્યાઓને લગતી સચ્ચાઇઓ શોધી કાઢે છે.

ખગોળ વિદ્યાને લગતી સચ્ચાઇઓથી પુરાતન જમાનાની પ્રજાઓ તદ્દન અજ્ઞાન હતી એમ કહેનારા જડવાદી ખગોળ વેત્તાઓ આજે ઓછા નથી, કારણ પુરાતન પ્રજાઓનાં બેદી લખાણો તરફ તેઓએ નજર વટીક નાખેલી હોતી નથી. પણ જેઓ હાલની ખગોળ વિદ્યાને લગતી ગણુત્રીઓ પાછળ હાથવતા જઇ પુરાતન જમાનાઓને લગતી હકીકતો ઉપજાવી કાઢે છે, તેઓ પુરાતન પુસ્તકોમાંથીજ નહી, પણ પુરાતન પથરોમાંથી વટીક જ્ઞાન મેળવે છે, અને તે પથરોમાં મુંગી બાપામાં લખી જનારા જ્ઞાની પુરોષોને ઘટતું માન તેઓ આપે છે. અસલી હિંદુ અને પારસી પ્રજાઓ ખગોળ વિદ્યાને લગતું કેટલું અચુક અને સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવતા હતા, તેનો ખરો ખ્યાલ જ્ઞાનરેખલ ઇ. એમ. રલફેટનાં " પુરાતન પંચાંગો

અને નક્ષત્રો ” (Ancient Calendars and Constellations, by the Hon. E. M. Plunket)નામનાં પુસ્તક ઉપરથી બહુ સારી રીતે મળી શકે છે. પરસીપોલીસનાં પુરાતન ખાંધકામોના ચીતારો આપી આ લખનાર તે વખતની પ્રજાનાં ખગોળ વિદ્યાનાં સંપુર્ણ જ્ઞાનનો જે હેવાલ આપે છે તે પારસી પ્રજાએ મગરૂરી સાથે ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. હિંદુ અને ચીનાઇ પ્રજાઓનાં પુરાતન વર્ષોની ગોઠવણનો આ લખનારનો ખોલાસો બહોળાં જ્ઞાન, ઉંડી સમજ શક્તિ અને પુરાતન ભેદો ઉઠાવી સચ્ચાઇ શોધી કાઢવાની તેની ખુબી ભરી વળણનો ખુલ્લો પુરાવો આપે છે. આ રીતે એક જુદીન કે “ મ્લેચ્છ ” લખનાર જ્યારે પારસી પ્રજાઓના ભેદી જ્ઞાનનાં ભિત્તરમાં દાખલ થઇ તે પ્રજાઓને વાજખી ઇન્સાફ આપે છે, ત્યારે તેજ પ્રજાઓના અજ્ઞાન વારેસો પોતાના જ્ઞાની વડવાઓને ગંભીર ગેરઇન્સાફ કરે છે.

જ્યોતિષ વિદ્યાની વિરૂદ્ધમાં લાવવામાં આવતી એક મુખ્ય દલીલ એ છે કે અહો તો માત્ર પૃથ્વીના જેવા માટીના ગોળા છે ; તેઓ આ પૃથ્વી ઉપર કોઇ પણ જાતની અસર કેમ કરી શકે ? ઇન્સાન પોતેથી એક “ મદીતુ” પુતળું ” છે, છતાં તે પોતાની આસ્પાસ ઘણાં બહોળાં પ્રમાણમાં સારી કે માઠી અસર ઉપજવી શકે છે, એ ખીના કોઇખી સાદી સમજ ધરાવનાર માણસ ના પાડી શકશે નહી. પણ વળી કદાચ તકરાર ઉઠાવવામાં આવે કે ઇન્સાનને જીવ છે : અહો તો જીવ વગરના છે. તે માટીના ગોળા છે, અને કેટલાક જડવાદી ખગોળવેત્તાઓના કહેવા મુજબ તેઓમાં જુદી જુદી ધાતુઓ, ઝંસો વગેરે છે. ત્યારે સવાલ પેદા થાય છે કે જીવ કે હોશ વગરના આ ગોળાઓ પોતાના મુકરર કરી આપેલા રસ્તાઓ ઉપર નિયમસર આગળ વધે, પાછળ હટે અને સ્થિર થાય તે બનવા જોગ છે કે ? તેમની પેલીમેર—તેમનાં ભિત્તરમાં—ખરેખર શું કોઇ “ શક્તિ ” નથી ?

જ્યોતિષ વિદ્યામાં અહોને આપવામાં આવેલા ગુણો, તેઓથી ઉપજતી અસર વગેરે માટે કેટલાક લખનારાઓ ટકોર કરે છે. પણ અનુભવ આપણને દેખાડે છે કે એક સદાનો હસમુખો માણસ વગર કારણે કેટલોક વખત ગમગીન બની જાય છે. એક ગુનેહગાર માણસ એકાએક ફેરવાઇ જઇ પોતાની જાંદગીને સુધારી નાખે છે. એક ફકીર યજ્ઞવારમાં રાજ થાય છે. મોટાં રાજા નજીવા બનાવેથી તારાજ થાય છે. દોષજતની

રેલઝેલમાં જન્મેલો માણસ એકાએક આકૃતના ઉપરાસાપરી ફટકાઓથી પાયમાલ થઇ જઇ બીખારી બને છે. શાહ સેદાગરો વગર કારણે ખુદાર થઇ જાય છે. આ બધા બનાવો આગલાં કારણોનાં પરિણામો છે, કે જે પરિણામો તે સર્ગ શક્તિમાન સાહેબની નેમાયલી “ શક્તિઓ ” તેમના મુકરર થયલા વખતે અચુક રીતે આપે છે.

ખુદ જડવાદી ખગોળ વેત્તાઓ વડીક જે વગર તાસુખીએ શોધખોળ ચલાવે છે, તો તેઓ ખરી હકીકત જાણવા પામે છે, અને તે ખુલ્લાં દીક્ષે તેઓ જાહેર કરે છે. તેવો એક લખનાર જ્યૉર્જ ફાર્બસ છે, જેના નીચલા વિચારો ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે :

“ If the ancient Chaldeans gave to the planetary conjunction an influence over terrestrial events, let us remember that in our time, people have searched for connection between terrestrial conditions and periods of sun-spots: while De La Rue, Loewy, Balfour Stewart thought they found a connection between sun-spot displays and the planetary positions. Thus we find scientific men, even in our own time, responsible for the belief that storms in the Indian Ocean, the fertility of German vines, famines in India, and high or low Nile floods in Egypt follow the planetary positions. ” — *History of Astronomy*, by George Forbes, pp. 2-3.

“ જે પુરાતન ખાલ્દીયન લોકો પૃથ્વીપરના બનાવોને અહોના યોગોની અસરથી બનતા જણાવતા હતા, તો આપણા પોતાના જમાનામાં પણ પૃથ્વીની જુદી જુદી હાલતો અને સૂર્યનાં ધાબાંઓના અસાધારણ ફેલાવાના વખત વચ્ચે લોકોએ કાંઇક સંબંધ શોધી કાઢ્યો છે. જ્યારે ૩ લા ૩, લોઇ, અને ખાલ્ફર રટુયર્ટ નામના ખગોળ શાસ્ત્રીઓ એવું ધારતા હતા કે સૂર્યનાં ધાબાંની ગોઠવણ અને અહોની આકાશમાંની સ્થિતિ વચ્ચે પણ કાંઇ સંબંધ તેઓએ શોધી કાઢ્યો હતો. આ રીતે આપણા પોતાના જમાનામાં પણ વિદ્વાન માણસોને એવું મત ફેલાવના આપણે જોઇએ છીએ કે હિંદી મહાસાગરમાંનાં તોફાનો, જરમન દરાબના પાકની આબાદી, હિંદુસ્તાનમાં પડતો દુકાળો, અને મીસર દેશમાં નાઇલ નદીમાં આવતી નાની કે મોટી રેલો અહોની અસરને આભારી છે.”

૩ લા ૩, લોઇ અને ખાલ્ફર રટુયર્ટ “ ઠગારા ” ન હતા, તેઓ

અમણુ ન હતા. કોઈ પણ રીતે જ્યોતિષ વિદ્યાની ટકોર કરવાની શોખાઈ કરે છે તેઓ કરતાં તે વિદ્યાનો ઘણે દરજ્જે ઝાની અને ચઢીયાતા હતા.

આ વિદ્યાનોનાં ઉપલાં મતોપરથી સારે હવે ખેતીમાં પડતા તીડો વગેરે ઉપદ્રવો અને આફતો, જુદા જુદા મુલકોમાં અને જુદી જુદી પ્રજાઓમાં ચોક્કસ વખતે ફેલાતા મરકા, કાલેરા વગેરે રોગો અને તેમનાં જંતુઓનો કાંઈક ખોલાસો જ્યોતિષ વિદ્યાજ આપી શકે એમ સિદ્ધ થાય છે.

માણસનાં શરીર ઉપર સૂર્યનાં તડકાંથી થતી અસર જગજગહેર છે. સૂર્યથી પીત્તનો ઉછાળો, ગરમી, તાવ, માથાનો દુખારો, લુ વગેરે બીમારીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી ચોક્કસ બીમારીઓ વખતે હાલના આગળ વધેલા વિદ્યાનો સૂર્યનાં તડકાંનું અંગોળ (Sun-bath) ફાયદાદારક ગણે છે.

ચંદ્રની અસર માનવાને ઘણાઓ આનાકાની કરે છે, છતાં આટલી તો વગર શકે પુરવાર થયેલી બીના છે કે ખહી, હાંફણુ, દીવાનાપણું વગેરે દરદોને ચંદ્ર સાથે બહુ ઘાડો સંબંધ છે, અને ચંદ્રની આકાશમાંની સ્થિતિ મુજબ એ દરદો વધે છે અને ઘટે છે. આંખનાં દરદો સાથે પણ એ આકાશી ગોળો તાલુકો રાખે છે. આ બાબદ માટે જો તખીબો ખાસ અવલોકન કરે તો તેઓ દુઃખ દરદો માટે ઘણો કીમતી અનુભવ મેળવી શકે તેમ છે.

“આયુર્વેદ રહસ્યાર્ક” નામનાં ગોંડળમાં પ્રગટ થતાં એક વૈદ્યક માસીક ચોપાન્યાંના સંવત ૧૯૭૧ ના માધ માસના અંકમાં ૩૦ જીવનલાલ દુલ્લભજી બ્યાસ નામે તખીબ એક આંખના દરદી માટેનાં પોતાનાં અવલોકનનું પરિણામ રજુ કરે છે, તે વાંચવા જોગ છે. આ દરદીને “આધરાષ્ટ્રીસ” (Iritis) નામનું આંખનું દરદ લાગુ પડ્યું હતું. તે શુદ સાતમથી શરૂ થયું ને પુનઃમ પછી નરમ પડ્યું. વદ પક્ષના દિવસો સારા ગયા અને શુદ પક્ષની શરૂઆત સાથે વળી દરદ પ્રગટ થયું. આ રીતે ચંદ્રના વધવા સાથે દરદ વધતું અને ચંદ્રના ઘટવા સાથે તે પણ ઓછું થતું.

તખીબો પોતાના દરદીઓના બીકટ રોગોમાં થતા ફેરફારો માટે જો અવલોકન કરતા હોય તો જ્યોતિષ વિદ્યાની ધણીક સમ્યાપ માટે તેમની ખાત્રી થાય. આગલા જમાનાઓમાં તખીબી વિદ્યા અને જ્યોતિષ વિદ્યાનો અતલગનો સંબંધ બરોબર સમજવામાં આવતો હતો, અને જ્યોતિષ વિદ્યાનો અભ્યાસ તખીબો માટે જરૂરનો ધારવામાં આવતો હતો.

આપણે જાણીએ છીએ કે એકજ રોગ ગરબીથી, શરદીથી કે વાયુથી પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, અને તે કારણને અનુસરીને તેના ઉપાયો લેવામાં આવે તો તે રોગ વહેલો મટે એ કુદરતી છે. તે કારણ જાણવા માટે જ્યોતિષ વિદ્યાનું જ્ઞાન જરૂરી છે. તેની ગેરહાજરીમાં દરદી ઉપર જુદી જુદી દવાઓની રોજ અજમાયશ થાય છે, અને તે અજમાયશને આધારે દરદીનાં વધતાં ઓછાં દુખને ભોગે ડાકટર “અનુભવ” મેળવે છે ! અંગ્રેજ વૈદાનો અભ્યાસ કરનારા “ડાકટરો” કદાચ જાણતા ન હોય કે એ વૈદાનો “પીતા” હીપોક્રેટસ પોતે જ્યોતિષ વિદ્યાને બહુ અગત્યતા આપતો હતો.

“Hippocrates, the ‘father of medicine’ ranks astrology among the most important branches of knowledge to the physician, and Tycho Brahe and Lord Bacon were firm believers in its mysteries.” — *Orbs of Heaven*, by O. M. Mitchell, A. M., p. 28.

“એક તખીય માટે ખાસ અગત્યનાં જ્ઞાનની યાજ્ઞોમાં ‘વૈદાનો પીતા’ હીપોક્રેટસ જ્યોતિષ વિદ્યાને સૌથી અગત્યની ગણે છે, અને ટાઇકો બ્રાહે અને લોર્ડ બેકન જ્યોતિષ વિદ્યાના ભેદોના ચુસ્ત પુનઃગીઓ હતા.”

ટાઇકો બ્રાહે એક નામીયો ખગોળવેત્તા હતો, તેની ધર્મીક શોધોને આજની ખગોળ વિદ્યા આભારી છે. જ્યોતિષ વિદ્યાનાં તેનાં જ્ઞાન માટે જ્યોર્જ ફોર્બસ પણ આપણને ખાત્રી આપે છે.

“It is an interesting fact that Tycho Brahe had a firm conviction that mundane events could be predicted by astrology, and that the belief was supported by his own predictions.” — *History of Astronomy*, p. 37.

“આ એક જાણવાજોગ હકીકત છે કે જ્યોતિષ વિદ્યાની મદદથી દુન્યાને લગતા બનાવોની આગાહી થઈ શકે એમ ટાઇકો બ્રાહે ખાત્રીથી માનતો હતો, અને તેનાં એ મતને તેની પોતાની આગાહીઓ ખરી પડવાથી ટેકો મળતો હતો.”

જેઓ આ નામીયા ખગોળવેત્તા વિશે કંઈપણ જાણતાં હશે, તેઓ સમજી શકશે કે તે અજણ, વહુમી કે કમઅક્ષલ ન હતો. વળી લોર્ડ બેકન જેનાં કેટલાંક પુસ્તકો આજે કોલેજમાં શીખતા અભ્યાસીઓના ક્રમમાં મુખ્ય જગ્યા ધરાવે છે, અને જેનાં ખીજાં પુસ્તકોમાં સમાયલી

વિદ્વતા અને શીલસુશી માટે એ મત છેજ નહી, તેનાં જ્યોતિષ વિદ્યા માટેનાં મતનું કેમ ? તેની આટલી બધી વિદ્વતા, જ્ઞાન અને શીલસુશી છતાં તે “ વહેમી ” શા માટે બન્યો હશે ? પણ આ નામીયા વિદ્વાનો માટે વધુ વિવેચન હવે પછી કરીશું, તે પહેલાં ચંદ્રની માણસના શરીર કે મન ઉપર થતી અસરો આપણે આગળ તપાસીયે.

***

૬.

જ્યોતિષ વિદ્યા પ્રમાણે તમામ જનનદાર પેદાયશની જીંદગી સાથે ચંદ્રને ધારો સંબંધ છે તે જીંદગીની શરૂઆત કરે છે, તેમ તે જીંદગી ખુલ્લવી લેનાર પણ ગણાય છે. તેની અસર જ્યારે માઠી હોય છે ત્યારે તે જીવન શક્તિ ચુસી લેનાર થઇ પડે છે. ખહી, હાંફણ, દીવાનાપણું વગેરે રીયાવનારાં દુઃખ દરદો સાથે તેને ખાસ સંબંધ છે. ચંદ્રની બાતેનગી અસર માટેનું મૈડમ બ્લાવાટસ્કીનું નીચલું મત જ્યોતિષ વિદ્યાના અભ્યાસીઓનેજ નહી, પણ ધર્મ સંબંધી શીલસુશીના અભ્યાસીઓને પણ ઉપયોગી થઇ પડશે :—

“The influences of the moon are wholly psycho-physiological. It is dead, sending out injurious emanations like a corpse. It vampirizes the earth and its inhabitants, so that any one sleeping in its rays suffers, losing some of his life-force. A white cloth is a protection, the rays not passing through it, and the head especially should be thus guarded. It has most power when it is full. It throws off particles which we absorb, and is gradually disintegrating. Where there is snow, the moon looks like a corpse, being unable, through the white snow, to vampirize effectually. Hence snow-covered mountains are free from its bad influences.”—*The Secret Doctrine*.

“ ચંદ્રની અસર પુરેપુરી મન અને શરીરને લગતી છે. તે મરણ પામેલો ગ્રહ છે, અને એક મરણ પામેલી લાસની માફક તે નુકશાનકારક તત્વો બહાર ફેંકે છે. તે પૃથ્વી અને તેના રહેવાસીઓની જીવન શક્તિ ચુસી લે છે, અને જેઓ તેનાં કીરણો હેઠળ ખુલ્લા સુવે છે, તેઓ પોતાની જીવન શક્તિ ખોલીને દુઃખી થાય છે. એક સફેદ કપડું બચાવ કર્તા થઇ

પટે છે, કારણ ચંદ્રનાં કીરણો તેમાંથી પસાર થઇ શકતાં નથી, અને ખાસ કરી માથાંને તે રીતે બચાવવું જોઈએ *. જ્યારે તે પુનઃ વખતનો હોય છે ત્યારે તે બહુ બળવાન હોય છે. તે બારીક રજકણો ફેંકે છે, કે જે આપણે ચુસી લઇએ છીએ, અને તે રીતે તેનાં કણો છુટાં પડતાં જાય છે. જ્યાં બરફ હોય છે ત્યાં ચંદ્ર એક મુરદાં જેવો જણાય છે, કારણ તે સફેદ બરફમાં થઇને પોતાની અસર બરોબર રીતે લાગુ પાડી શકતો નથી. આટલા માટે બરફથી ઢંકાયેલા પહાડો તેની ખરાબ અસરથી મોકળા છે.”

મેડમ બ્લાવાટસ્કીના ઉપલા શબ્દો સાધારણ વાંચનારાંઓને નવાઇ જેવા લાગશે, તો જો કે આ શબ્દો કેટલાક જરથોસ્તી દેવાજમાં સમાયેલી ખુબી બરી શીલસરીનો સંતોશકારક ખોલાસો કરે છે. પણ જ્યોતિષ વિદ્યાના અભ્યાસીઓને ઉપલા ફકરામાંથી ધણું સમજવાનું મળશે. બરફવાળા ભાગો ઉપર ચંદ્રની ખરાબ અસર લાગુ પડતી નથી એ ખીના ધ્યાન પુગાડવા જોગ છે. ગરમ દેશોમાં ચંદ્રની અસર ધણું જોર ધરાવતી સિધ્ધ થઇ છે, અને તેનો અનુભવસિધ્ધ હેવાલ આપણને માર્ટીનની ‘હીસ્ટરી ઓફ ધી ક્રીસ્ટીયન કોલોનીઝ’ માં મળે છે. ચંદ્રની જનદાર પેદાયશ ઉપરની અસર માટેનાં આ લખનારના વિચારો જ્યોતિષ વિદ્યાના વિરોધીઓ માટે વિચાર કરવા જોગ છે.

“Of the effects of the moon on animal life, very many instances could be cited. I have seen, in Africa, newly littered young perish in a few hours, at the mother's side, if exposed to the rays of the full moon; fish become rapidly putrid, and meat, if left exposed, incurable or unpreservable by salt; the mariner heedlessly sleeping on the deck becoming afflicted with nyctopia or night-blindness; at times the face hideously swollen if exposed, during sleep, to the moon's rays; the maniac's paroxysms renewed with fearful vigour at the full and change; and

* પારસી બાનુઓનાં માથાંબાનાંમાં અને રાત્રે ઉઘાડે માથે નહીં સુવાના જરથોસ્તી દેવાજમાં શરીર અને મનની જળવણીનો કાંઈ છુપો અને ફાયદાકારક નિયમ સમાયેલો જણાશે.

the cold, damp chill of the ague supervening on the ascendancy of this apparently mild yet powerful luminary. *Let her influence over this earth be studied; it is more powerful than is generally known.*"*—*Martin's History of British Colonies.*

“ જનવરોની જીંદગી ઉપરની ચંદ્રની અસરના ઘણા દાખલાઓ ટાંકી શકાય એમ છે. આફ્રિકામાં જનવરોનાં તરતનાં જનમેલાં બચ્ચાંઓને પુનમના ચંદ્રનાં કીરણો હેઠળ ખુલ્લાં મુકવામાં આવવાથી, પોતાની માની બાજુમાં હોવા છતાં, ફક્ત થોડા કલાકમાં મરણ પામતાં મેં જોયાં છે. ચંદ્રનાં કીરણો હેઠળ ખુલ્લી મુકવામાં આવતી માછલી વહેલી કોહી જાય છે ; અને માંસને જે તેવી રીતે ખુલ્લું મુકવામાં આવે તો નીમક લગાડવા છતાં તે કોહી જતું અટકતું નથી ; વહાણનાં તુતક ઉપર બેપરવાહીથી સુતેલો ખલાસી રતાંધળાપણાંથી દુઃખી થાય છે ; અને જે ઉંઘમાં, ચંદ્રનાં કીરણોમાં તેનો ચહેરો ખુલ્લો રહે છે, તો તે બયભરી રીતે સુજી આવે છે. દીવાના માણસનાં દુઃખનો હુમલો પુનમ અને ચાંદરાત વખતે બયભર્યાં જોર સાથે ઉભરી નીકળે છે. અને આ દેખીતા નરમ પણ જોરાવર આકાશી ગોળાનાં બળના વધવા સાથેજ ટાઢીયા તાવનો ઠંડો, શરદ હુમલો પણ વધી આવે છે. ચંદ્રની આ પૃથ્વીપરની અસરનો અભ્યાસ થવો જોઈએ ; તે અસર સાધારણ રીતે માનવામાં આવે છે તે કરતાં જોરદાર છે. ”

માર્ટીન એક જોશી નથી, કે તે જ્યોતિષ વિદ્યાનો હિમાયતી નથી. તે એક તવારીખનવેશ છે, અને માત્ર અનુભવથી વિદ્યાની એક સચ્ચાઈ જાહેર કરે છે. તેણે જણાવેલી હકીકત પુરાતન પ્રજાઓમાં જમાનાઓથી મનાતી આવી છે, પણ સાયન્સ જ્યારે કેટલીક નહી સમજ પડે એવી બાબદોના ખોલાસા આપી શકતી નથી, ત્યારે પુરાતન હકીકતોને “ વહેમ ” ના છાપ હેઠળ રદ કરવાની કોશિશ કરે છે, પણ તેમ કરવા જતાં તેના પુંજરીઓ પોતાને કદંગી સ્થિતિમાં મુકે છે, અને વિદ્યાના વધારામાં ખરેખર અટકાવ નાંખે છે. સાયન્સની દરેક શાખા હજી સંપૂર્ણતાની ટાંચે પુગી નથી. હજી તો તે કદમે કદમ આગળ ચાલે છે. આજે એક અનુમાન સિદ્ધ થયું જાહેર થાય છે, અને થોડા વખતમાં તે અપૂર્ણ જણાઈ તે

માટે વધુ શોધખોળ ચાલે છે. આ ઉપરથી મેડમ બ્લેવાટસ્કી વાળખી રીતે નીચલા ટીકા કરે છે :—

“The prevalence of such revolutionary ideas in science, embolden us to ask the representatives of science whether they can explain why the tides follow the moon in her circling motion? The fact is, they cannot demonstrate even so familiar a phenomenon as this, one that has no mystery for even the neophytes in alchemy and magic. He would also like to learn whether they are equally incapable of telling us why the moon's rays are so poisonous, even fatal, to some organisms; why in some parts of Africa and India a person sleeping in the moon-light is often made insane; why the crises of certain diseases correspond with lunar changes; why somnambulists are more affected at her full; and why gardeners, farmers, and woodmen cling so tenaciously to the idea that vegetation is affected by lunar influences? Several of the mimosa alternately open and close their petals as the full moon emerges from or is obscured by clouds. . . . . Thus if science cannot explain the cause of this physical influence, what can she know of the moral and occult influences that may be exercised by the celestial bodies on men and their destiny; and why contradict that which it is impossible for her to prove false? If certain aspects of the moon effect tangible results so familiar in the experience of man throughout all time, what violence are we doing to logic in assuming the possibility that a certain combination of sidereal influences may also be more or less potential?”—*Isis Unveiled*, p. 273.

“સાયન્સમાં આવા વારંવાર ફેરવાતા વિચારોથી સાયન્સના પ્રતીનિધીઓને અમે પુછવાની હિમ્મત કરીયે છીયે કે (દરીયાની) ભરતી ચંદ્રની ગોળ ફરતી ગતીની પુઠે ફરતી રહે છે તેનું કારણ તેઓ સમજાવી શકશે કે? ખરી હકીકત આ છે કે, આવો એક હંમેશનો ચમત્કાર, કે નજમ

કીમીયાં અને ઉંચ પ્રકારનાં જાદુના શીખાઉઓ માટે વરીક કશા બેદ જોવા નથી, તે તેઓ ખરોખર સમજવી શકતા નથી. વળી ચંદ્રના કીરણો કેટલાંક પ્રાણીઓ માટે ઝેરી બલકે નાશકારક શા માટે છે ? આફ્રિકા અને હિંદુસ્તાનના કેટલાક ભાગોમાં ચાંદરણાંમાં ઉંઘતો એક માણસ વારંવાર દીવાનો શા માટે થઇ જાય છે ? કેટલાંક દુઃખદરદોના વધારાને ચંદ્રના ફેરફાર સાથે શા માટે સંબંધ છે ? ઉંઘમાં ચાલવાની ટેવ ધરાવનારાઓ ઉપર પુનમનો ચંદ્ર શામાટે વધુ અસર કરે છે ? અને વનસ્પતિ માત્ર ઉપર પુનમના ચંદ્રની અસર થાય છે, એ ખ્યાલને બાગબાનો, ખેડુતો અને કઠ્યારાઓ ચીવટાઇથી શા માટે વળગી રહે છે ? “ લજમશ્શી ” ના છોડની કેટલીક જાતો પુનમનો ચંદ્ર વાદળાંથી ઢંકાઇ જાય છે, અને પાછો પ્રગટ થાય છે, તેમ પોતાનાં પાતરાં વારાફરતી ઉઘાડ બંધ શા માટે કરે છે ? આ સવાલોનો ખોલાસો કરવાને પણ તેઓ એકસરખા અશક્ત છે કે કેમ તે પણ અમે જાણવા માંગીએ છીએ . . . . . આ રીતે જો સાયન્સ દુન્યા ઉપર થતી ગ્રહોની ખાકી અસરનાં કારણો સમજવી શકતી ન હોય તો, માણસ અને તેની સરજત ઉપર આકાશી ગ્રહોથી થતી નીતિમાન કે આત્મીક અસરો વિષે તે શું જાણી શકે ? અને જ્યારે એક ચીજ ખોટી છે એમ સાબિત કરવી અશક્ય હોય, ત્યારે તેની વિરુદ્ધ શા માટે થવું જોઇએ ? જો ચંદ્રની ચોક્કસ સ્થિતિ સઘળા જમાનાઓમાં માણસ જાતના અનુભવમાં તદ્દન જાણીતાં થઇ રહેલાં જાણવાજોગ પરિણામો ઉપજાવી શકતી હોય, તો સેતારાઓના ચોક્કસ યોગોની અસર વધારે કે ઓછી બળવાન હોય એમ માનવામાં તર્ક શાસ્ત્રની સામે આપણે શો અપરાધ કરીએ છીએ ? ”

ઉપલા વિચારો મંડમ બલ્લવાટરકીના છે, અને જો કે તેમનાં “ સિક્રેટ ડૉક્ટ્રીન ” અને “ આઇસીસ અન્વેલ્ડ ” નામનાં બે ગંભીર પુસ્તકો ખીકટ સાયન્સના બેદોના ખોલાસાઓથી ભરપુર છે, છતાં ધણુકોને કદાચ આ વિચારો રૂચેનહી, એ બનવાજોગ છે. જેઓએ પશ્ચિમ તરફના સાયન્સની જુદી જુદી શાખાઓનો પુરતો અભ્યાસ કીધો હશે તેઓ આટલું તો જાણતા હોવા જોઇએ કે સાયન્સની ધણી બાબતો હજી માત્ર અટકળ રૂપે, અનુમાન રૂપે છે, અને તેમાં મતફેર ચાલુ છે. છતાં પાકી ગણતરી સાથની, અનુભવ સિદ્ધ કાયદાઓથી પુરવાર થઇ ચુકેલી “ જ્યોતિષ વિદ્યા ” સામે શક ઉઠાવવાની શોખાઇ એજ સાયન્સના કેટલાક પુંજરીઓ

કરે છે. જ્યોતિષ કાયદાઓ તો સહેલથી અજમાવી શકાય, અને તેમનાં ખરાપણાં માટે ખાત્રી થઇ શકે, તેમ છે. પણ ખગોળ વિદ્યાના “ઝોરંગાઓ” તું કેમ ?

જરથોસ્ત્રી મજહબની અહુરમઝદ અને અહેરેમનની બે અકેકથી ઉલટી શક્તિઓ માટેની શીલસુશીનો ઉંચી જાતની વિદ્યાને આધારે ખોલાસો આપનાર “એ મોડર્ન ઝોરોઝ્ટ્રીયન” (*A Modern Zoroastrian*) નામનાં પુસ્તકનો લખનાર સેમ્યુઅલ લેંગ નામીયા વિદ્વાન હક્કશીનો ચેલો થતો હતો. તે પોતે આગળ વધેલો એક સાયન્ડીસ્ટ હતો, અને ઇન્સાફની રહે હાલની ખગોળ વિદ્યાની અપૂર્ણતા અને “ઝોરંગાઓ” માટે તે નીચલા ટીકા કરે છે, જે એક સાયન્ડીસ્ટ તરફના હોવાથી કદાચ ઘટતું વજન પામશે :

“The astronomical conclusions are theories based on data so uncertain, that while in some cases they give results incredibly short, like that of 15 millions of years for the whole past process of formation of the solar system, in others they give results almost incredibly long, as in that which supposes the moon to have been thrown off when the earth was rotating in three hours, while the utmost actual retardation obtained from observation would require 600 millions of years to make it rotate in twenty-three hours instead of twenty-four.”—*Modern Science and Modern Thought*, by Samuel Laing, p. 48.

“ખગોળ વિદ્યાને લગતાં અનુમાનો એવા અચોક્કસ મુદ્દાઓ ઉપર રચવામાં આવેલી તર્કો હોય છે. કે કેટલાક અનાવોમાં તે નહીં માની શકાય એવાં ટુંકાં પરિણામો રજુ કરે છે ; જેમકે સૂર્ય મંડળની રચના થવા માટેની આખી ક્રિયાની મુદત માટે તે માત્ર ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ વર્ષો આપે છે ; જ્યારે બીજા અનાવોમાં તે વળી નહીં માની શકાય એવી લાંબી મુદત રજુ કરે છે ; દાખલા તરીકે તે ચંદ્રને પૃથ્વીમાંથી છુટા પડેલા એક ભાગ તરીકે ગણે છે, અને જણાવે છે કે પૃથ્વી જ્યારે ત્રણ કલાકમાં પોતાની ધરી ઉપર ફરતી હતી, ત્યારે ચંદ્ર તેમાંથી છુટા પડ્યો હતો ; જ્યારે અવલોકન ઉપરથી જણાય છે કે ધણીમાં ધણી પાકી ગણતરી પ્રમાણે પાછળ હઠતાં પૃથ્વી હાલ ૨૪ કલાકમાં પોતાની ધરીપર ફરે છે, પૂને બદલે તે ૨૩ કલાકમાં ફરતી હોય, તે જમાનો હમણાનાં કરતાં

૬૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ વર્ષો અગાઉ હોવો જોઈએ. ”

હવે શું ધારવું ? “ ઝોરંગાઓ ” જ્યોતિષ વિદ્યામાં છે કે ખગોળ વિદ્યામાં ? આખાં સૂર્ય મંડળની રચનાની મુદત કરતાં પૃથ્વીથી ચંદ્રને છુટો પડવાની મુદત કેટલી બધી વધારે અગાઉ લઘુ જવામાં આવે છે ? વળી ખરેખર ચંદ્ર પૃથ્વીથી છુટો પડ્યો છે, કે પૃથ્વી ચંદ્રમાંથી જન્મ પામી છે તે એક સવાલ છે, અને હાલના જમાનાના ખગોળ શાસ્ત્રીઓની એ તર્કને નજદીકનાં ભવિષ્યમાં બીજો કોઈ વિદ્વાન ખોટી નહીં પાડશે, તેની આપણી પાસે જામીનગીરી કશી નથી. “ સીક્રેટ ડોક્ટ્રીન ” એ માટે ઉલટું જ મત આપે છે, પણ એ બાબતને આ વિષય સાથે હાલ નીસબત ન હોવાથી આપણે તે પડતી મુકીશું.

સાયન્સના “ ઝોરંગાઓ ” માટે આ તો માત્ર એકજ દાખલો છે ; એવા અસંખ્ય દાખલાઓ આપી શકાય તેમ છે, પણ અહીં હાથ ધરેલા વિષયને મજબુતી મળે એટલી પુરતીજ દલીલો રજુ કરી વિચાર-વંત અભ્યાસીઓ માટે રસ્તો ખુલ્લો કરી આપવાની નેમ રાખવામાં આવી છે, માટે આ બાબતના વધુ દાખલાઓની જરૂર ધારવામાં આવતી નથી.

* *

૭.

ખણીજ, વનસ્પતિ અને પ્રાણીમાત્ર ઉપર ઝેરોની થતી અસર માટેની તપાસ અને અવલોકન જેમ આગળ વધારવામાં આવે, તેમ નવા નવા અનુભવસિદ્ધ પુરાવાઓ મળતા જાય, એ દેખીતું છે. કુદરતની સચ્ચાઈ સદા એક અચળ હકીકત તરીકેજ રહેશે, અને જે કે નાસ્તીક મતનાં બળ હેઠળ તે ઘડીભર દબાઈ જશે, છતાં તે હકીકત કદી ખોટી તો ફરનાર નથીજ.

અવલોકન ઉપરથી સાબેત થાય છે કે જે વનસ્પતિ વાદળની ગર્જના અને વીજળીના ચમકારાઓ હેઠળ પોતાની રચનાનું બંધારણ કરતી હોય છે, તે બહારથી સુંદર સ્વરૂપ ધરાવવા છતાં ભી-તરથી સહેલી નીકળે છે. વળી ફળો અને પાતરાં ઉપર “ સૈયડ ” ને નામે ઓળખાતા ડાઘો પડી આવવાનું કોઈ વાસ્તવિક કારણ જ્યોતિષ વિદ્યાના વિરોધીઓ આપી શકશે કે ?

પક્ષિઓનાં ઇંડાં સેવણુ એસાડયા પછી જો વાદળ યા વીજળી થતાં રહે છે તો તે ઇંડાં કાઢી જાય છે, એવાત અનુભવીઓને અંગણી નથી.

જ્યોતિષ વિદ્યાની ખીલવણી તરફ હિંદમાં જે અફસોસકારક બેદર-કારી દેખાડવામાં આવે છે, તેવી બેદરકારી ઇંગ્લંડ જેવા દેશોમાં નથી. એક વિદ્યાની ખીલવણી માટે અખતરાઓ, બારીક તપાસ અને અવલોકન કેટલી બધી હદ સુધી વાપરવામાં આવે છે, તેના દાખલા પશ્ચિમ તરફનાં સાહિત્યના વાંચકોને અગણ્યા નથી. જ્યોતિષ વિદ્યાના એક આગળ વધેલા અભ્યાસી હિનરીક ડાઆથ જેવણે હિંદુ જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો સારો અભ્યાસ કીધેલો છે, તેમનું ધ્યાન વરાહ મીહિરાચાર્યનાં પ્રહત્ જાતકમાં જનવરોના જન્મ માટેની ખીના ઉપર ખેંચાતાં, તેવણે જનવરોનો જન્મ વખત નોંધી લઈ તેમની કુંડળીઓ ઉપજાવી તપાસ કરવા માંડી, અને પરિણામમાં ૧૯૦૪ના એપ્રિલ માસનાં “ધી હૉરોસ્કોપ” નામનાં ત્રીમાસીક ચોપાન્યા-માં તેવણે જે વિષય લખ્યો છે, તે વાંચવા જોગ છે. તેવણે નવ જુદાં જુદાં હુકરોની જન્મ કુંડળીઓ રજુ કીધી છે, જે અભ્યાસીઓ માટે રમુજ સાથે જ્ઞાન આપનારી છે. અજાયબ જેવો એક બનાવ એ છે કે એક કુંડળી એક ખેલ કરનારાં હુકરની છે, કે જે હુકરની કુંડળીમાં બનેલો ગ્રહોનો યોગ એક ખેલાડી માનવીની કુંડળીમાં બનવા જોઈતા યોગને મળતો છે !

દુન્યામાં સચ્ચાઈ અનેકરૂપે હસ્તી ધરાવે છે, પણ જાતી મહેનત, ખંત, તપાસ અને અવલોકન વગર તે જાહેર થતી નથી. ગ્રહોનાં બળ માટેનું એકીન—કે વહેમ—અભણ માણસોમાંજ નહી, પણ વિદ્વાનોમાં પણ જમાનાઓથી ચાલુ છે. જે ખરા વિદ્વાનોનાં મતથી એક સચ્ચાઈની કીમત થતી : હોય તો જ્યોતિષ વિદ્યાના વિરોધીઓ કરતાં તેના હિમાયતીઓની એક ઘણી બળવાન અને ગંજવર ટીપ રજુ થઈ શકે. પણ આ વિષયને મુસ્તકીમ પુરાવાઓથી મજબુત કરવા ધાર્યો છે, જેથી વાંચનારાંઓ સ્વતંત્ર રીતે જાતી બુદ્ધિથી એ બાબદનાં ખરાપણાનું તોલ કરી શકે.

માણસ જાતની જીંદગીનાં તમામ તબક્કાઓનાં ભિત્તરમાં જેવી રીતે બશારત પામેલો નાટક-ગુરુ કવિ શેક્ષપીઅર પેવસ થવા પામ્યો છે, તેવી રીતે બીજો કોઈ વિદ્વાન લેખક પેવસ થઈ શક્યો હોય, એમ આપણે જાણતા નથી. ચંદ્રની માણસનાં મગજ ઉપર થતી અસર માટે એ એમુકામેલ કવિ નીચલા શબ્દો લખી જાય છે :—

“It is the very error of the moon,
She comes nearer to the earth than she is wont;
And drives men mad.”—SHAKESPEARE.

“એ ચંદ્રમાનીજ ખામી છે. તે રાખેતા કરતાં પૃથ્વીની વધારે નજદીક આવે છે અને માણસોને દેવાનાં બનાવી દે છે.”

માણસ જાતની નજરે પડતી ગમે તેવી કંગાળ, નિર્જીવ, કે અણુ-ગમતી ચીજ વટીક તેના ખાસ ઉપયોગ વગર પેદા કરવામાં આવી નથી. જે ચીજને એક ઇન્સાન હલકી કે બીન ઉપયોગી ધારતો હોય, તે ચીજ વટીક કુદરતમાં તેને સોંપવામાં આવેલું કાંઈ કીમતી કામ બનવે છે. જે એમજ હોય તો આકાશમાંના સ્થીર અને ગતી ધરાવનારા અસંખ્ય તારા સેતારાઓ કાંઈ મહા બળવાન કાર્ય બજાવતા હોવાનું જોઈએ. જે દુન્યામાં રોશની અને ગરમી આપવા માટેજ તારા-સેતારાઓની જરૂર હોય તો તે માટે સૂર્ય અને ચંદ્ર પુરતા છે. વળી સૂર્ય-ચંદ્ર સીવાય બીજા ગ્રહોની આ પૃથ્વીપરની અસરને માનવાને આજના કેટલાક ખગોળશાસ્ત્રીઓ આનાકાની કરે છે, બલકે તે અસરથી વાકેફ થવાની ખાહેશ વટીક ધરાવવી તેઓ વહેમ ગણે છે. ત્યારે આપણે સવાલ કરીશું કે ગુરૂ, શની વગેરે જેવા અતી ખેંચાણકારક ગ્રહોને શું માત્ર ખોદાઈ “મ્યુઝીયમ” તરીકે જેવા માટેજ મુકેલા છે? જે સૂર્ય મંડળમાં તેઓનું પોતાનું કાંઈ બળવાન કાર્ય ન હોય, જે સૂર્ય મંડળમાં થતા ફેરફારો—અને તેમને આધીન આ ખાકી દુન્યાપર થતા ફેરફારો—સાથે તેમને કશો સંબંધ ન હોય તો તેમને પેદા કરવામાં જગતના રચનારની નેમ શી હોવી જોઈએ?

“I'll not believe that the Arch-architect
With all these fires the heavenly arches decked
Only for show, and with these glittering shields
To amaze poor shepherds watching in the fields!
I'll not believe that every flower that pranks
Our garden borders or our common banks,
Or that each stone, that in her warming lap
Our Mother Earth doth covetously wrap,
Hath some peculiar virtue of its own
And that the stars of heaven have none!”

—DU BARTAS.

“કુદરતના સર્વ શક્તિમાન કારીગરે માત્ર ભપકાનેજ ખાતર આકાશી મહેરાઓને આ આતશી ગોળાઓથી શણગાર્યા છે, અને ખેતરમાં ચોકી કરતા ગરીબ ભરવાડોને અજબ કરવાની નેમથીજ આ ચક્રચક્રીત છત્ર ઉભું કીધું છે, એમ હું માનીશ નહી. આપણા બાગો અને મેદાનોની કીનારીઓ ઉપર ગેલ કરતાં દરેક ફુલમાં, પૃથ્વી માતાના હુંકાળા ખોળામાં વિંટળાઈ રહેતા દરેક પથરમાં કાંઈ ગુણુ છે, અને આકાશના તારાઓમાં તેઓનો પોતાનો કાંઈ ખાસ ગુણુ નથી, એમ હું માનીશ નહી.”—કુ બારેસ.

જેઓ ગ્રહોને “માટી કે ધાતુના ગોળાઓ” સમજી તેઓની આ પૃથ્વી ઉપર થતી અસરોને વહેમ ગણી હસે છે, તેઓનાં ધ્યાનમાં ઉપલી સાદી દલીલ ઉતરશે કે ? જો તે ન ઉતરે તો એ “ધાતુ ને માટીના ગોળાઓ” બનાવવાની ખોદાતાલાની નેમ બીજા કોઈ શબ્દોમાં જાહેર થવી જોઈએ. કુદરતની રચના અને તેનો ચાલુ વહીવટ સૌથી સરસમાં સરસ કરકસરથી ભરેલાં છે. કોઈ ચીજનું એક કણ તે બાતલ જવા દેતી નથી. ત્યારે આ બળવાન ગ્રહોની ગતી—તેમાં વપરાતી શક્તિ—તે શા માટે વ્યર્થ જવા દેતી હશે ? જો તમામ જનદાર પેદાયશનાં તન, મન, જન સાથે એ ગ્રહોને સીધો કે આડકતરો સંબંધ ન હોય તો એ ગ્રહોને પેદા કરવાની નેમ શી ?

ખગોળવિદ્યાના આજના આપણા નિશાળમાં શીખતા છોકરાઓના ગુરૂઓ—જેમનાં પુસ્તકોમાં વટીક પ્રાચીન જ્યોતિષ શાસ્ત્રની હસી કરવામાં આવે છે,—તેઓને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નથી કે ઇંગ્લંડની ગ્રીનીચ ખાતેની નામીયી વેધશાળા (Observatory), જે દુન્યાની મોટી વેધશાળાઓમાંની એક ગણાય છે, અને જેનાં અવલોકન અને વખત ઉપર દુન્યાના સુધરેલાં અને નામીયાં શહેરો આધાર રાખે છે, તે વેધશાળાનો પાયો નાખવાની ક્રિયા માટે જ્યોતિષ વિદ્યાના કાયદા મુજબ મુહુર્ત જોવામાં આવ્યું હતું, અને તે વખતની કુંડળી તે વેળાના બાદશાહી જોશી ફ્રેંચ-સ્ટેડને હાથની તેનાં બીજાં લખાણો ભેગી એ બાદશાહી વેધશાળામાં સંભાળથી જાળવી રાખવામાં આવેલી છે !

ફ્રેંચ-સ્ટેડ પહેલવહેલો બાદશાહી ખગોળશાસ્ત્રી હતો, અને તે જ્યોતિષ વિદ્યા માનતો હતો અને તે વિદ્યા ઉપર અમલ કરતો હતો. ઉપલી વેધશાળાનો પાયો નાખવા માટે તેણે અહરપતિ ગ્રહના ઉગવાનો વખત નક્કી કર્યો હતો ; અને તેજ વેધશાળાનું ભાડુતી જ્ઞાન આપનારા

આપણા દેશી ગુરુઓ વટીક આપણને શીખવે છે કે “જ્યોતિષ વિદ્યા એ એક વહેમ છે!” ભલે, એવા એક વહેમથી જો કુદરતના ભેદોનું જ્ઞાન થઈ શકતું હોય, એવા એક વહેમથી જો તે સર્વ શક્તિમાન સાહેબની ઉંચામાં ઉંચી ખુલંદીનું ભાન થતું હોય, એવો એક વહેમ જો મનને ઉંચી વિદ્યાઓ તરફ ખેંચી જતો હોય, તો નારતીકપણા કરતાં એવા હજારો વહેમ આવકારદાયક છે.

જે વિદ્યાના ભેદોમાં પેવસ થવા માટે પોતાનું મગજ નાલાયક હોય, જે ભેદો ઉકલાવવાની પોતામાં શક્તિ ન હોય, તેવી વિદ્યા કે ભેદોને “વહેમ”નું નામ આપી દેવામાં મુશ્કેલી પડતી નથી. પોતાની નબળાઈ કમ્બુલ કરવાનો ગુણ ખરા જ્ઞાનીઓમાંજ હોય છે. ઘણું જ્ઞાન ઘણી નમનતાઈ પેદા કરે છે, પણ જ્યાં જ્ઞાનની ક્રોતાહી હોય છે, ત્યાં અભીમાન વિશેષ હોય છે. જેઓ સત્યાઈ અને જ્ઞાનના ભાવિક પુંઝરીઓ હોય છે, તેઓ કોઈ પણ ઠેકાણેથી જ્ઞાન મેળવવામાં હલકું સમજતા નથી. ઉદાપણ મુખ્યાઓથીજ મળે છે, અને વિવેક એઅદ્યોથી શીખી શકાય છે. પણ જે મગજ અભીમાનથી જડ થયલું હોય તે ઉંચી જાતની વિદ્યાઓનાં ખીજ માટે લાયક ગણાતું નથી. નમ્ર મગજ જ્ઞાનનાં ખીજે વહેલાં ફળદાર બનાવે છે. અભીમાનથી કદાચ થયલાં જડ મગજોમાં તે ખી નકામાં થઈ પડે છે. જ્ઞાનના ઉમેદવારો—ખાસ કરી જ્યોતિષ વિદ્યા જેવી કુદરતના ભેદોના ભિત્તરનું જ્ઞાન આપનારી વિદ્યા મેળવવા ચલાનારાઓ—કોઈ પણ જાતની તાસુખી વગરના હોવા જોઈએ. ત્યારેજ એ વિદ્યાની મારફતે ખુદાની સર્વોત્તમ ખુલંદી અને તેની અપાર ઉદાપણભરી રચનાનું ભાન થઈ શકે છે.

“The philosopher should be a man willing to listen to every suggestion, but determined to judge for himself. He should not be biassed by appearances, have no favourite hypothesis, be of no school, and in doctrine have no master. He should not be a respecter of persons but of things. Truth should be his primary object. If to these be added industry, he may indeed hope to walk within the veil of the temple of Nature.”—FARADAY.

“એક શીલસુદ્ધ એવો માણસ હોવો જોઈએ, કે જે દરેક સુચના

ઉપર ધ્યાન આપવાને તૈયાર હોય, અને પોતાને માટે સ્વતંત્રપણે અનુમાન બાંધવા જેવો મક્કમ હોય. તેણે દેખાવોથી દોરવાઈ ન જવું જોઈએ, કોઈ પણ માનીતું અનુમાન ધારણ કીધેલું હોવું ન જોઈએ, કોઈ પણ પંથને લગતો હોવો ન જોઈએ, અને કોઈ ગુરના મતથી દોરવાઈ જનારો હોવો ન જોઈએ. તે મોઢાં જોઈને નહીં, પણ ખરી હકીકત તપાસીને કામ કરનારો હોવો જોઈએ. સમ્યાઈની શોધ એ તેની મૂળ નેમ હોવી જોઈએ. આ ગુણોની સાથે જો ઉદ્યોગ જોડાયેલો હોય, તો તે માણસ કુદરતના મંદીરના ભિતરમાં દાખલ થવાની આશા રાખી શકે.

—ફેરાડે.

પણ આપણા ગુરઓ અને જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગ્નને કેળવનારા અને દોરવનારા આપણા “વિદ્વાન” લેખકો, જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાની હસી કરતા હોય, તેઓમાં આવા શીલસુકે કેટલા છે? આ વિદ્યાના મૂળાક્ષરો જાણવાની પણ તેઓમાંના કેટલા લાયકાત ધરાવે છે? જુદી જુદી જાતની ઉંચી વિદ્યાઓનું જ્ઞાન એવા કેટલા “સ્વતંત્ર” લેખકો અને ગુરઓને છે?

પણ મગજની હુશિયારી અને કુદરતી ખુદ્ધિમાં બહુ ફેર હોય છે. મનની ચંચળાઈ કરતાં ખુદ્ધિ બહુ ચઢ્યાતી છે. દુન્યાના નામીયા ખુદ્ધિમાન પુરોમાંથી કોઈ પણ જ્યોતિષ વિદ્યાના વિરોધીઓની સંક્રમાં માલમ પડશે નહીં. કોઈ પણ વિદ્યાની સમ્યાઈ માટે જાતી તપાસકીધા વગર, તેને માટે અવલોકનથી, અનુભવથી પુરતી ખાત્રી કીધા વગર, તે વિદ્યાને હસી કાઢવી, તેને “વહેમ”ના વર્ગમાં મુકવી, અને પ્રગ્નને પોતાના તેવા વિચારોથી આડે માર્ગે દોરવવાની કોશેશ કરવી, એ કુદરતની પોતાની સામે કરવામાં આવતા એક જખુન અપરાધ સરખું કામ છે. સમ્યાઈ કદી મરતી નથી—જમાનાઓ ગળડી જાય છે, છતાં તે એક કે બીજે રૂપે પોતાની હસ્તી કાયમ રાખે છે. જે કવિઓ કે લેખકોની કવિતા કે લખાણો ખોદાઈ બશારતથી ઉત્પન્ન થયેલાં હોય છે, તે કવિઓ જમાનાઓ ગુજરવા છતાં પોતાનાજ દેશમાં નહિ, પણ તમામ દુન્યામાં જીવતા જાગતા રહે છે. બીજા સાધારણ લેખકો પોતાની હસ્તીમાંજ ભુલાઈ જાય છે. જે વિદ્યાનો પાયો સમ્યાઈ ઉપર અને ખોદાઈ જ્ઞાન ઉપર રચાયેલો હોય છે, તે વિદ્યાને હસનારા લાખો લેખકો આ જ્ઞાની જેહાન છોડી જાય છે, અને તે વિદ્યા જગતની શરૂઆતથી અંત સુધી સ્થિર ઉભી રહે છે.

દુન્યાની સૌથી પુરાતન પ્રજાઓની તવારીખથી શરૂઆત કરી કદમે કદમ નીચે ઉતરતાં આજ સુધીમાં અનેક તબક્કાઓ પસાર કરી આવવા છતાં જ્યોતિષ વિદ્યા દુન્યાની ડોહળી પ્રજામાંથી સદંતર નાપુદ થયલી જણાઈ નથી. તે કુદરતના અચળ કાયદાઓ ઉપર રચાયલી હોવાથી સદા અમર રહેશે.

“Truth is immutable. Science based in Nature is destined to live so long as eternal ages roll; in short, as long as nature and spirit themselves shall exist. Astrology is a science, whose foundations are laid in the profound abyss of Natural Philosophy. At this mistress of science sceptics may rail, but they cannot rail the seal from off the bond. Stern reality in her exists. Pandering fanatics may *disbelieve*, but their *unbelief* does not *frown truth* into falsehood; neither can they *smile falsehood* into truth. The existing truths of our science, now claim a hearing, and she is now fast triumphing over all her opponents.”—JOHN STORY.

“સમ્યાઈ કદીપણુ ફેરવાતી નથી. કુદરત ઉપર રચાયલી વિદ્યા જ્યાં સુધી અમર જમાનાઓ ચકરાવે ખાતા રહેશે, ત્યાં સુધી જીવવાને સર જાયલી છે. દુકમાં, જ્યાં સુધી કુદરત અને આત્મા પોતે હસ્તી ધરાવે છે, ત્યાં સુધી તે હૈયાત રહેશે. જ્યોતિષ એક એવી વિદ્યા છે કે જેનો પાયો કુદરતી શીલસુરીના સૌથી ઉંડામાં ઉંડા ભાગ ઉપર રચાયલો છે. વિદ્યાની એ દેવી તરફ નાસ્તીકો ભલે હસે, પણ તેઓના હસ્વાથી એ ભેદી વિદ્યાની મહોર ઉખડી જનાર નથી. મક્કમ સમ્યાઈ તેમાં હસ્તી ધરાવે છે. પારકા હાથમાં હથ્થાર થઇને લડનારા ઝતુનીઓ ભલે એ વિદ્યા પર એકીન નહી રાખે, તેઓના નાસ્તીકપણુંથી સમ્યાઈ ખોટી પડવાની નથી. તેમજ ખોટી ખીના ખરી થઈ શકશે નહીં; આપણી વિદ્યાની હૈયાત સમ્યાઈઓ હવે સઘળાનું ધ્યાન ખેંચવાનો દાવો કરે છે, અને પોતાના હરીફો પર તે ઝડપથી ફતેહ મેળવતી જાય છે” —જોન સ્ટોરી.

આવી મુશ્કેલ અને ગુંચવાડા ભરી વિદ્યાના મૂળાક્ષરો વટીક ભણ્યા વગર, ખોટી દલીલો અને તકરારોથી એકીનદારોનાં એકીનને લુલુ કરવામાં ધણુકો વિદવતા માની લે છે. પણ જે વિદ્યા અનુભવસિધ્ધ

ખરી પુરવાર થયા વગર રહેતી નથી, તેની સામેની વિરુદ્ધતા કેટલો વાર ટકી શકે? કુદરતી હકીકત આગળ ગમે એવી દલીલ લાગ્યાર છે. ખોટી દલીલોથી એકીન ઘડીબર ડગડગે, પણ કુદરતી હકીકત તેને એવડાં જોરથી પાછું મુસ્તકીમ બનાવે છે, અને તેવી વખતે દલીલનો આશરો લેનાર તુચ્છકારમાં આવી પડે છે. પ્રાચીન વિદ્યાએને હસનારાઓની કામગીરી જમાનામાં ખુટ તો પડીજ નથી, પણ તેથી તે વિદ્યાઓ નાશ પામી નથી—તે તો તેને હસનારાઓની નિસ્તી પછીની અચળ ને અમર રહી છે.

“The School of Pooh-Pooh scarcely merits consideration. It has had its votaries in all ages and times, and to-day they are sufficiently numerous. Under whatever guise or in whatever form they appear, they never fail to make themselves contemptible.”—ROLLO IRETON.

“હસી કરનારાઓની ટોળી બાગેજ ધ્યાન આપવા જેટલો છે. એવા હસી કરનારાઓ સંઘળા જમાનામાં હસતી ધરાવતા આવ્યા છે, અને આજેથી તેઓ પુરતી સંખ્યામાં છે. તેઓ ગમે તેવાં રૂપમાં કે ગમે તેવાં નામ હેઠળ છુપાઈને દેખાવ દે છે, તો પણ તેઓ પોતાને તુચ્છકાર ભરી હાલતમાં લાવી નાખવાને ચુકતા નથી.”—રોલો આયરટન.

• * *

૮.

આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યોતિષ વિદ્યાની સચાઈ જે નામીયા બુદ્ધિમાન પુરૂષોનાં મનોથીજ સામેત કરવાની હોય તો હુન્યાના ખરા બુદ્ધિમાન પુરૂષોનાં નામોની એક ગંજવર ટીપ એ વિદ્યાના કિમાયતીઓ તરીકે રજુ કરી શકાય એમ છે. પણ એ વિદ્યાની હસી કરનારાઓમાંના કેટલાકો બશારત પામેલા નાચીયા કવિઓની એ વિદ્યા તરફની માન્યતાની પણ હસી કરવાની જ્યારે શોખાઈ કરે છે, ત્યારે બુદ્ધિ અને અકલનું તોલ કરી લેવાનું કામ મુંશ્કેલ રહેતું નથી. કવિઓ બશારત પામેલા બુદ્ધિમાન પુરૂષો હોય છે, જેઓ જન્મથી એક ખોદાઈ બક્ષેશ મેળવે છે. કવિતાની લીટીઓના છેડેના શબ્દોના અનુપ્રાસ મેળવ્યાથીજ જે કવિ થવાનું હોય તો આજે માસીક ચોપાન્યાઓમાં પારસી કવિઓનો તોટો નથી. પણ તે કવિઓની “અમર્ગી” કે યાદ એક અંક પછીના બીજા અંક સુધી પણ રહેવા પામતી નથી, જ્યારે ખરા કવિઓ તો પ્રગ્નઓનાં જીવરમાં જમાનાઓ સુધી રમતા રહે છે. તેઓની કવિતાઓ કુદરતના

નિયમોની સમ્યાધી ભરપુર હોય છે, કે જે સમ્યાધિઓ કદી પણ બદલાતી નથી, પણ કાયમ રહે છે. તેઓનો આત્મિક ગુસ્સો તે કાવતા મારફતે બહાર પડે છે, અને તે લખતી વેળાએ તેમનું તન કે મન નહીં, પણ આત્મા બળવાન થઈ કામ કરતો હોવાથી તેઓ ઘડીભર તન, મનની હસ્તી ભુલી જાય છે. એક જાતની તન, મનની એકામ હાલતમાં આત્મીક બળનાં જોર હેઠળ તેમનો હાથ ચાલુ રહે છે, અને જે કાંઈ કાગળ ઉપર પ્રગટ થાય છે, તે ઉંચા આત્મીક ખ્યાલો હોય છે. જે મનની કેળવણીથી કવિ થવાનું હોય તો આહોશ મેળ્યુએટો આજે કવિ થઈ શકે. પણ આ અને ખીજી દુન્યાઓનો ખ્યાલ આપનારા કુદરતની સમ્યાધિઓનાં ભિત્તરમાં પેવસ થઈ ચુકેલા એવા “ચેરાગો” થોડા હોય છે; છતાં તેઓ “અમર” રહે છે. આટલાજ માટે નાટક ગુરુ કવિ શેક્ષપીઅરનાં નાટક રૂપી લખાણો આજે પણ ખ્રીસ્તી ધર્મપુસ્તક “બાઈબલ”થીજ માત્ર કિતરતો દરજ્જો ધરાવે છે. તેનાં અશારત રૂપી જ્ઞાન માટે બે મન છેજ નહીં. તેનાં લખાણો તારા સેનારાઓની આ દુન્યા ઉપરની અસરના ઇશારાઓથી ભરપુર છે. પણ તે માટે ટીકા કરતાં એક ખગોળ શાસ્ત્રી જણાવે છે કે શેક્ષપીઅર તો “અધિકારના જમાના”માં થઈ ગયો, કે જે જમાનામાં જ્યોતિષ વિદ્યાના વહેમો બહુ ફેલાયલા હતા, અને તેથી પોતાનાં લખાણોમાં તે માત્ર લોક-મન જાહેર કરે છે ! એશક શેક્ષપીઅરની આહોશી સામે સખુન કડાવવાની શોખાઈ એ લખનાર કરી શકતો નથી, પણ તેને લોક-મનથી દોરવાવા જેવા નખળાં મનનો ગણવાને તે ચુકતો નથી. શેક્ષપીઅરના આવા ઇશારાઓમાંના કેટલાક ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ છે, અને તેટલા માટે તે અત્રે ટપકાવી લેવાનું વાજબી ધારવામાં આવે છે.

મહાન રોમન લડવૈયા ગુલ્યસ સીઝરનાં ખુનની રાત્ર તેની મહોરદાર કાલપરનીયાને પોતાના ઘણીનું ખુન થવા માટેનો બચ બચો ખ્યાલ આવે છે, અને તેણી પોતાના ખાવિંને તે રાત્રે બહાર જતો અટકાવવાની કાશિશ કરે છે. તે વખતના તે બંનેના શબ્દોમાં જ્યોતિષ વિદ્યાનો અલકે કુદરતનો એક સામાન્ય થઈ પડેલો કાયદો શેક્ષપીઅર સમાવી દે છે !

“*Cæsar*.—What can be avoided

Whose end is purposed by the mighty gods?

. . . . . for these predictions

Are to the world in general as to *Cæsar*.

*Culprina. - When beggars die, there are no comets seen ;
The heavens themselves blaze forth the death of princes."*

—*Julius Caesar, act ii, scene 2.*

“ સીઝર.—જેનું પરિણામ અણવાન ફરેસ્તાઓએ ધારી રાખેલું હોય છે, તે દર કેમ થઈ શકે! . . . . . કારણ કે આ આ-ગાહીઓ જેમ સીઝરને માટે તેમ સામાન્ય રીતે દુન્યાને માટે છે.

કાલપરનીયા—જ્યારે બીખારીઓ મરણ પામે છે, ત્યારે ધુમકેતું (પુછડીયા : તારા) દેખાતા હોય છે ; પણ રાગ્નઓના ઉમરણ વખતે આકાશો પોતે ચમકારા કરે છે.” જુલીયસ સીઝર, આખરે, દેખાવ રજો.

વળી છૂટા હેનરી રાગ્નના નાટકના પહેલાજ આખમાં પંચમા હેનરી રાગ્નની પાયદસ્ત વખતે ડ્યુક ઓવેરડના મોંમાં શેક્ષપીયર નીચલા શબ્દો મુંકે છે :

“ Comets, importing change of time and states,
Brandish your crystal tresses in the sky,
And with them scourge the bad revolting stars
That have consented unto Henry's death ! ”

—*King Henry VI, Part I, act i, scene 1.*

“ જમાનાઓ અને રાજ્યોનો ફેરફાર લાવનારા ઓ ધુમકેતુઓ ! તમારા બીલોરી ઝુમખાઓ આકાશમાં ચમકાવો, અને તેઓ વળી જે ખરાબ શીલ્પોર સેતારાઓએ હેનરી રાગ્નનું મરણ નીપજવ્યું છે, તેમને સજા કરો ! ”—છઠા હેનરી રાગ્ન, ભાગ ૧લો, આખ ૧લો, દેખાવ ૧લો.

એજ ક્રિયામાં હાજર રહેલો એક બીજો ઉમરાવ ડ્યુક ઓવેરડ નીચલા શબ્દો બોલે છે :

“ What ! shall we curse the planets of mishap
That plotted thus our glory's overthrow ?—*IBID.*

“ શું ! કમનસીબી લાવનારા જે ગ્રહો આપણી કીર્તિને જમીન-દોસ્ત કરવાને આ રીતે સાધનરૂપ થયા છે, તેઓને આપણે શ્રાપ દઈએ ? ”

એજ નાટકના ત્રીજા આખના બીજા દેખાવમાં નીચલી લીટીઓ રજું થાય છે :

“Now shine it like a comet of revenge,
A prophet to the fall of all our foes.”

“હવે તેને આપણા સમ્રાજા દુશ્મનોની પડતીની આગાહી કરનાર કીનાના ધુમકેતુ તરીકે પ્રકાશવા દો!”

વળી હંમલોટના નાટકના પહેલા આખના પહેલા દેખાવમાં નીચલી લીટીઓ આવે છે :

“As stars with trains of fire and dews of blood,
Disasters in the sun; and the moist star,
Upon whose influence Neptune's empire stands,
Was sick almost to Doomsday with ec'ipse:
And even the like precursor of fierce events,
As harbingers preceding still the fates
And prologue to the omen coming on,
Have heaven and earth together demonstrated
Unto our climatures and countrymen.”

—HAMLET, Act i, scene 1.

“લોહીના દવ અને આતશના રેલા સાથના સેતારાઓની માફક સૂર્યમાં થતા ભયભર્યા દેખાવોની માફક, અને પેલો બીનાશવાળો સેતારો જેની અસર ઉપર નેચ્યુન મહાનાં રાજ્યનો આધાર છે, તેની માફક, આવતા શુક્રનોના દીવાઆ, અને સદા સરજતની આગાહી કરનારા પેગામચીઓ તરીકે, આકાશ અને પૃથ્વીએ સાથે મળીને આપણી રતુઓ અને દેશીઓની વચ્ચે ભયભર્યા બનાવોની તેવીજ આગાહી કરી દેખાડી છે.”

જેઓએ શેકસ્પીયરનાં મૂળ લખાણોનો અભ્યાસ કાઢ્યો હશે તેઓ સમજી શકશે કે ઉપલા તો માત્ર સંખ્યાબંધ ઇશિરાઓમાંના ગણતરીના દાખલા છે. એ મહાન ગુરૂનાં લખાણો મહોની બગવાન અસરનાં મતથી ભરપૂર છે. પણ શેકસ્પીયર તો “અધિકારના જમાના” માં થઈ ગયેલો હોવાથી તે “વહેમી” બન્યો હોય. જેન મીઠન કોઈ હલકી પંક્તિનો કવિ ન હતો, અને તેના જમાનાને “અધિકાર” તો કલંક લાગુ પાડી શકાય તેમ નથી. તેનાં “પેરિડાઈઝ ઓફ” નાં બીજાં પુસ્તકમાં એક નવનવ અને ધુમકેતુના યોગથી મરડી અને લડાઈ ફેલાતી જણાવવામાં આવે છે.

"Satan stood

Unterrified, and like a Comet burned,
That fires the length of Ophiuchus huge
In th' Arctic sky, and from its horrid hair
Shakes pestilence and war."

—PARADISE LOST, Book ii.

"શયતાન દહેસ્ત વગર ઉભો હતો, અને એક ધુમકેતુની માફક બળતો હતો, કે જે ધુમકેતુ આરટિક (છેક ઉત્તર) તરફનાં આકાશમાં આવેલાં મંજનવર આફ્રિકસ (એક સાંપ પકડીને ઉભેલા માણસના આકાર)નાં નક્ષત્રને આબુ ઉસ્કેરે છે, અને તેના વાળમાંથી મરકી અને લડાઈ (આ દુન્યા ઉપર) ખંખેરે છે!"

પણ હજી એક સદી આગળ યાત્રો, કે જે વખતે "વહેમ અને અધકાર"નો જમાનો નાશ થઈ ગયો હતો. તેવા વખતમાં લખાયેલી કવિતાઓ પણ આવા ઇશારાઓથી ખાલી નથી. જે ફક્ત અંગ્રેજી જોશદાર બશારત પામેલા નામીયા કવિઓની કવિતાઓમાંથીજ જ્યોતિષ વિદ્યાનાં અનુમાનોને ટેકો આપનારા ઉતારાઓ ટપકાવવામાં આવે તો કદાચ કેટલાક હકૂતા તે ઉપર રોકી શકાય. નામીયા કવિ ટોમસનની "રતુઓ" વિષેની કવિતાઓ જેઓએ વાંચી હશે, તેઓ તેની સરળતા અને ઝમકથી અગ્નિપ્રવાહ ન હોય. એ કવિ "ઉનાળા" વિષેની કવિતામાં નીચલી શીટીઓ લખી જાય છે :

"Amid the radiant orbs

That more than deck, that animate the sky,
The life-infusing suns of other worlds ;
Lo ! from the dread immensity of space,
Returning with accelerated course,
The rushing comet to the sun descends :
And, as he sinks below the shading earth,
With awful train projected o'er the heavens,
The guilty nations tremble."

—THOMSON'S SEASONS, (Summer.)

"પ્રકાશીત મહો જેઓ આકાશોને શોભા આપવા ઉપરાંત કાંઈક વધુ કરે છે, જેઓ આકાશોને સચેત કરે છે, તેઓની વચ્ચેથી, ખીજી

દુન્યાઓને છંદગી બક્ષનારા સૂર્યોની વચ્ચેથી, જુઓ ! આકાશનાં ભયભર્યા બહોળા વીસ્તારમાંથી વધતી જતી ગતી સાથે - પાછો ફરીને ધસી આવતો ધુમકેતુ સૂર્ય તરફ નીચે ઉતરે છે, અને આકાશો ઉપર પોતાની ભયભરી પૂછડીનો પ્રકાશ ફેંકતો, તે અંધારી થતી દુન્યાની હેડળ કુબવા માંડે છે, ત્યારે પાપી પ્રજાઓ ધુન્ને છે !”

ખાકી સાધનોથી આકાશનું અવલોકન કરનારા ખજોળ શાસ્ત્રીઓ કરતાં મનની ચશ્મથી અવલોકન કરનારા અને રૂઢાંની સયર કરી કુદરતના ભેદોનાં ભિન્નરમાં ફરી વળનારા કવિઓ અને દાનાવો અતી ધણું વધુ જ્ઞાન ધરાવે છે, અને તે જ્ઞાન “ અટકળના ઝોરંગાઓ ” જેવું નથી.

વળી એકવાર આખા યુરોપ ખંડને ધુળવનાર મહાન નેપોલ્યન શુકનો અને તારા સંતારાઓની અસરથી કેટલી બધી હદ મુઠ્ઠી દોરવાતો હતો, તે ઇંગ્લેન્ડ સાહિત્યના શોખીન વાંચકોને અનુભવું નથી.

પૂછડીઆ તારાઓ માટેનાં આવાં સઘળાં મનોમાં કેટલું વળુદ છે, તે ઇંગ્લેન્ડ અને દેશી જ્યોતિષ વિદ્યાના નિયમો ઉપર વિવેચન કરતી વખતે આપણે તપાસીશું.

દુન્યાની તવારીખ તપાસતાં એક પાણુ સદી એરી પસાર થયલી જણાશે નહીં, કે જ્યારે દુન્યામાં હસ્તી ધરાવતી ક્રાઇપાણુ પ્રજામાંથી જ્યોતિષ વિદ્યાપરનું એકીન સદંતર નાપુદ થયું હોય. તે જાહેરમાં દેખાવ દેતું બંધ પડ્યું હોય, પણ ખાતેનમાં તેની અસર ચાલુજ રહેલી જોઈ શકાશે. ત્યારે જે વિદ્યા કે મન જમાનાઓ સુધી ગમે તેવી વિરૂદ્ધતા છતાં માણસોનાં મગજ ઉપર આટલો બધો ક્રાપુ ધરાવતી હોય, તે ખોટી કેમ પુરવાર થઈ શકે ! જેઓ એ વિદ્યાની સામે ફાકટની તકરારો ઉડાવે છે, તેઓએ નીચલી થોડાંક લીટીઓ ધ્યાનથી જોખી રાખવા જોગ છે :—

“ While proclaiming in politics the sovereignty of the people and of public opinion can we admit, as heretofore, that mankind allowed itself to be radically deceived in this only; that an absolute and gross absurdity reigned in the minds of whole nations for so many centuries without being based on anything save—on one hand human imbecility, and on the other charlatantry? How for fifty centuries and more can most men have been either dupes or knaves’ . . . Even though we may find

it impossible to decide between and separate the realities of astrology from the elements of invention and empty dreaming in it, ... let us, nevertheless, repeat with Bossuet and all modern philosophers, that "nothing that has been dominant could be absolutely false." Is it not true, at all events, that there is a physical reaction on one another among the planets? Is it not again true, that the planets have an influence on the atmosphere, and consequently, at any rate, a mediate action on vegetation and animals? Has not modern science demonstrated now these two points beyond any doubt? . . . . Is it any less true that human liberty of action is not absolute; that all is bound, that all weighs, planets as the rest, on each individual will; that Providence acts on us and directs men through those relations that it has established between them and the visible objects and the whole universe?"

—THE SECRET DOCTRINE

“ રાજદ્વારી બાબતોમાં લોકનું અને લોક—મનનું વડપણ બાંહેધરી-લદ કમુલ રાખવા પડી, અન્યાર સુધી બનતું આવ્યું છે તેમ, શું આપણે હવે એમ કમુલ રાખી શકીએ કે આ બાબતમાં માણસ જાતે પોતાને અસ-લથીજ હાવા દીધી હોય ? એક હાથ ઉપર માણસ જાતની મંદ બુદ્ધિ, અને બીજા હાથ ઉપર હાથ—સીવાય કાંઈ વધારે મુસ્તકીમ પાયા ઉપર રચાયા વગર આટલી બધી સદીઓ સુધી આખી પ્રજાઓનાં મનની ઉપર તદ્દન ચાંબી મુખીઈ ભર્યા બેઠુંદા વીચારો દસી રહે, એ શું કમુલ કરી શકાય ? પચાસ કરતાં વધુ સદીઓ સુધી માણસ જાતનો એક ભાગ તદ્દન ભોળાઈમાં રહે અને બીજા ભાગ તેને દગ્યા કરે એ કેમ બની શકે ? . . . . જ્યોતિષ વિદ્યાની ખરી હકીકતોને બનાવટી અને ખ્યાલી હકીકતોથી જુદી પાડવાનું અને તેમને સીદ્ધ કરવાનું કામ જોકે અશક્ય જણાતું હોય, છતાં . . . . એસવે અને હાલના જમાનાના બીજા શીલસુક્રોની સાથે એકમત થઈ આપણે કમુલ કરવું જોઈએ કે “ જે કાંઈ જમાનાઓ થયા સત્તાવાર ગણાતું આવ્યું છે, તે તદ્દનજ ખોટું હોઈ શકે નહીં.” કાંઈ પણ રીતે શું આટલું ખરું

નથી કે અહોમાં પરસ્પરનો જડ સંબંધ કે ક્રિયા તો ચાલુજ છે ? વળી શું આ હકીકત ખરી નથી કે અહો હવા ઉપર અસર કરી શકે છે, અને તેનાં પરીણામમાં આડકતરી રીતે વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓ ઉપર પણ અસર કરે છે ? શું આ એ બાબતો હાલની વિદ્યાએ કાંઈ પણ શક વગર સામેત કીધી નથી ? . . . . વળી શું આ હકીકતમાં જરા પણ શક છે કે માણસ જાતને કામ કરવાનું તદ્દન છુટાપણું મળેલું નથી ? સઘળું ચોક્કસ કાયદાથી બંધાયેલું છે, અને અહો તેમજ ખીજી હસ્તીઓ દરેક માણસની ઇચ્છા શક્તિ પર કાબુ ધરાવે છે. ઇશ્વરી શક્તિ આપણી ઉપર અમલ ચલાવે છે, અને માણસ જાતને જે સંબંધથી તેણે તમામ જાહેર પેદાયશ અને આખા જગત સાથે જોડી આપ્યાં છે, તે સંબંધમાં તે તેને દોરવે છે ?”—ધી સીફ્ટ ડોક્ટરીન.

***

૯.

“ કાળા માથાનો માનવી શું નહીં કરી શકે ” એ એક સાધારણ ગુજરાતી કહેવત છે.—મેશક તે સઘળું કરી શકે છે. પણ કાંઈ પણ માણસ પોતાની જીંદગીમાં આટલો અનુભવ મેળવ્યા વગર રહેતો નથી, કે ઘણી વાર તેનાં ધારેલાં આસાન જાણતાં કામો અતી ઘણાં મુશ્કેલ થઈ પડ્યાં છે, અને તે તેની વકરીથી ઉલટી રીતે પાર પડી શક્યાં નથી; જ્યારે કાંઈ દેખીતાં મુશ્કેલ કામો ચમત્કારી રીતે સહેલથી પાર પડ્યાં છે. દુન્યામાં પ્રગટીકરણના તબક્કામાં આગળ વધેલાં એવાં કેટલાંક જુજ માણસો છે, કે જેઓ મરજીનું છુટાપણું ભોગવી શકે છે, અને પોતાની ખીલેલી બળવાન ઇચ્છા શક્તિથી અહોની અસરોને કાંઈક દરજ્જે માત્ર નરમ કરી શકે છે. પણ સામાન્ય માણસ જાત તો સદા “ સંજોગોના ભોગ ” થઈ પડે છે—પછી તે બનાવોને “ સંજોગો ” કહો કે અહોના “ યોગો ” કહો. જ્યોતિષ વિદ્યાના કાયદાઓની સચ્ચાઈ કબુલ રાખવા જેવા અનુભવો કાંઈ પણ માણસને નહીં મળે એમ નથી, છતાં ખોટી મમતથી યા પોતાના કાંઈ માની લીધેલા ખ્યાલથી દોરવાઈને, જે કાંઈ પોતાની સમજમાં ન કિતરે તે સઘળું ખોટું, વહેમથી ભરેલું, હાઈ થઈ ભરેલું છે, એવું ધારીને તેની વિરૂધ્ધ થવાની ખાશ્યત માણસ જાતની એક કમાલ એવ છે. પણ તે એબને વશ થતી વખતે જે સચ્ચાઈની વિરૂધ્ધ જુએસ ઉઠાવવામાં આવે છે, તે સચ્ચાઈ શું છે, તે જાણવાની

વટીક તકલીફ ઉઠાવવામાં આવતી નથી ; એટલુંજ નહી, પણ પોતે જે ટીકા કરે છે, તે ટીકા કેવા તકલીફી પાયા ઉપર રચાયેલા હોય છે, અને તે કેટલી સહેલાઈથી રદ થઈ શકે છે, તેનો વટીક ખ્યાલ કરવામાં આવતો નથી. આવા ટીકાકારોને એક ફ્રેંચ પુસ્તકમાં આ વિષય ઉપર આવેલી બાબત અર્પણ કરવા જોગ છે.

“ We are too inclined to criticize unsparingly everything concerning astrology and its ideas; nevertheless our criticism, to be one, ought at least to know, lest it should be proved aimless what those ideas in truth are. And when among the men we thus criticize, we find such names as those of Regiomontanus, Tycho Brahe, Kepler, &c., there is reason why we should be careful. Kepler was an astrologer by profession, and became an astronomer in consequence. He was earning his livelihood by genethliac figures, which, indicating the state of the heavens at the moment of the birth of individuals, were a means to which everyone resorted for horoscopes.”—MUSEE DES SCIENCES, p. 230.

“ જ્યોતિષ વિદ્યાને લગતી દરેક બાબત ઉપર છુટથી ટીકા કરવાને આપણે ધણા લલચાઈએ છીએ, પણ આપણા ટીકા કાંઈ પણ નેમ વગરના નહીં સામેન થાય તે માટે, તે વિચારો ખરેખર શું છે, તે આપણે જાણવું જોઈએ. અને જે માણસો સામે આપણે ટીકા કરીએ છીએ, તે માણસોમાં જ્યારે રેજીઓમોન્ટેનસ, ટાઇકો બ્રાહે અને કેપ્લર જેવા ઓનાં નામે આપણને મળે છે, ત્યારે આપણા ટીકામાં ધણી સંભાળ રાખવાનું કારણ આપણે માટે ઉભું થાય છે. કેપ્લર એક ધંધાદારી જોશી હતો, અને જોશી તરીકેના ધંધાને પરિણામે તે એક ખગોળ શાસ્ત્રી થયો. તે જન્મ વખતની કુંડળીઓ બનાવીને પોતાનું ગુજરાન કરતો હતો, કે જે કુંડળીઓ માણસોના જન્મ વખતે આકાશમાં ગ્રહોની સ્થિતિ દેખાડતી હોવાથી, લોકો ટપકા માટે તેની મદદ લેતાં હતાં.”—મ્યુઝે ડે સીયાંસ, પાનું ૨૩૦.

જ્યોતિષ વિદ્યા સામે ટીકા કરનારાઓમાંના કેટલા નુકતેચીનો પોતાના ટીકાને તપાસી જોવાની સંભાળ રાખે છે ? એક વિદ્યાની હસી કરવા જતાં

પોતે પોતાનાં જ્ઞાનની કીમત અને હસી કરાવે છે, તેનું તેમને લાન હોતું નથી. અભીમાન વિવેક ખુધ્ધી ઉપર અધકારનો પરદો લાવી નાખે છે, અને તેથી કુદરતના જે ભેદો પોતાની ટુંક ખુધ્ધીમાં ઉતરી શકતા નથી, તે ભેદોનું માપ લેવાની તેઓની કાશેશ—તેઓની પોતાની ખુધ્ધીનું માપ જાહેર આલમને ખુદ્ધું કરી આપે છે.

પીથેગોરસ, કોપરનીકસ, કૅપ્લર, ગૅલીલીઓ, સર આઇઝૅક ન્યુટન વગેરે નામીયા શીલસુકો જેઓની શોધા, અને જેઓએ મુકરર કાધેલા કુદરતના કાયદાઓપર આજની ખગોળ વિદ્યાનો પાયો રચાયેલો છે, તેઓ સધળા જ્યોતિષ વિદ્યાના કાયદાઓ માનતા હતા. તેઓના મૂળ કાયદાઓ ઉપર મદાર યાંધી ખગોળ વિદ્યાનાં કોટલાંને વળગી રહી, તેમાંના જીવ—જ્યોતિષ વિદ્યા—ને રદ કરવામાં આજના સાયન્ડીસ્ટો એક ગંભીર મુલ કરે છે, પણ ખગોળ વિદ્યાના નહીં સમજ પડે એવા ચમત્કારો છેવટ તેઓને જ્યોતિષ વિદ્યા ઉપર લાગ્યા વગર રહેશે નહીં. આ ખે વિદ્યાઓ એકમેક સાથે જોડાયેલી છે—એક ખોખું છે, ખીજી જીવ છે. ખગોળ વિદ્યાનાં અવલોકન ઉપરથી સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત, ભરતી અને ઓટ, જુદા જુદા ગ્રહોનો ઉદય અને અસ્ત, પવન, તોફાન, ખરતા તારાઓ અને ધુમકેતુઓ વિષેની આગાહી ગણત્રીને આધારે મીનીટ પણ સાથે કાઢી શકાય છે, એમ કાઠી પણ ખગોળ શાસ્ત્રી મગરૂરી સાથે જાહેર કરવાને અચકાશે નહીં. સૂર્ય કે ચંદ્રના ગ્રહણો અમુક વખતે લાગશે, અમુક પ્રમાણુ સુધી ઘેરાશે, ચોક્કસ વખતે છુટી જશે, ચોક્કસ મુલકોમાંજ તે દેખાશે, આવી આગાહીઓ આજના ખગોળ શાસ્ત્રીઓ મીનીટ અને પણ સુધીનાં ચોક્કસપણાંથી કરે છે. તે આગાહીઓ કરવામાં પાપ નથી ; તેવી આગાહીઓમાં માનવું એ “ વહેમ ” નથી ; તેવી આગાહીઓપર એકીન રાખવાં આપણા શિક્ષકો આપણને શીખવે છે ; અને ચોક્કસ ગ્રહોની ચોક્કસ સ્થીતિ કે યોગથી આજે જે બનાવ બન્યો હોય, તેજ યા તેવો બનાવ તેજ ગ્રહોની તેવીજ સ્થીતિ કે યોગથી ફરી ચોક્કસ વખતે બનશે, એવું પાકા ગણત્રીથી જાહેર કરવું એ મહા પાપ છે, અને તેવી આગાહી માનવી એ ખુરામાં ખુરો વહેમ છે ! આ આપણું એકવીસમી સદીનું તર્કશાસ્ત્ર (logic) છે ! તકરાર કરવાની આવી રીત આપણા વિકાસ ગણાતા શિક્ષા ગુરૂઓ આપણને શીખવે છે !

“ Modern wisdom is satisfied with astronomical computations and prophecies, based on unerring mathematical

laws. Ancient wisdom added to the cold shell of Astronomy the vivifying elements of its soul and spirit—Astrology. And, as the sidereal motions do regulate and determine other events on Earth besides potatoes and the periodical diseases of that useful vegetable—a statement which, not being amenable to scientific explanation, is merely derided, while none the less accepted—these events have to submit to pre-termination by simple, astronomical computations. Believers in Astrology will understand our meaning, sceptics will laugh at the belief and mock the idea. Thus they shut their eyes, ostrich-like, to their own fate.

“This because their little historical period so called allows them no margin for comparison. Sidereal heaven is before them; and though their spiritual vision is still unopened, and the atmospheric dust of terrestrial origin seals their sight and chains it within the limits of physical systems, still they do not fail to perceive the movements and note the behaviour of meteors and comets. They record the periodical advents of these wanderers and ‘flaming messengers,’ and prophesy, in consequence, earthquakes, meteoric showers, the apparition of certain stars, comets, &c. Are they, then, sooth-sayers after all? No, they are learned Astronomers.”—SECRET DOCTRINE, p. 707.

“હાલના જમાનાને લગતી વિદ્યા અચૂક ગણિતશાસ્ત્રને લગતા કાયદાઓ ઉપર રચાયેલી અગોળ વિદ્યાને લગતી ગણતરીઓ અને આગાહીઓ પરજ સંતોષ પકડે છે. પ્રાચીન જમાનાની વિદ્યાએ અગોળશાસ્ત્રનાં છવ વગરનાં કોટલાંમાં તેના છવ અને આત્મા—જ્યોતિષ વિદ્યાનું ઝમકદાર તત્વ ઉમેર્યું હતું. પટેરાની પેઢાયશ અને તે ઉપયોગી વનરપતિને ચોક્કસ વખતે લાગુ પડતા રેગોને ગ્રહોની ગતી સાથે સંબંધ છે, એવું કેટલાક વિદ્વાનોનું મત જે કે હાલની વિદ્યાને આધારે સમજવી શકાતું ન હોવાથી તેની હસી થાય છે, છતાં તે માનવામાં પણ આવે છે. પણ એ ઉપરાંત ગ્રહોની ગતીને આ પૃથ્વી પરના બીજા બનાવો સાથે પણ સંબંધ છે, કે જે બનાવો અગોળ વિદ્યાને લગતી સાદી ગણતરીથી અગાઉથી કહી શકાય છે. જ્યોતિષ વિદ્યા પર એકીન ધરનાનાં અમી મત સમજ

સકશે, નારિતકો એ મત તરફ હસશે, અને ટકોર કરશે. પણ તેમ કરીને, શાહમુર્જની માફક, પોતાનીજ સરજત તરફ તેઓ પોતાની આંખો બંધ કરે છે.

“ એમ કરવાનું કારણ, જે દુનિયા જમાનાને તેઓ વળગી રહ્યા છે, તે તેઓને મુકાબલા માટે પુરતી છુટ આપતો નથી. ગ્રહોથી ભરેલું આકાશ તેઓની નજર સામે છે, અને જો કે તેઓની મીનોઈ ચશ્મ હજી ખુલી નથી, અને ખાકી ઉત્પત્તિના પચાસની હવાની ધુળથી તેઓની આંખો બધ થઈ રહે છે, અને માત્ર ખાકી જગતોની હદમાંજ તે ઘેરાયેલી રહે છે, છતાં તેઓ ખરતા તારાઓ અને ધુમકેતુઓની ગતી તપાસવાને અને તેઓનાં કામોની નોંધ લેવાને ચુકતા નથી. આ ભટકનારા તારા અને ‘ આતશી કાસદો ’ નું ચોક્કસ વખતે આવવું થાય છે, તે તેઓ નોંધી લે છે, અને તેનાં પરિણામમાં ધરતીકંપ, તારાઓના ખરી પડવાના ખનાવો, ચોક્કસ તારાઓ અને ધુમકેતુઓના દેખાવ વગેરેની આગાહી તેઓ કરી શકે છે. ત્યારે શું આખર તેઓ ભવિષ્ય વર્તનારાજ છે ? ના, તેઓ તો વિદ્વાન ખગોળ શાસ્ત્રીઓ છે. ”—સીક્રુટ ડોક્ટ્રીન, પાનું ૭૦૭.

ખગોળ વિદ્યાને લગતી સેંકડો વર્ષોથી લેવાતી આવેલી નોંધોને આધારે જો ગ્રહોની ગતી અને દેખાવની આગાહી થઈ શકતી હોય તો તેજ ગતી, દેખાવ અને યોગોની આ દુનિયા ઉપર થયેલી અસરની હજારો વર્ષોથી લેવાતી આવેલી નોંધોને આધારે તેવા યોગો ફરી થતાં તેવાજ ખનાવો ખનવાની આગાહી કરવામાં ચુનાહ શો છે ? જેમ ખગોળ વિદ્યાનો અને હાલના જમાનાની ખીજ સઘળી વિદ્યાઓનો પાયો ગણિત શાસ્ત્ર ઉપર રચાયેલો છે, તેમ જ્યોતિષ વિદ્યાનો પણ છે. ગણિત વગર જ્યોતિષ વિદ્યાની હસતી રહેતીજ નથી.

“ Why, then, should Occultists and Astrologers, as learned as these Astronomers, be disbelieved when they prophesy the return of some cyclic event on the same mathematical principles? Why should the claim that they know this return be ridiculed? Their forefathers and predecessor having recorded the recurrence of such events in their time and day throughout a period embracing hundreds of thousands of years, the conjunction of the same constellation must necessarily produce, if not quite the same, at any rate similar, effects. Are the prophecies to be derided, because of the claim made for hundreds of thousands of years of observation, and for millions of years for the human Races? In its

turn, modern science is laughed at by those who hold to Biblical Chronology for its far more modest geological and anthropological figures."—SECRET DOCTRINE, p. 707.

“ત્યારે આત્મજ્ઞાનીઓ અને જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓ, જેઓ ખગોળશાસ્ત્રીઓ ન જેઠલાળ વિદ્વાન હોય છે, તેઓ જ્યારે તેજ ગણિતશાસ્ત્રના નિયમોને આધારે કાળચક્રના કોઈ બનાવની આગાહી કરે, તેશા માટે માનવામાં ન આવે ? આવા બનાવોની આગાહી જાણવા માટેના તેઓના દાવાની શા માટે હુસી થવી જોઈએ ? લાખો વર્ષો થયાં તેઓના વડાઓ પોત પોતાના જમાનામાં આવા બનાવોની જે નોંધો કરતા આવ્યા છે, તેને આધારે તેજ નક્ષત્રના યોગથી તેજ બનાવ નહીં તો કોઈ પણ રીતે તેવોજ બનાવ ખાસ કરીને બનવો જોઈએ. માણસ જાતની મનુષ્યો માટે અસંખ્ય વર્ષોથી અને લખો વર્ષોનાં અવલોકનથી જે દાવો કરવામાં આવે છે, તે રદ કરી શું આવી આગાહીઓની હુસી કરવી જોઈએ ? તેના બદલામાં સુધી રચનાની ઉત્પત્તિ માટેના બાઈબલમાં જણાવેલા સનેને વળગી રહેનારાઓ, આજની વિદ્યાને આધારે ભુરચ શાસ્ત્ર અને મનુષ્યરચના શાસ્ત્રથી રજુ થતા વધારે સમજદાર આંકડાની હુસી કરે છે.”—સીક્રટ ડોક્ટ્રીન, પાનું ૭૦૭.

આજની આગળ વધેલી વિદ્યા પ્રમાણે આવાજ અને રોશનીનાં કીરણો હવામાં ફેટલી ઝડપથી પસાર થાય છે તે સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. એક બંદુકની ગોળા કે તોપનો ગોળો હવામાં ફેટલા વેગે પસાર થાય છે તે નક્કી કરી શકાય છે. તારનાં દોરડાંનાં કશાંખી સાધન વગર બે જડયંત્રો એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે સંદેશ મોકલી શકે છે. જે “કાળા માથાનો માંનવી” એક જડ યંત્રની મદદથી વચ્ચે જોડાણનાં કશાં સાધન વગર બીજાં જડ યંત્ર તરફ સેંકડો માઈલના વિસ્તાર સુધી સંદેશ મોકલી શકે, યાને પરસ્પર સંબંધ ધરાવી શકે, તો સર્વ શક્તિવાન ખોદા, જેની શક્તિ “કાળા માથાના માંનવી” ની શક્તિ કરતાં નહીં કદપી શકાય એટલી બધી ચઢ્યાતી છે, તે પોતાના જડ “માટીના ગોળાઓ” (ઘડો)ને પરસ્પર સંબંધમાં કેમ નહીં લાવી શકે ? જે “મારકોનીમાફ” નું એક યંત્ર માત્ર હવાની મારફતે સેંકડો માઈલ પર રહેલાં બીજાં યંત્ર પર અસર કરી શકતું હોય, તો એક બળવાન ગ્રહ પોતાની ગતિથી હજારો બલકે લાખો માઈલો પર આવેલા બીજા ગ્રહ પર પોતાની અસર કાંય નહીં લાગુ પાડી શકે ?

વળી સધળા ઘડો એકજ જાતની ખાશ્યત, રંગ, રૂપ, વગેરે ધરાવતા નથી. ઘડોનાં કીરણોની અથડાઅથડી વિજળી ઉત્પન્ન કરે છે, અને આ વિજળીક પ્રવાહ જમતમાં ફેલાયલાં આકાશી તત્વમાં પસરે છે. ત્યારે

એકલા ચંદ્રના કીરણો આ પૃથ્વી પર જે અસર કરે, તે અસરમાં જ્યારે મંગળનો મહ ચંદ્રની સાથે થયો હોય, ત્યારે મંગળના કીરણો સાથે થવાથી કાંઈ ફેરફાર થવો જોઈએ કે નહીં? એટલુંજ નહીં, પણ એકલો મંગળ પોતાની ગતિથી એક વખત કરતાં બીજી વખતે પચાશ ગણો વધારે પ્રકાશીત થતો જણાવવામાં આવે છે, આ બાબતમાં જ્યોતિષ વિદ્યાને ખોટી માનનારા આપણા શિક્ષાગુરુઓ ખગોળ વિદ્યાને આધારે જે હકીકત આપણને શીખવે છે, તેજ આપણે તપાસીએ :

“As the distance of Mars from us varies, its apparent size also varies. When it is in opposition, it is 48 millions of miles from us; but when in conjunction, we are 234 millions of miles from it. Hence its size in these two positions is as 234 : 48, i. e. 5 : 1. The brilliancy of the planet also varies considerably with these great changes of distance. At a favourable opposition it is more than 50 times brighter than at conjunction.—A Manual of Nutriculation Astronomy, by D. B. KHARAS, B.A.

“મંગળના મહના આ પૃથ્વી સાથના અંતરમાં જેમ ફેરફાર થાય છે, તેમ તેનાં દેખીતાં કદમાં પણ ફેરફાર થાય છે. જ્યારે તે પૃથ્વીની ધણો નજદીક હોય છે, ત્યારે તે આપણાથી ચાર કરોડને હેંસી લાખ માઇલ દુર હોય છે. જ્યારે તે પૃથ્વીથી ધણો દુર હોય છે, ત્યારે તે આપણાથી ૨૩,૪૦,૦૦,૦૦૦ માઇલ જેટલો અંતર ધરાવે છે. આ રીતે આ બે રથીતિમાં તેનું કદ ૨૩૪ : ૪૮ એટલે ૫ : ૧ નાં પ્રમાણમાં હોય છે. તદ્વાક્તના આ મોટા ફેરફાર સાથે આ મહના પ્રકાશમાં પણ ઘણો ફેરફાર થાય છે. તેના સૌથી મોટા અંતર કરતાં સૌથી નાના અંતર વખતે તે પચાશ ગણો વધુ પ્રકાશીત હોય છે.”—એ મન્યુઅલ ઓવ મેટ્રીક્યુલેશન એસ્ટ્રોનોમી, કર્તા ડૉ૦ બે૦ ખરાસ, બી. એ.

વળી ઉપલક્ષ્ય લખાણ માટે નોટમાં કર્તા પૃથ્વી સાથના સૌથી નજદીકના યોગમાં મંગળને ૩૫ લાખ માઇલને છેટે રહેતો જણાવે છે, અને તે રીતે તેનું પ્રમાણ ૭ : ૧ જેટલું થાય છે.

પણ ત્યારે આ સધળાં ઉપરથી શું ધારવું ? જે મંગળનો પૃથ્વી સાથેનો સંબંધ એક વખત કરતાં બીજા વખતે સાત ગણો વધતો હોય જે તેનો પ્રકાશ પચાશ ગણો વધતો હોય, તો તે પૃથ્વી પર વધુ કે ઓછી, કાંઈજ અસર કરતો ન હોય ? ત્રેવીશ કરોડ માઈલ ઉપરની મંગળની ગતી પૃથ્વીને જે જાતનાં વાઈબ્રેશન્સ (ધ્રુજરીઓ) પુરાં પાડે, તેથી બળવાન વાઈબ્રેશન્સ ૩૫ લાખ માઈલ પરની ગતીથી મળે, એમ માનવું શું સાદી સમજને અનુસરતું નથી ?

* * *

૧૦.

આજના જમાનાની ખગોળ વિદ્યા પ્રમાણે સધળા અહો કદમાં, રંગરૂપમાં, ગુણ દોષમાં અકેકથી જુદા પડે છે. તેમનાં મૂળતત્ત્વોમાં પણ બહુ ફેર છે. તેમનાં કીરણોમાં ફેર છે. તેમની દરેકની ગતી જુદી છે, એટલુંજ નહીં પણ કેટલાક અહો કોઈવાર ધીમી ગતીથી, અને કોઈવાર ઉતાવળી ચાલથી ચાલે છે. વળી કેટલાક અહો પોતાની ચાલમાં ચોક્કસ વખતે સ્થિર થઈ જઈ પાછળ હટતા જણાય છે, અને વળી પાછા થોડે વખતે આગળ વધે છે. આ સધળું ગણિત વિદ્યાની મદદથી ચોક્કસ કરી શકાય છે, અને આખાં વર્ષના દરેક દિવસની દરેક અહની સ્થિતિ સુધરેલાં ઇંગ્લેન્ડમાં અનેક ખગોળ તેમજ જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓ તરફથી બહાર પડે છે, એટલુંજ નહીં, પણ ગ્રીનીચ ખાતેની બાદશાહી વેધશાળા તરફનું વાર્ષિક પંચાગ પણ અડમીરલ્ડીના લોર્ડ કમીશનરોના હુકમથી પ્રગટ થાય છે.

હવા તમામ જગતનો સંબંધ જોડી આપનાર સાધન છે. સૌથી બળવાન અહથી તે નાનામાં નાની રજકણને તે સંબંધમાં લાવે છે. હવા વગર જગતમાં કોઈ જગ્યા ખાલી નથી. હરકોઈ ચીજની ગતી હવામાં “ વાઈબ્રેશન્સ ” યાને ધ્રુજરી પેદા કરે છે, અને તે ધ્રુજરીઓ તે ચીજનાં કદ અને ગતીનાં પ્રમાણમાં વધારે કે ઓછાં જોરથી ફેલાય છે. આ આજની આગળ વધેલી વિદ્યાનો સામેત થયેલો કાયદો છે.

અનુભવની રીતે જોતાં એક રેલ્વે ટ્રેન ઘણું દુરથી આવતાં આપણને કાંઈ લાગતું નથી. પણ જુદાં જુદાં માણસોની સાંભળવાની તેમજ લાગણીની શક્તિનાં પ્રમાણમાં તે ટ્રેન નજદીક આવતાં હવામાંની ધ્રુજરી-

ઓ. મારફતે તેનો અવાજ વહેલો કે મોડો તેમને કાને પડે છે. છેક નજદીક આવતાં તેની ઝડપનાં પ્રમાણમાં હવા ઉપર થતાં દબાણની મારફતે તે આપણી ઉપર અસર કરે છે. તેનાં બળવાન “વાઇબ્રેશન્સ” ધરોની નજદીકથી પસાર થતી વખતે ધરોને ધુન્નવે છે. તે પસાર થઇને છેક દુર જતાં આપણને તેની અસર જણાતી નથી.

સુધરેલી વિદ્યાનાં ઉપલાંજ અનુમાનો બલકે અનુભવ સિધ્ધ પુરવાર થયેલી ખીનાઓને આધારે જગતમાંના નાના મોટા ગ્રહો પોતાની ધીમી કે ઉતાવળી ચાલનાં પ્રમાણમાં, પોતાનાં કદનાં પ્રમાણમાં, પોતામાં સમાયલાં તત્વોનાં પ્રમાણમાં, આ પૃથ્વીની નજદીક આવતાં પોતાની બળવાન ધુન્નરીઓથી પૃથ્વીપર કાંઈ અસર કરી શકે કે નહીં ? જેમ એક દુરથી આવતી ટ્રેનનો અવાજ કે તેની ધુન્નરીઓની અસર મેળવવાની શક્તિ સઘળાં માણસોમાં એકસરખી હોતી નથી, તેમ આ ગ્રહોની ગતિથી ઉત્પન્ન થતી અસર સઘળાં માણસોપર એકસરખી થતી નથી, એમ માનવામાં જ્યોતિષ વિદ્યા સાયન્સના કયા કાયદાનો ભંગ કરે છે ? વળી એક ગ્રહ પૃથ્વીની નજદીક આવવાથી આ દુન્યાપર જે અસર થાય, તે કરતાં કાંઈ જુદાજ પ્રકારની અસર બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ કે છેવટ સાત ગ્રહો સાથે થઈ જઇને પૃથ્વીની નજદીક આવવાથી થતીજ નેમ્બએ, એમ માનવામાં જ્યોતિષ વિદ્યા શો ગુનાહ કરે છે ? કયો સાયન્ટીસ્ટ કયો ખગોળશાસ્ત્રી આ ખીના-રદ કરવાની હીંમત કરી શકશે ? હવે જે એક કે એકથી વધુ ગ્રહોનો પૃથ્વીની નજદીક સમાગમ થાય, તો તેઓનાં કીરણોની અથડાઅથડીથી હવામાં જે વિજળીક તત્વ ઉત્પન્ન થાય, તે આ પૃથ્વીપર સારી કે માફી અસર કરી શકે કે નહીં ? એકલો ચંદ્ર પોતાનાં કીરણોથી જે અસર કરતો હોય, તે અસરમાં મંગળ કે શની જેવા તદ્દન જુદાજ પ્રકારના ગ્રહનાં કીરણોના સમાગમથી ફેરફાર થવો નેમ્બએ કે નહીં ? જે હવામાં તેવો કાંઈ ફેરફાર ખરેખર થતો હોય, તો તે હવા દમમાં લેનાર, તે હવાપર જીવનાર તમામ પેદાયશનું કેમ ? આપણે જાણ્યે છીએ કે કેટલાંક માણસો “જીવતાં બેરોમીટર” હોય છે. બાહોશ તખીઓ એ વાત ના પાડી શકશે નહીં. હવામાં થનારો ફેરફાર પ્રગટ થાય તે અગાઉ તે ફેરફારની અસર કેટલાંક તિક્ષણ જ્ઞાનતંતુવાળાં (sensitive) માણસોને થાય છે. સઘળી પેદાયશ એકસરખા તબક્કા ઉપર નથી. કુદરતની ગતિને તે એકસરખી રીતે જવાબ દઈ શકતી

નથી. આપણા માટે ખીલેલી આત્મીક ગતિ પ્રવાણો એક માણસ કુદરતની જે શક્તિઓને પ્રદર્શ કરી શકે છે, તે એક જડ પુદ્ગિનો માણસ કરી શકતો નથી. આ નિયમને આધારે અમે આગળ જણાવી ગયા તેમ જન્મ વખતે જે પ્રકારનાં “વાયુશક્તિ” ઉત્પન્ન થયાં હોય, તે પ્રકારની શક્તિ ધરાવનાર માનવી આ દુન્યાની રોશની જોય છે. તેવાંજ “વાયુશક્તિ” સાથે તેનું તન અને મન હમસાજ થાય છે. તેથી ઉલટી જાતનાં “વાયુશક્તિ” તેના તન અને મન ઉપર ઉલટા પ્રકારની અસર કરે છે.

“As the planets differ in size, distance and activity, so differ in intensity their impulses upon the ether or astral light, and the magnetic and other subtile forces radiated by them in certain aspects of the heavens. Music is the combination and modulation of sounds, and sound is the effect produced by the vibration of the ether. Now, if the impulses communicated to the ether by the different planets may be likened to the tones produced by the different notes of a musical instrument, it is not difficult to conceive that the Pythagorean “music of the spheres” is something more than a mere fancy, and that certain planetary aspects may imply disturbances in the ether of our planet and certain others rest and harmony. Certain kinds of music throw us into frenzy some exalt the soul to religious aspiration. In fine, there is scarcely a human creation which does not respond to certain vibrations of the atmosphere. It is the same with colors: some excite us, some soothe and please. The nun clothes herself in black to typify the despondency of a faith crushed under the sense of original sin: the bride robes herself in white; red inflames the anger of certain animals. If we and the animals are affected by vibrations acting upon a very minute scale, why may we not be influenced in the mass by vibrations acting upon a grand scale as the effect of combined stellar influences?”—*Isis Unveiled*, p. 275.

“જેમ ગ્રહો પૌતાનાં કદ, તકાવત અને ગતિમાં ભુદા પડે છે, તેમ આકાશ અથવા આકાશી રોશની પર તેઓ તરફથી મળતા ભુરસાના વેગમાં.

અને આકાંક્ષામાંની તેઓની ચોક્કસ હાલતો વખતે તેઓ જે ઝંગ્નેટીક અને ખીજી કુખી અસરો ફેંકે છે, તે અસરોમાં પણ ફેર પડે છે. ગાયન એ આવા-જના જોડાણ અને તેઓનાં સુરની મેળવણીનું પરિણામ છે, અને આવાજ એ હવાના “ વાઈબ્રેશન્સ ” થી ઉત્પન્ન થતી અસર છે. હવે, જે જુદા જુદા ગ્રહોથી હવાને આપવામાં આવતા જુરસાઓ, એક વાજીંતના જુદાં જુદાં સુરથી ઉત્પન્ન થતા આવાજોને મળતા ગણીએ, તો પીઠ્ઠગોરસનું જણાવેલું “ ગ્રહોનું ગાયન ” માત્ર કદબીત નહિ, પણ કાંઈ ખરેખર હોતું જોઈએ, અને ગ્રહોની ચોક્કસ રથીતી આપણી પૃથ્વીનાં વાતાવરણમાં ખલલ કરતી હોવી જોઈએ, અને ખીજી ચોક્કસ રથીતો શાંતિ અને મધુરતા ઉત્પન્ન કરતી હોવી જોઈએ. કેટલીક જાતનું ગાયન આપણને ઉશ્કેરી મુકે છે, જ્યારે કેટલાંક ગાયનો આપણને ઉંચા ધાર્મિક ખ્યાલો તરફ દર્શાવે છે. ટુકમાં, ભાગ્યે કોઈખી માણસાઈ પેદાયશ એવી હોય કે જેની પર હવાની ચોક્કસ કુજરીઓ અસર કરતી ન હોય. રંગોન ખાખમાં પણ તેમજ છે. કેટલાક રંગો આપણને ઉશ્કેરે છે, કેટલાક શાંત અને ખુશી કરે છે. એક જોગણ પોતાના આગલાં પાપની લાગણીથી કચડાયલાં એકીનની નિરાશી જાહેર કરવા કાજો પોશાક પહેરે છે ; એક પરણતી કન્યા સફેદ પોશાકમાં સજ થાય છે ; લાલ રંગથી ચોક્કસ પ્રાણીઓનાં ગુરસો ઉશ્કેરાય છે. જો આપણી પર અને પ્રાણીઓ પર ઘણાજ નાના પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થતાં “ વાઈબ્રેશન્સ ” અસર કરી શકતાં હોય, તો ગ્રહોના સમાગમની અસરથી ઉત્પન્ન થતા ઘણા મોટા પાયાપર ફેલાયલાં “ વાઈબ્રેશન્સ ” ની આપણ સઘળાં પર અસર કાંય નહીં થાય ?—આઈસીસ અનવેલ્ડર, ‘ પાનું ’ ૨૭૫.

જેઓ માત્ર ખજોળ વિદ્યાને પકડી રહી સાયન્સની ખીજી શાખાઓના અભ્યાસ પર ધ્યાન આપતા નથી, કે તે શાખાઓના સિધ્ધાંતોને ગણતરીમાં લેતા નથી, તેઓ સાંકડી હદમાં રહીને કામ કરે છે. અને તેઓની નજરે માત્ર પૃથ્વી અને સૂર્ય મંડળની દેખીતી ખુબસુરતીજ જણાય છે, તે સીવાય ખીજી વધુ ઉંચા ભેદો તરફ તેઓનું ધ્યાન પહોંચી શકતું નથી. એક નાનું બાળક રમકડાં જોઈને ખુશી થાય, તેમ તેઓ સૂર્યમંડળની જાહેર રચનાથી ખુશી થઈ તેની વખાણ ગાયછે, પણ તેનાં બીજામાં સમાયેલી ખુબી કે તેનો ખરેખરો ઉપયોગ તેઓ જાણી કે સમજી શકતા નથી. ખરો વિદ્વાન કોઈ પણ ચીજની તપાસ કરવાને આનુર હોય છે ; પોતે જે ચીજના મુળાક્ષરો પણ નહીં જાણે તે ચીજને વહેમ ગણીને તે રદ કરતો નથી. આપણા ક્રિષ્ણવાયલા દેશીઓમાંના કેટલાકો જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાની વિરૂધ્ધ લખવા કે ખોલવાને અચકાતા નથી, તેઓમાંના કોઈપણ જાતે અવલોકન કરનારા કે અનુભવી ખજોળ શાસ્ત્રીઓ નથી. તેઓમાંના

કોઈએ પણ જ્યોતિષ વિદ્યાની આસપડી જાણવાની દરકાર કીધી હોય એમ આપણે જાણતા નથી. કોઈના પણ જન્મનો ખરો વખત નોંધી લઈ સુધરેલી ઇંગ્રેજી રીતીએ એક જન્મ કુંડળી ઉભી કરી તે ઉપરથી જન્મ પામનાર માટેની વિગત જાણવાનું કામ આપણા શીખેલા જંજુએટો માટે મુશ્કેલ નથી. તે કામ એકાદ એ કલાકની મહેનતમાં થઈ જાય, અને તેટલો વખત એક ખરી સિદ્ધ થયેલી વિદ્યા માટેના ભુલ ભ્રેલો વિચારને ફેરવવાને પુરતો છે. પણ તેમ કરવાની કોશિશ કરીને—જ્યોતિષ વિદ્યા ખરેખર ખોટી છે, એમ જાણીને—કોઈ તેની વિરુદ્ધ ખોલવા બહાર પડ્યું હોય, એમ આપણે જાણતા નથી. “અટકળના ઓરંગાઓ” પર ઉભા કાઢેલા રેતીના કૂદલામાં પોતે ઉભા રહી જમાનાઓ થયાં જડ ખડક તરીકે ઓગતવાર ઉભેલી જ્યોતિષ વિદ્યા સામે તેઓ જ્યારે ધુમ્મરો ચલાવે છે, ત્યારે તેઓ ભુલી જાય છે કે તે ખડક તો એવા અસંખ્ય ધુમ્મરોમાં છતાં હજી કાયમ છે, જ્યારે તે ધુમ્મરો ચલાવનારા સંખ્યાબધ લોકો પોતાનો તકલીદી પાયો ધમી જવાથી નિષ્ક્રાંતિ પુગ્યા છે. વહે-મના “બાહુ”થી ડગીને આપણા કેળવણી દેશીઓ આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાને કે તેપર એકીન લાવવાને અચકાય છે. પણ માત્ર સરવાળા—બાદબાકીની સાદી ગણતરીથી ઇંગ્રેજી કદી મુજબ એક જન્મ કુંડળી ઉપજાવીને તેમાંથી મળતો સાર માત્ર ઇંગ્રેજી જ્યોતિષ વિદ્યાની કોઈ પણ શરૂઆતની આપડીમાંથી તપામી જવા માટે એક કલાક રોકવામાં આવે, તો તે અનુભવથી જે ખાત્રી થાય, તે ગમે તેવી તકરાર કે દલીલથી થવી મુશ્કેલ પડે. તેવો એકજન જાને ઉપજાવેલો દાખલો ગમે તેવા નાસ્તીકની આ વિદ્યાની સચ્ચાઈ માટે ખાત્રી કરવાને પુરતો થઈ પડે, એમ એમે માનીએ છીએ.

જેમ સઘળી ઉચ્ચ વિદ્યાઓ અને ધર્મના બાબમાં બને છે તેમ, આ વિદ્યાને હીનપસ્તીમાં લાવનારા એ વિદ્યાનાજ ઉદ્ધ-અભ્યાસીઓ છે. માત્ર ગુજરાતનો સ્વાર્થ મનમાં રાખી, હિંદુ જોશીઓના મોટા ભાગે આ ઇશ્વરી વિદ્યાને છેક હલકી પક્તિપર લાવી મુકી ન્હે. વિદ્યા ખોટી નથી, પણ તેના જાણનારાઓનો મોટો ભાગ ખામી ભરેલો છે, અને સ્વાર્થથી દોરવાઈને હલકી વૃત્તિના માણસોએ તેને હીનપસ્તીમાં મુકી છે. પણ તેથી એ વિદ્યાને દોષ દેવો વાજબી નથી. એક ખામીનો ઉપાય કરવા માટે તે ચીજનો સદંતર નાશ કરવો, એ ડહાપણ બધું જાણાય

નહી. એ વિધાની ખીલવણી માટે એનો અભ્યાસ ઘટતી રીતે થવો જોઈએ, કે જેથી સંગીન જ્ઞાન ધરાવનારા અભ્યાસીઓ એ વિધાને પાછી તેની અસલ સ્થિતિપર લાવી શકે.

“Astrology is a science as infallible as Astronomy itself, with the condition, however, that its interpreters must be equally infallible: and it is this condition, *sine qua non*, so very difficult of realization, that has always proved a stumbling block to both.”—*Isis Unveiled*, p 259.

“જ્યોતિષ વિદ્યા અગે જીવિધાના જેવીજ આત્મીયર્થક વિદ્યા છે, પણ તે વિદ્યાના સમજવનારા પણ તેટલાજ આત્મીયર્થક હોવા જોઈએ ;” અને આ નહીં દુર થઈ શકે એવી શરત, જે પાર પડતી અતી ઘણી મુશ્કેલ છે, તેનેજ લીધે એ વિદ્યા અને તેના જાણકારોનો આત્મીયર્થક લાભ મેળવવામાં નડતલ થતી રહે છે.”—આધર્મીસ અનવેલ્ડ, પાનુ ૨૫૬.

જ્યોતિષ વિધાનો સઘળો આધાર ગણિતશાસ્ત્ર ઉપર છે, અને તે ગણિતની રૂટી ખીકટ છે. આટલા ઉપરથીજ સિધ્ધ થઈ શકે છે કે તે એક ખરી અને ચાકસ વિદ્યા હોવી જોઈએ. આ વિધાને લગતી ગણુત્રીમાં સહેજ ચુક થવા પામે, તો તેથી દાણીવાર ફળમાં બહુ ફેર પડી જાય, એ કુદરતી છે, અને તેટલા માટે એ વિધાને લગતુ કામ ગણિતનો વિષય બરોગર જાણનાર માણસને લાગે થવું જોઈએ. વળી એક ખીના ને ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે આ છે કે જ્યોતિષ વિધાની રૂએ એક માણસને એકમ વખતે કેરા સંજ્ઞેગામાંથી (અથવા યોગામાંથી) પસાર થવું પડશે તે કહી શકાય છે, પણ તે સંજ્ઞેગો જો બહુ બળવાન ન હોય તો, એક માણસ પોતાના આત્મ કર્મથી તેમાં કાંઈક દરજ્જે ફેરફાર કરી શકે છે. જ્યોતિષ વિદ્યા માણસનાં પ્રારબ્ધ (નર્માય) ને ત્રણ ભાગોમાં વહેંચી નાખે છે : દ્રઢ, દ્રઢાદ્રઢ, અને અદ્રઢ. કેટલાક બનાવો એવા હોય છે કે જેમાં માણસ કશો ફેરફાર કરી શકતો નથી ; કેટલાક બનાવોની અસરને બહુ બળવાન ઇચ્છા શક્તિથી કે મજબુત નવાં કર્મથી કાંઈક દરજ્જે નરમ કરી શકાય છે ; કેટલાક બનાવોની અસરને માણસ પોતાની ઇચ્છાશક્તિ કે કર્મથી ફેરવી શકે છે. આ સઘળું જ્યોતિષ વિધાના અભ્યાસ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

સાયન્સની રૂએ એક બંદુકની ગોળી એક સેકન્ડમાં કે.લી. ૪૦૦ પમાર થઈ જશે, તે કેટલી દુર જશે, વગેરે હકીકતો. હકીકતો

સમય છે. પણ સંજ્ઞેગોથી તે માટે કાંઈલી ગણતરી મુજબ પરિણામ નહીં આવવાથી કાંઈ સાયન્સ ખોટું કરતું નથી. વિરૂધ્ધ સંજ્ઞેગોથી તે ગોળી ધારેલી જગ્યા કરતાં આગળ કે પાછળ પડે તો તેથી તે માટેની ગણતરી કરનારાઓ ખ્યાલી કહેવાતા નથી.

આજે જ્યાં આવાજ, ઝેશની, કારણા, બદ્ધ અને તોપના ગોળાઓ વગેરેની ગતી માટે દેખીતી કદપીત ગણતરીઓને આધારે પરિણામો માટે તર્ક બાંધવામાં આવે છે, ત્યારે જ્યોતિષ વિદ્યા કદ્દમ રીતે જુદી પડે છે, કે જેથી તેને વહેમની ઉપમા આપવામાં આવે? એ વિદ્યા માટેની અચુક રીતે ગણતરી કરવામાં આવે, અને તે ઉપરથી જો પાકી તર્ક બાંધવામાં આવે તો ઉપર જણાવ્યા મુજબ બળવાન યોગથી ઉત્પન્ન થનાર દ્રઢ પ્રારબ્ધ કદી પણ કેરો શકાતું નથી, અને તેવા બનાવો અન્યા વગર રહેતા નથી.

એક તખીય એક ખીમાર માણસની આશા મુકી જાય, પોતાની વિદ્યાને આધારે તેને માટે માત્ર થોડા કલાકની જીંદગીની મહેતલ આપી જાય, પણ જ્યોતિષ વિદ્યા મુજબ જો તે માણસનો વખત પુરો થયો ન હોય, જો તેના બચાવનો યોગ મરણના યોગ કરતાં બળવાન હોય, તો તે “ નવો જન્મ ” લે છે, અને તખીયની કાર્તિમાં “એક પીધુ” વધે છે !

• •

૧૧.

વિદ્યા બહોળી છે, અને જ્ઞાનનો કશો પારજ નથી. પશ્ચિમ તરફની નવી નવી શોધોએ વિદ્યાની અનેક નવી નવી શાખાઓને જન્મ આપ્યો છે, અને તે શોધો દીનપર દીન એટલી આગળ વધતી જાય છે, કે તેમનો છેડો ક્યાં આવશે, તે ગમજી શકાતું નથી. અર્જ જ્ઞાન મેળવવા માટે આ સઘળી વિદ્યાઓની જુદી જુદી શાખાઓમાંની કેંઈ એકના અભ્યાસને વળગી રહેવાથી ધારેલી નેમ પાર પડતી નથી. જ્ઞાન મેળવવામાં હદ હોયજ નહીં—તે જેમ પાર વિનાનું છે, તેમ તે મેળવવા માટે ઉમેદવાર અભ્યાસીનું મન પણ બહોળું, ઉદાર, સાંકડી હદ વગરનું, એકીનદાર હોવું જોઈએ. શક અને જ્ઞાનને વેર હોય છે. આટલાજ માટે પશ્ચિમની વિદ્યાઓમાંની ધણીક શાખાઓનો મૂળ નિયમ એક સિદ્ધાંતને પહેલાંથી ખરા તરીકે માની લઈ પછી તેના પુરાવાઓ મેળવ-

વાનો છે. આટલું છતાં અભ્યાસીઓનો મોટો ભાગ ફક્ત તામ્રખીને લીધે નવાં જ્ઞાનની કોઈ બાબદો પોતાના મનમાં નહીં ઉતરે તો, તે માટે પોતાનાં મનને લાયક કરવાને બદલે, તે બાબદોને એક સિધ્ધાંત તરીકે માની લઈ તેની પ્રમાણીકપણે તપાસ કરવાને બદલે, તેને વહેમના છાપથી રદ કરી, પોતાનાં મનને સાંકડી હદમાં રાખવાનું પસંદ કરે છે.

કોઈ પણ અભ્યાસી આટલું તો કમુલ કરશે કે પશ્ચિમની વિદ્યાઓમાંની કોઈ એકનો અભ્યાસ કરવાથી જે લાભ થાય છે, તે કરતાં વધુ લાભ અનેક વિદ્યાઓનો સામટો મુકાબલારૂપી અભ્યાસ કરવાથી થાય છે. જેઓ તેવાં ધારણે અભ્યાસ કરે છે, તેઓની વિચાર શક્તિ મુકાબલો કરવાની રીતથી વધુ ખીલે છે, અને તેઓ ખીટ બાબદો વધારે સહેલાઈથી સમજી શકે છે. તેવી રીતે પશ્ચિમ તરફની વિદ્યાઓનો મુકાબલારૂપી અભ્યાસ કરનાર કોઈ પણ અભ્યાસી પોતાના બહોળા અભ્યાસનાં પરિણામ તરીકે છેવટ એવાં અનુમાન ઉપર કુદરતી રીતેજ આવે છે કે માણસનો જગત સાથનો સંબંધ ધારવામાં આવે છે તેટલી સાંકડી હદમાં અટકતો નથી, પણ પુરાતન ધર્મ શાસ્ત્રોના નિયમ પ્રમાણે શરીર એ જગતનું એક સ્વરૂપ છે. શરીર અને જગત સાથનો સંબંધ આજની વિદ્યાઓનેજ આધારે નીચલા શબ્દો ઉપરથી બહુ સારી રીતે સમજી શકાશે.

“We are . . . compounded of cosmic elements, and we draw the material of our physical organisms from the elaborated and evolved matter of the earth itself. Any affection of our planet by others of the system must directly affect us owing to our terrestrial natures and the fact that we are subject, materially speaking, to our environment. We are affected variously by the degree of the electrification of the atmosphere from time to time, we are affected by the rise and fall of temperature, by the changes of luminosity in the air, by the rise and fall of the tides, and the degree of saturation in the air. Even the quarter from which the wind blows has its effect upon us; light, colour, heat, pressure, density, temperature, saturation, all affect us directly and intensely. And to these various factors we may add those more subtle influences

which are none the less real because they have thus far escaped the scientific definition and which proceed from the Sun, Moon and stars. The Sun gives us light and heat, but does it give us only these? The Moon we know acts upon the tides in connection with the Sun, but does it only produce a gravitational effect? And what of the planets? They transmit rays from the Sun, to the Earth in altered electrical and magnetic conditions, differing as the planet which transmits them. Our sight is affected by the degree of luminosity, our sense of touch to the degree of gravity to be displaced, but what of the senses of smell, hearing, taste, and that nervous appreciation of temperature which we call feeling? These we know to be related to the conditions of atmosphere, vapour, humidity, and etheric activity affecting the body, but that does not explain what the senses are in themselves, but only how their respective organs are affected by the conditions around us. Heat and light as we know them do not exist outside the atmosphere, and if we were to transfer our sensorium to the interplanetary spaces, we should be as ineffectual as newly-born infants. We are what we are by reason of the more or less effective but gradual adjustment of our senses to our earthly environment, but that environment is what it is by reason of the interplay of cosmic forces.

"We have no cause, therefore, to be dismayed by the doctrine of planetary influence in human life."

—SEPIARIAI'S PHRENOLOGY, p. 48-50.

"આપણે જગતને લગતાં તત્ત્વોનાં બનેલા છીએ, અને આપણાં ખાકી શરીરોને લગતાં તત્ત્વો આપણે ખુદ પૃથ્વીની વધારે ઉચી જાતનાં અને વધારે ખીલેલાં તત્ત્વોમાંથી મેળવીએ છીએ. આપણી ખાકી ખાશ્યતોને લીધે, અને દુન્યવી રીતે તપાસતાં, આપણી આસપાસના સંતોગોને આપણે આધીન હોવાથી, આપણી પૃથ્વી ઉપર ખીજ ઝડોથી જે અસર થાય, તે સીધી રીતે આપણીપર પણ થતી નેહાય. વખતો વખત હવામાં થતા વિજળીક ફેરફારોથી, હવાની

ગરમીની વધઘટથી, હવાનાં તેજમાં થતા ફેરફારથી, ભરતી ઓટથી, અને હવામાં રહેતા ભેજની વધઘટથી આપણી ઉપર જુદા જુદા પ્રકારની અસર થાય છે. જુદી જુદી દીશાથી કુંકનો પવન પણ આપણી પર જુદી જુદી અસર કરે છે; રોશની, રંગ, ગરમી, હવાનું દબાણ કે ઘટપાણુ, ભેજ, સઘળું સીધી રીતે અને અતી ધણા પ્રમાણમાં આપણીપર અસર કરે છે. આ જુદી જુદી અસરોમાં આપણે બીજી બારીક અસરો ઉમેરવી જોઈએ, કે જે સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે આજ સુધી સાયન્સની તપાસમાંથી બકાત રહી છે; છતાં તે કાંઈ ઓછી બળવાન નથી. સૂર્ય આપણને રોશની અને ગરમી આપે છે, પણ શું તે માત્ર એટલું જ આપે છે? આપણે જાણ્યે છીએ કે ચંદ્ર સૂર્યની સાથે મળીને ભરતી ઉપર અસર કરે છે, પણ શું તે માત્ર આટલી ખેંચાણરૂપી અસર જ ઉપજાવે છે? અને પછી ગ્રહોનું શું? તેઓ સૂર્ય તરફથી મેળવેલાં કીરણોને વિજ્ઞાનિક અને મૅગ્નેટીક સ્થિતિમાં ફેરફાર કરીને પૃથ્વીપર મોકલે છે, અને તે ફેરફાર જે ગ્રહ મારફતે તે કીરણો આવે છે, તેના ગુણધોષ મુજબના હોય છે. તેજનાં પ્રમાણથી આપણી આંખ ઉપર અસર થાય છે, દબાણનાં પ્રમાણમાં આપણી લાગવાની ઈંટીપર અસર થાય છે, પણ સુધવાની, સાંભળવાની, રવાદની, અને ગરમીના ફેરફારની જે અસર જ્ઞાનતત્ત્વો મારફતે થાય છે, અને જેને આપણે લાગણી કહીએ છીએ, તે સઘળી શક્તિઓનું કેમ? આપણે જાણીએ છીએ કે આ લાગણીઓને આપણાં શરીર ઉપર અસર કરનારી હવાની જુદી જુદી હાલતો બાક, લીનાશ, અને હવાઈ ગતી સાથે સંબંધ છે, પણ તેથી કાંઈ લાગણીઓ પોતે શું છે, તેના બાલાસો મળતો નથી, પણ માત્ર તેમને લગતી જુદી જુદી ઈંટીઓ ઉપર આપણી આસપાસની સ્થિતિથી કેવી અસર થાય છે, તે આપણે જાણી શક્યે છીએ. ગરમી અને રોશની માટેનાં આપણાં જ્ઞાન મુજબ તેઓ હવાની બહાર નથી, અને જે આપણે આપણાં લાગણીરૂપી શરીરને ગ્રહોને લગતી જગ્યા ઉપર લઈ જઈ શક્યે, તે આપણે તરતનાં જન્મેલાં બાળકોનાં જેવાં વગર અસરનાં થઈ પડ્યે. આપણી લાગણીઓને રફતે રફતે આપણી આસપાસની દુન્યાઈ સ્થિતિને અનુસરતી અને તેની અસરો ગ્રહણ કરવા લાયક કરવાથીજ આપણે આપણી હાલતની સ્થિતિમાં છીએ, પણ આ દુન્યાની આસપાસના સજીવો જગતને લગતી બળવાન શક્તિઓના પરરપરના વહેવારથી ઉત્પન્ન થાય છે.

“ આટલા માટે માણસની જીવણી ઉપર ગ્રહોથી થતી અસરનાં મતથી આપણને ગભરાવાનું કશું કારણ નથી.”—સફારીયક્ષની ફ્રૅન્કફોર્ટ, પાનું ૪૮-૫૦

આજની આગળ વધેલી વિદ્યા પ્રમાણે જુદા જુદા ગ્રહો તેમજ સ્થિર તારાઓનાં કીરણોની ચોક્કસ યંત્રા મારફતે તપાસ થઈ શકે છે. તે કીરણોને તપાસી તેમનું પૃથક્કરણ (Analysis) પણ કરવામાં આવે,

છે, જેથી તે ક્રીરણોના રંગો, તત્વો વગેરે જુદાં પાડી ઓળખી શકાય છે, તેમ કરતાં માલમ પડે છે કે સૂર્યનાં ક્રીરણો આપણને સીધાં મળે છે, તેમજ તે જુદા જુદા ગ્રહોની મારફતે પણ મળે છે, અને તેવી રીતે બીજા ગ્રહોની મારફતે પૃથ્વીપર આવતાં તે ક્રીરણોમાં અનેક જાતના ફેરફાર થાય છે.

“ Uranus, Saturn, Jupiter, and the rest, in whatever part of the heavens they may be at any time, are equally recipients of the same solar rays. But spectrum analysis will inform us that these rays undergo a modification when we receive them from a planet instead of directly from the Sun.”

—PHRENOLOGY, p. 59

“ યુરેનસ, શની, ગુરુ અને બીજા ગ્રહો કેટલાંક વખતે આકાશમાં ગમે તે ભાગમાં હોય તે છતાં, તેઓ સૂર્યનાં ક્રીરણો એકસરખી રીતે મેળવે છે પણ “ સ્પેક્ટ્રમ ” થી કરવામાં આવતી તપાસના પરીણામમાં આપણે જાણના પામીએ છીએ કે સૂર્ય તરફથી સીધાં મેળવવાને બદલે એક ગ્રહની મારફતે જ્યાં એ ક્રીરણો આપણને મળે છે, ત્યારે તેમાં ફેરફાર થાય છે. ”

—ફ્રેનોલોજી, પાનુ ૫૯

વિદ્યાની આગળ વધતી શોધખોળોને આધારે આ બાબતને હજુ બહુ લખાવી શકાય એમ છે, પણ આગળ અનેકવાર જણાવવામાં આવ્યું છે કે અહીં માત્ર આતુર અભ્યાસીઓ માટે ઇશારાઓ મૂકી જવાની નેમ રાખવામાં આવી છે. જેથી સમ્યાકની શોધ કરવા ચલાનારાઓ સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરી શકે. આટલા માટે અહીં આપણે અટકીશું, કારણ જગત મંડળમાંના ગ્રહોના આ પૃથ્વી અને તમામ જનતા પેદાયશ સાથના સંબંધ બાબે પુરતી દલીલો અત્રે રજુ કરવામાં આવી છે. એક રજકણુ પણ પોતાની જુદી હસ્તી ભોગવી શકતી નથી, —તે જગતનો એક ભાગ છે. આટલુંજ સિદ્ધાંત ઇન્સાનના જગત સાથના સંબંધની સોખેતી માટે પ્રરતું છે.

આ ઇશિરી વિદ્યાના સીધા તેમજ આડકતરા ઇશારાઓ જુદા જુદા ધર્મો અને શીલસુશીઓને લગતાં પુસ્તકોમાં મળે છે. પારસીઓના પુરાતન વડવાઓ જેઓનાં જુદાં જુદાં વંશો જુદે જુદે વખતે મેળાઈ, ખાલ્દીઅન,

અખીલોન્યન વગેરે નામોથી ઓળખાતા હતા, તેઓ ભૂત, વર્તમાન અને અવિખ્યનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવતા હતા. પહેલવી પુસ્તકો તારા, સેતારાઓને લગતાં જ્ઞાનની બાબતોથી ખાલી નથી. બુન્દહેશ અને દાદસ્તાનેહી-નામાં આવા જ્ઞાનના ખુલ્લા ઇશારા છે. જેઓ જરથોસ્તી મજહબમાં આવી બાબતો શોધવા ચલાતા હોય, તેઓને એ બાબે પુસ્તકો ઇશારા મળશે. પારસી અભ્યાસીઓમાં શમ્શુલઆલમા ૩૧૦ જીવનજી જમશેદજી મોદી અવસ્તા અને પહેલવી ભાષાના એક કામેલ અભ્યાસી છે. જુદા જુદા ધર્મો, તવારીખ, શીલસુરી, વિદ્યાઓ વગેરેના મુકાબલા રૂપી અભ્યાસ માટે આ કામેલ અભ્યાસી જાણીતા છે. તેમના નીચલા વિચારો માટે જ્યોતિષ વિદ્યાના વિરોધીઓ તેમને “ વહેમી ”નો એલકાબ લાગુ પાડશે કે કમ તે આપણે જાણતા નથી. છતાં તે વિચારો આપણી ચાતુ બાબદમાં ઉપયોગી થઈ પડે એમ હોવાથી તે ટાંકવાની જરૂર ધારવામાં આવે છે. ગયા કેબ્રુઆરી માસની તા. ૨૮ મીએ મુખ્યત્વે “ અન્ત્રાપૌલોતકલ સોસાયટી ”માં “ ચંદ્ર વિષેની લોક માન્યતા ” ઉપર તેવણે આપેલા બાષણમાં જણાવ્યું હતું કે :—

“ અસલના વખતથી માણસ કુદરતના બુદ્ધ પદાર્થોમાં બળ અને જનદાર તત્ત્વ જોતો આવ્યો છે. એવા પદાર્થોમાં આકાશી ગોળાઓ અને તેવા ગોળાઓમાં ચંદ્ર અગતની જગ્યા લે છે.

અસલી ઈરાનીઓની એ બાબેની લોક માન્યતા આપણને પારસી પુસ્તકો ઉપરથી અને તેમાં પહેલવી પુસ્તકો ઉપરથી માલમ પડે છે. પહેલવી દાદસ્તાનેહીની પ્રમાણે માણસ જાતનાં સંબંધમાં કેટલીક ચીજોનો આધાર નસીબ ઉપર છે અને કેટલીકોનો આધાર તેના પોતાના ઉપર છે. પાછલા ફારસી સાહિત્યના શબ્દોમાં ખાલીએ તો “ તકદીર ” અને “ તદખીર ” ઉપર છે. દાખલા તરીકે દાદસ્તાનેહીની કહે છે કે જીંદગી, બાયડી, ફરજદ, દરજ્જે, અને હોલતનો આધાર તકદીર ઉપર છે. બહી અશો જીંદગી ગુજરવી, કે દરવદી જીંદગી ગુજરવી, મહેનત કે આજસુ જીંદગી ગુજરવી, તેના આધાર આપણા પોતા ઉપર, આપણી તદખીર ઉપર છે આપણી જીંદગીની દોરી કયાં સુધી લબાશે, આપણને સ્ત્રીનું સુખ મળશે કે, આપણે ત્યાં ફરજદો થશે કે, આપણુ તવંગર બનીશું કે, એવી કોઈક બાબતોનો આધાર તકદીર ઉપર છે. તકદીરનો ચંદ્રમા સાથે સંબંધ માનવામાં આવે છે. મહાતાબ જાણે નસીબનો તકદીરનો આપનાર છે. આવાં અર-દ્વીસુર અનાહિત અને મહા બોખતાર એ બે જાણે પારસી બાઈઓના ખાસ ચંદ્રો

છે. ખાનુઓને ખાવીદોનું સુખ આપવામાં, તેઓને ત્યાં ફરજદોની વૃદ્ધી કરવામાં, ફરજદો આવે તો તે ફરજદો માટે તેઓને છાતીએ પુરતું દૂધ આપવા વગેરેમાં, એ યજ્ઞદોનો ખાસ હાથ છે. ફરજદની વૃદ્ધિનાં મૂલને દીનકરદ પ્રમાણે બહુ માહતાબ સાથે સંબંધ છે. વનસ્પતિ પેદાયશ (Vegetable creation) નો તેમજ જનવરી પેદાયશનાં મૂળનો પણ ચંદ્ર સાથે કોઈક સંબંધ મનાયો છે. મહા ખોખતાર નિયાએશમાં ચંદ્રને “ગમોચીથ્ર” એટલે ગાયના ચહેરાનો યા ગાયના તોખમવાળો કહ્યો છે. પુરાણાં યુનાની લખાણો ચંદ્રનો ગાય સાથે અથવા જનદાર તોખમની પેદાયશ સાથે ધણો સંબંધ દેખાડે છે. . . . . આપણામાં દરીઆનાં ઉધાણ સાથે અથવા ચાંદની ચાલ સાથે કોઈક બિમારીનાં જોરનો સંબંધ જોડવામાં આવે છે, તેમ રકોટલાંડમાં કોઈક પરગણાંમાં જોવામાં આવે છે. — જમ્મે જમ્મેશીદ, તા. ૩-૩-૧૭.

અસલી ઇરાનીઓમાં નજુમ યાને જ્યોતિષ-વિદ્યાપર ધણો અમલ થતો હતો, એમ સાબેત કરવાને તવારીખી દાખલાઓની ખુટ નથી. પણ ઇરાની તેમજ ખીજ પ્રજાઓમાં આ હશ્વરી વિદ્યાપર થતા અમલ બાબેની લખાણ શાહદતો અત્રે રજુ કરવાથી આ બાબદ બહુ લખાય, એ દેખીતું છે. માટે તેમ કરવું સલાહકારક ધારવામાં આવતું નથી. છતાં ખાસ જરૂરના દાખલાઓ અત્રે રજુ કરવાની અગત્ય સમજવામાં આવે છે.

જમાસ્પી ઇરાની જ્યોતિષ વિદ્યાને લગતું એક જગ-જાહેર પુસ્તક છે. જરથોસ્તી ધર્મને લગતાં ખીજાં કેટલાંક પુસ્તકોની માફક તે પણ અસલ ચોખી અને સપૂર્ણ હાલતમાં કમનસીબે આપણા હાથમાં આવવા પામ્યું નથી. આટલા માટે આગલા વખતની એ પુસ્તકની હાલત માટે પુરાતન લખનારાઓ જે વિચારો જાહેર કરી ગયા છે, તે જાણવા જોગ ગણાવા જોઈએ, કારણ તેજ વિચારો એ પુસ્તક બાબે કાંઈ પણ ખરો ખ્યાલ આપણને આપી શકે.

“એન્શન્ટ યુનિવર્સલ હીસ્ટરી” નામનાં પુસ્તકમાં **જમાસ્પી** માટે નીચલું લખાણ આપણને મળે છે:—

“In the reign of Gushtasp, King of Persia, flourished a celebrated astrologer, whose name was Gjamasp, surnamed Al Hakim, or the wise. The most credible writers say that he was the brother of King Gushtasp, and his confidant and chief minister. He is said to have predicted the coming of the

Messiah; and some treatises under his name are still "current in the East. Dr. Thomas Hyde, in speaking of this philosopher, cites a passage from a very ancient author, having before told us that this author asserted there had been among the Persians ten doctors of such consummate wisdom as the whole world could not boast the like. He then gives the author's words: 'Of these, the sixth was Gjamasp, an astrologer, who was counsellor to Hystaspes. He is the author of a book intitled *Judicia Gjamaspis*, in which is contained his judgment on the planetary conjunctions. And therein he gave notice that Jesus should appear; that Mohammed should be born; that the Magian religion should be abolished &c.; nor did any astrologer ever come up to him.'"—*Ancient Universal History*, vol. V. p. 415.

“ ઇરાનના પાદશાહ ગુસ્તાસ્પના વખતમાં એક મેળખાત નજુમી થઈ ગયો, જેનું નામ જમસ્પ હતુ, અને જે હકીમ યાને દાનાવને નામે ઓળખાતો હતો. ધણા નામીયા લખનારાઓ જણાવે છે કે તે શાહ ગુસ્તાસ્પનો ભાઈ થતો હતો, અને તે તેનો વિશ્વાસુ અને વડો વઝીર હતો. તેણે કાઠસ્ટના આવવા માટે આગાહી કીધેલી કહેવાય છે, અને તેનાં નામ હેઠળ કાંઈક લખાણો આજે પણ પૂર્વ તરફના દેશોમાં મોજુદ છે. ૬૧૦ ટ્રામસ હાઇટ, આ શીલસુફ વિધે લખતાં, એક ધણા પુરાતન લખનારની સત્તાને આધારે કહે છે કે ઇરાનીઓમાં બહોળું ઠહાપણ ધરાવનાર દશ દાનાવો હતા, કે જેઓની બરોબરીના દુન્યામાં બીજા કોઈ ન હતા. તે પછી મજકુર લખનારના શબ્દો ટાંકે છે : ‘આ દાનાવો-માંનો છઠો જમસ્પ નામનો નજુમી હતો જે ગુસ્તાસ્પનો સલાહકાર હતો. તે જમસ્પી નામનાં એક પુસ્તકનો લખનાર હતો, કે જે પુસ્તકમાં પ્રહોના યોગ જે ૧ અને તેમાં તેણે આગાહી કીધી હતી કે જસસ જન્મ લેશે ; મહમદ જન્મ પામશે ; અને મેજદઘ ધર્મની પડતી આવશે, વગેરે ; કાંઈ પણ નજુમી કદીબી ત. જેનો થયો નથી.’ ”—એન્શન્ટ યુનિવર્સલ હીસ્ટરી, પુસ્તક ૫ મું, પાનું ૮૧૫.

એજ પુસ્તકમાં આગળ ચાલતાં જણાવે છે કે જમસ્પીનો અરબી ભાષામાં તરજુમો કરી તે “અલ ફેરાનાત” ને નામે લાલી નામના લખનારે ઈ. સ. ૧૨૮૦માં પ્રગટ કીધો હતો. અને તેના દીખાયામાં તે લખનાર જણાવે છે કે :—

“શાસ્ત્ર મુજબનાં રાજ્યમાં ખોરાસાનની હદ ઉપર આવેલાં જગતનાં જગતનાં જગતનાં નામનો ધણીજ દાનાવ રીસમુદ્ધ થઈ ગયો, જે આ પુરતકને લખનાર હતો. એમાં જગતના વખત અગાઉ બની ગયેલા તથા લવિષ્યમાં બનનારા ગ્રહોના મોટા યોગોનો હેવાલ આપવામાં આવ્યો છે, અને નવા ધર્મો અને નવાં રાજ્યો ઉભાં થવા બાબતો હેવાલ બરોબર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.”

રાજ્યો અને ધર્મોમાં થતી ઉચલપાચલનો આધાર ગ્રહોના યોગ ઉપર હોય છે, તે બાબે મત આપતાં “એન્શન્ટ યુનિવર્સલ હીસ્ટરી” નો લખનાર પોતે નીચલી વધુ વિગત પુરી પાડે છે :—

“The notion of predicting the rise and progress of religions from the grand conjunctions of the planets, has been likewise propagated in our western parts : Cardon was a bold assertor of this doctrine. The modern Persians are still great votaries of astrology, and although they distinguish between it and astronomy, they have but one word to express astronomer and astrologer; viz. *muneggim*. . . . . Of all the provinces of Persia, Chorassan is the most famous for producing great men in that art; and in Chorassan there is a little town called Genabad, and in that town a certain family which for 6 or 700 years past, has produced the most famous astrologers in Persia; and the King's astrologer is always either a native of Genabad, or one brought up there. Sir John Chardin affirms that the appointments in his time for these sages amounted to six millions of French livres per annum. Albumazar of Balch (Scholar of Alkendi, a Jew, who was professor of judicial astrology at Bagdad, in the Caliphate of Almamoun) became wonderfully famous. He wrote expressly from the Persian astrologers, and it may be from the works of Gjamasp.”—*Ancient Universal History*. vol. V. p. 419.

“ગ્રહોના મોટા યોગો ઉપરથી ધરમોની ચઢતી અને વધારા માટેની આગાહીનો ખ્યાલ પશ્ચિમ તરફના મુલકોમાં પણ ફેલાયેલો છે ! કારણ આ મતનો મજબૂત હિમાયતી હતો. ઈરાનના હાલના વતનીઓમાં પણ જ્યોતિષ વિદ્યાના મોટા ઉરતાદો વસે છે, અને જો કે તેઓ એ વિદ્યાને ખજોળ વિદ્યાથી જુદી પાડે છે, છતાં એક ખજોળ શાસ્ત્રી અને એક જોશી માટે તેઓમાં એકજ રાખ્દ-મિલેજીયો છે. ઈરાનના સઘળા મુલકોમાં ખોરાસાન એ હુન્નરના કામિલ

માણસો જીવન કરવા માટે મરાહુર છે. ખોરાસાનમાં જેનાબાદ નામે એક નાનું શહેર છે, અને તે શહેરનાં એક ચોકકસ કુટુંબે છેલાં છસોથી સાતસો વરસો થયાં સુધી નામીયા નજુમીઓને જન્મ આપ્યો છે. શાહનો નજુમી જેનાબાદનો વતની અથવા ત્યાંજ ઉછરેલો કોઈ માણસ હોવો જોઈએ. સર જોન શાર્ડીન ખાત્રી આપે છે કે તેના વખતમાં ધરાનના શાહના નજુમીઓને ૬૦ લાખ ફ્રેંચ લીપના સીક્રાઓ જેટલું સાલીયાણું મળતું હતું. બદખ્શનો અલ-ખુમઝર (જે કલીફ અલમામુનના વખતના બગદાદના ચાહુદી નજુમી ઉસ્તાદ અલકેન્દીનો ચેલો થતો હતો, તે) અજબ જેવી રીતે મરાહુર હતો. તે ધરાની નજુમીઓનાં—અને બનવા જોગ છે કે જમારપનાં પુસ્તકોને આધારે ખાસ કરી લખાણું કરતો હતો.”—એન્શન્ટ યુનિવર્સલ હીસ્ટરી, પુ. ૫૫૫, પાનુ ૪૧૯.

જમારપી આજે પારસીઓમાં ચોખી અને સંપૂર્ણ હાલતે જળવાયેલી જણાતી નથી, પણ ઉપલાં લખાણુ ઉપરથી જણાય છે કે અંગ્રેજ અને ઈસ્લામી લખનારાઓ પુરાતન જમાનાનાં એ પુસ્તકને ધણું વજન આપતા હતા, અને ખુદ અશો જરથોસ્ત સાહેબના જમાનાના એક નામીયા નજુમીને લાથનું એ પુસ્તક જરથોસ્તીઓમાં જ્યોતિષ વિદ્યાની અવ્યવસ્થી હતી હોવા બાબે, તેનું એમુકામેલ જ્ઞાન હોવા બાબે, મુસ્ત-કીમ પુરાવા રજુ કરે છે.

* *

૧૨.

જમારપી તેની અસત્ર હાલતમાં જ્યોતિષ વિદ્યાને લગતું એક સત્તાવાર અને ભરોસેદાર પુસ્તક હતું, તે માટે યુરોપીયન લખનારાઓનાં મનો આપણને પુરતી શાહદત આપે છે. આ પુસ્તક ખુદ પેગામ્બર સાહેબ અશો જરથોસ્તના વખતમાં લખાયતું હોવા બાબે કશો શક રહેતો નથી. તે ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે કે જ્યોતિષ વિદ્યા મૂળ જરથોસ્તી મંજહબ સાથે ઘોડે સંબંધ ધરાવે છે.

શાહનામામાં ઈરાની પાદશાહો અને પહેલવાનો નજુમનો ઉપયોગ કરતા હોવા બાબેની શાહદતો ઓછી નથી. ખુદહેશ અને ખીબ્ન શીલસુશીને લગતાં પહેલવી પુસ્તકોમાં રાશીઓ, ગ્રહો અને નેઓની અસર બાબેનું ખ્યાન આપણને મળે છે. હાદેસ્તાને દીની આવા પુસ્તકોમાંનું એક છે. અવસ્તામાં જ્યોતિષના વિષય કેવી રીતે વર્ણવ્યો છે, તે સમજવા માટે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રો અને જ્યોતિષ વિદ્યાના મુકાબલા રૂપી અભ્યાસની ખાસ જરૂર છે.

આ વિદ્યા માણસ જાતની હસ્તીથીજ એક જરૂરી વિદ્યા તરીકે દેવી રીતે ઉત્પન્ન થયલી હોવી જોઈએ, તેનો ખ્યાલ એક ધર્મેજન લખનારના નીચલા શબ્દોથી આપી શકાશે :—

“ When man turns from a contemplation of Self to the things around him, there is added to the sense of the mysterious which is aroused in him, the feeling of his own weakness which is borne in upon him with overpowering force. He cannot fail to realize how dependent he is upon the sun, the moon, the rain and the storm. At every step he takes, dangers beset his path.

“ To forestall the future was his only safeguard against the dangers in store for him. It was of the utmost importance to know what was coming, or at all events, to be on the look out for *something* in order to be in a proper frame to receive either the benefits or to meet the difficulties of the situation.

“ His powers of observation—upon which man in a primitive state depended almost entirely for his sustenance—were thus further strengthened by the necessity of protecting himself, so far as possible, against the uncertainties of the future. Nothing would escape him. The movement of the stars and planets, their position at different seasons and periods, the appearance of the clouds, an eclipse, the conditions of the streams, an earthquake, the direction of the winds, storms, the flight of birds, the barking of dogs, the movements of snakes and serpents, peculiar marks on the bodies of children, of adults and animals, monstrosities among mankind or the brute creation, the meeting with certain persons or animals, the rustling of leaves, the change of seasons, the lustre of precious stones, all attracted man's attention. Whatever he saw might portend something to him, in fact did portend something; hence the one great aim and ideal of his life was to see everything. Seeing

meant foreseeing, and the man who could see everything—the seer par excellence, who could also understand what he saw,—held in his hands the key that would unlock the secrets of the future. He possessed the means of forecasting events.”—*Religion of Babylonia and Assyria*, by Morris Jastrow, p. 354-55.

“જ્યારે માનવી પોતાના વિચાર ઉપરથી પોતાની આસપાસની ચીજો વિષે વિચાર કરવા પર દોરવાય છે, ત્યારે તેનાં ભિત્તરમાં જે ભેદી લાગણી જન્મત થાય છે, તેમાં તેની પોતાની નબળાઈની લાગણીનો વધારો થાય છે, જે ઘણા જોરથી તેની ઉપર અસર કરે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, વરસાદ અને તોફાન ઉપર તેના ફેરલો બધો આધાર છે, તે તે સમજી શકે છે. તે દરેક પગલું બરે છે તેમાં તેના રસ્તા ઉપર જોખમો હોય છે. . . . . આવા જોખમો સામે તેનો એકલો બચાવ અગાઉથી ભવિષ્ય જાણી લેવામાં સમાયલો હતો. શુ ખનનાર હતું તે જાણવું એ અતી અગત્યનું હતું, અથવા પોતાની હાલતની મુશ્કેલીઓની સામે થવા માટે અથવા તેના ફાયદા મેળવવા માટે જોઈતી તૈયારીમાં રહેવાને કોઈ પણ રીતે કોઈ ચીજ માટે સાવચેત રહેવાની જરૂર હતી.

“અવલોકન કરવાની તેની શક્તિઓ—જેની ઉપર પુરાતન કાળના માનવીના નિભાવનો લગભગ સધળો આધાર રહેલો હતો, તે—આથી ભવિષ્યના અચોક્કસપણાં સામે અને તેટલો પોતાનો બચાવ કરવાની જરૂરયાતોથી મજબુત થતી હતી. તેની નજરેથી કોઈ પણ ચીજ છટકી જતી નહી. તારાઓ અને ગ્રહોની ગતી, જુદી જુદી રીતો અને વખતો પર તેઓની સ્થિતી, વાદળાંઓનો દેખાવ, ગ્રહણ, ગ્રહોની હાલત, ધરતીકંપ, પવનની દીરા, તોફાનો, પક્ષીઓનું ઉડવું, કુતરાઓનું ભસવું, સાપોની હિલચાલ, બાળકો, મોટાં માણસો અને જનવરોનાં શરિર ઉપરની વિચિત્ર નિશાનીઓ, માણસ જાત કે જનવરોમાં થતા રાક્ષસી જન્મો, ચોક્કસ માણસો કે જનવરો સાથેનો મેળાપ, પાતરાંઓનો ખખડાટ, રીતોનું બદલાવું, કીમતી નગોનું આબ, એ સધળું માનવીનું ધ્યાન ખેંચતું હતું. તે જોખી જતો તે કોઈ ભવિષ્ય માટે આગાહી કરે એમ લાગતું, બલકે ખરેખર તેવી આગાહી થતી : આથી તેની જીવનની મુખ્ય નેમ અને ખ્યાલ દરેક ચીજ જોવાની હતી જેનું એટલે દુરદેશીનો ઉપયોગ કરવો એમ કરતું હતું, અને તેથી જે માણસ દરેક ચીજ જોઈ શકતો—સૌથી ઉત્તમ દ્રષ્ટા, જે પોતે જોયેલી ચીજો સમજી પણ શકતો—તે પોતાના હાથમાં ભવિષ્યના ભેદો ખોલવાની ચાવી ધરાવતો હતો. તે આગાહી કરવાનાં સાધનો ધરાવતો હતો.”—*રીલીજીયન ઓવ ડ્યુપીટાનીયા એન્ડ એસીરીયા*, (મોરીસ જાસ્ટ્રો) પાનુ ૩૫૪-૬૫.

પુરાતન મેળઘી લોકોના જ્યોતિષ વિદ્યા બાબેનાં એકીન ઉપર એલી નામના ખગોળ વેત્તાએ કીધેલા ટીકા ઉપરથી મૈડમ બ્લાવાટસ્કી પોતાનાં “ સીક્રેટ ડોક્ટ્રીન ” માં નીચેલો અચાવ રજુ કરે છે :—

‘ . . . . We are bound to recognise that an instinct superior to the age they lived in guided the efforts of the ancient Magi. As to the materialism and annihilation of human moral freedom with which Baily charges their theory (astrology), the reprobate has no sense whatever. All the great astrologers admitted, without one single exception, that man could react against the influen of the stars ’

—*The Secret Doctrine.*

“ આપણે કબુલ કરવાને બધાયલા છીએ કે જે જમાનામાં પુરાતન મેળઘી લોકો થઈ ગયા, તે જમાના કરતાં ચઢતા પ્રકારની બુદ્ધિથી તેઓ પોતાની કોશીશમાં ફેરવાતા હતા. તેઓનાં (જ્યોતિષને લગતા) અનુમાન ઉપર જડવાદ અને માણસાઇ નીતિને લગતાં છુટાપણાને ભગ કરવાનું જે તહોમત એલી મુકે છે, તેમાં જરા પણ વળુદ નથી. એક પણ અપવાદ વગર સઘળા જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓ કબુલ કરતા હતા કે માણસ ગ્રહોની અસર સામે કામ કરી શકે છે. ”— સીક્રેટ ડોક્ટ્રીન.

એલી જ્યોતિષ વિદ્યાનાં અનુમાનોની વિરૂધ્ધ હોવા છતાં તે વિદ્યાનાં ખરાપણાને છેકજ રદ કરતો ન હતો ; તેનું નીચડું મત ખરેખર વિચારવા લેગ છે :

“ Judiciary Astrology was at its origin the result of a profound system, the work of an enlightened nation that would wander too far into the mysteries of God and Nature.”

—*Baily.*

“ જ્યોતિષને લગતો ફળાદીશનો ભાગ એક ઘણી ભેદી રીતનું પરિણામ હતું ; તે એક જ્ઞાની પ્રજાનું કામ હતું કે જે પ્રજા ખોદા અને કુદરતના ભેદોમાં બહુજ ઉડાણમાં પેવસ થવા ચાહતી હતી. ”—એલી.

અહીં હવે મૂળ બાબદને બંધ કરીશું—કારણ શુદ્ધ બુદ્ધિના માણસોની જ્યોતિષ વિદ્યાની સમ્યક્ષ બાબે ખાત્રી કરવા માટે પુરતી શાહદતો અત્રે રજુ થઈ ચુકી છે. બીજી અનેક વિદ્યાઓને આધારે આ

આખરે હજી વિસ્તારવા માટે પુરતાં સાધનો મોજુદ છે, પણ તેની હવે વિશેષ જરૂર ધારવામાં આવતી નથી.

પણ તકરારને ખાતર જ્યોતિષ વિદ્યા ખરી માનવા પછી તેનો અનુભવ લેતાં ધણીવાર તે ખોટી ઠરે છે, તેનાં વહેવાર કારણો જાણવાની જરૂર છે. જ્યોતિષ વિદ્યાની જુદી જુદી ધણી શાખાઓ છે, તે સઘળી આજુએ મુકી તેની મુખ્ય શાખાને, “જાતક” જ્યોતિષને નામે ઓળખાય છે, અને જેની મતલબ એક માણસના જન્મના વખત ઉપરથી તૈયાર કાઢેલા ટપકા ઉપરથી તેની જીંદગીનું ફળ કહેવાની છે, તે આપણે તપાસીશું.

જન્મના વખત ઉપરથી બનાવવામાં આવતા ટપકામાં ગણિત કે કુંડળીની રચનામાં જરાપણ ફેર હોય તો કહેવામાં આવતાં ફળમાં બહુ ફેર પડી જાય છે. જ્યોતિષ વિદ્યા મોટે ભાગે હલકા હાથોમાં જમ પડી છે, તે માત્ર પેટ ભરવાનું સાધન થઈ પડી છે. એ વિદ્યા માટે ખરેખર ગણિત વગેરેની જે મહેનત કરવામાં આવે છે, તેનો પુરતો બદલો આપી લાયક વિદ્વાનો પાસે આ કામ કરાવવામાં આવે. તો એ વિદ્યા ખોટી દરવાનો સંભવ રહે નહીં. ધણીવાર એમ પણ બને છે કે વિદ્વાન ગણાતા જોશીઓ એ કામ પોતાના હાથ હેઠળના માણસોને સોંપે છે, તે તપાસવાનું તેઓની બહેણી રોકાણથી બની શકતું નથી, અને તેથી પણ તેમાં ભૂલો રહી જવાનો સંભવ ઉભો થાય છે. આવા મળ્યો સર કુંડળીની ગોઠવણમાં આવતા ફેરથી કે ગણિતમાં રહી જતી ખામીથી ધણીવાર મળતાં ફળના વખતમાં બહુ ફેર પડી જાય છે, યા તે ઉલટાઈ જાય છે.

વળી એ વિદ્યાનો તમામ આધાર તર્ક ઉપર છે. એક કુંડળી એક શેત્રંજની બાજુ છે, તે ઉપરથી ફળ કહેવામાં એક નહીં પણ અનેક બારીક બાબતો તપાસવાની જરૂર રહે છે. છતાં પણ અનેક જોશીઓની તર્કમાં ફેર પડે—અને બીકટ વિદ્યાના ગુચ્ચણ બધાં સવાલોના સંબંધમાં વિદ્વાનો વચ્ચે મતફેર નથી ક્યાં પડતો ? પણ તેથી કાંઈ તે વિદ્યા ખોટી દરતી નથી. આવા મતફેર વખતે એક અનુભવી અને બારીક અવલોકન કરનાર જોશીની તર્ક હમેશાં ખરી પડે છે. વળી દરેક માણસ પોતાની જીંદગીના સંજોગોથી પોતે જેવો માહિતગાર હોય, તેવી રીતે બીજું કાંઈ માહિતગાર હોઈ શકે નહીં. માટે પોતાની જીંદગીમાં ચોક્કસ વખતે ચોક્કસ બાબતોમાં સારા કે માઠા જોગો થશે તે જાણવા પછી એક સમજ-

દાર માણસ પોતે તે જોગ તેની ઉપર કેવી રીતે અસર કરશે તે સમજી શકે એમ છે.

માણસની જીંદગીની નેમ સુખ મેળવવાની છે, આટલા માટે મુશ્કેલીઓ અને આફતો ક્યારે અને કેવાં રૂપમાં આવશે તે જાણવાથી તેમને દુર કરવા, યા તેમની પોતા ઉપર થતી અસરને નિર્બળ કરવા માટે પોતે મજબુત થવા આ વિધાનાં જ્ઞાનથી ધણું ફરી શકે એમ છે, અને તેટલા માટે જ્યોતિષ વિધાનાં મૂળ તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવવાની બહુ જરૂર છે. તે જ્ઞાનથી હગારા જોશીઓથી હગાઇ જવાનો સભવ આછો રહે છે.

અલખત આ વિધાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ બધાથી થઈ શકતો નથી. તે માટે ગણિત અને તર્કને લગતી શુદ્ધિની ખાસ જરૂર છે. જેઓમાં તેવી લાયકાત હોય છે, તેઓજ આ કામ સારી રીતે ફરી શકે છે. છતાં એ વિધાના મૂળતત્ત્વોનું જેટલું જ્ઞાન અરબી સદી અગાઉ પારસીઓમાં સામાન્ય હતું તેટલું જ્ઞાન ફરી ખીલવવાથી ઘણા ફાયદો થઈ શકે એમ છે. આટલા માટેજ પારસીઓમાં આ વિધાના અભ્યાસ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચાય એવી મતલબથી આ બાબતને આટલી વીસ્તારવામાં આવી છે. જે પારસી કામ જ્યોતિષ વિધાના બાબમાં અબજો હિંદુ જોશીઓને લાથે હગાતી હોય તો તેથી તે વિધાને વહેમ ગણી હસી કાઢવાને બદલે તે વિધાનો અભ્યાસ આપણી કોમના ચંચળ અને શુદ્ધિમાન જવાનોમાં ખીલવવાથી વધુ ફાયદો થઈ શકશે.

કાંઈ પણ સાદી સમજ શક્તિનો માણસ સમજી શકશે કે એક માણસની જીંદગીને લગતી બારીક બાબતો માત્ર એક જન્મ કુંડળી જોઈને ઉપર ટપકથી ફાટી જવામાં જ્યોતિષ વિદ્યા જેવી એક બીકટ વિધાનો સમાવેશ થઈ જતો નથી. જ્યોતિષ વિધાની ખરી ખુબી દરેક ટપકાની ખાસ બારીક તપાસ અને તેના ઉંડા અભ્યાસમાં સમાયલી છે. આ વિદ્યા ઇશ્વરી વિદ્યા છે, અને જેઓ માત્ર પૈસાના લોભથીજ એ વિધાને લગતું કામ કરતા હોય, તેઓ ઉપર સંપૂર્ણ ઇતિબાર રાખવા પહેલાં વિચાર કરવાની બહુ જરૂર છે. એશક મહેનતના પ્રમાણમાં ઘટતું અને પુરેપુરું વાજખી દામ લેવાની અમે વિરૂદ્ધ નથી—પણ તે દામ લેતી વખતે અતઃકરણને બાળુએ મુકવાથી આ વિદ્યા સામે ઘણા ગંભીર પ્રકારના ગુનાહ થાય છે. દુઃખી અને ભાળાં માણસોને હગવાથી બેવડો દોષ લાગુ પડે છે, જ્યારે ખરી વિગત બારીક અવલોકનથી જાણીને મૂરતા શબ્દોમાં દુરદેશીભરી સલાહ સાથે આપવાથી આ ઇશ્વરી વિધાને

જેવું મળે છે. એક દુઃખી માણસને ધટતી સલાહ આપી ખરે રહેતો દોરવવાથી તેની તરફથી જે આભારની લાગણી પ્રગટ થાય છે, તે ગમે તેવી મોટી શી કરતાં વધુ અસરકારક હોય છે.

કમનસીબી એ છે કે બેદરકારીથી યા જાણી નોંધી ઠગવાના ધરિદારથી કે જોધતાં જ્ઞાનની ગેરહાજરીમાં કેટલાક હિંદુ જોશીઓને હાથે બનાવેલા ટપકાઓ ખરેખર નુકસાનકારક થઈ પડે છે. આટલા માટે જ્યોતિષ વિદ્યાને જેવું આપવાની ઉમેદ રાખનાર દરેક અભ્યાસીની પહેલી ફરજ પોતાના અભ્યાસ હેઠળ આવતા ટપકા ખરા છે કે ખોટા તે તપાસી લેવાની છે. જેઓ જ્યોતિષ વિદ્યાનો લાભ લેવા માંગતા હોય, તેઓએ પહેલાં પોતાના ટપકાનાં ખરાપણાં માટે ખાત્રી કરી પછી ફળ પુછવાથી દિવસે દિવસનું ફળ ખર્ચ પડેલું તેઓ જોઈ શકશે.

હિંદુ જ્યોતિષની રીઠી અંગ્રેજી રીઠી કરતાં વધુ ખારીક અને બીકટ છે, અને કદાચ તેજ કારણથી મહેનતનો બચાવ કરવા કેટલાક અભ્યાસીઓ અંગ્રેજી રીઠીને પકડી રાખી હિંદુ રીઠીનો તીરસ્કાર કરે છે. બંને રીઠીના મુકાબલારૂપી અભ્યાસથી જે લાભ થાય તે વર્ણવી શકાય એમ નથી. છતાં જેઓ સઘળું અંગ્રેજી તે ઉત્તમ એમ માની લઇને હિંદુ રીઠીને હીણે છે, અને એકલી અંગ્રેજી રીઠી પર અમલ કરે છે, તેઓ ભુલ્લી જાય છે કે અંગ્રેજી રીઠીના ઉસ્તાદો એલન લીઓ અને સેફારીયલ હિંદુ રીઠીને બહુ અગત્યતા આપે છે. સેફારીયલે પોતાનાં જ્યોતિષ વિદ્યાને લગતાં અંગ્રેજી પુસ્તકમાં “પરાશર સંહિતા” જેવાં બીકટ સંસ્કૃત પુસ્તકનો સાર લેવાની જરૂર વિચારી છે, એટલુંજ નહીં પણ હિંદુ જ્યોતિષ શાસ્ત્રની દશાની રીઠીને જાતે અનુભવ મેળવી પોતાનો ટપકો હિંદુ રીઠી મુજબ તૈયાર કરવાની અગત્ય જોઈ છે !

એક ટપકો ખરો છે, એમ ખાત્રી થવા પછી ભવિષ્યના મુખ્ય બનાવો જાણવાનો આધાર દશાને લગતાં પ્રકરણ ઉપર રહે છે ; પણ દશાને લગતું પ્રકરણ તે બનાવોનો સામાન્ય ખ્યાલ આપે છે. ખારીક અને ખાત્રીપૂર્વક ખ્યાલ વર્ષકુંડળી ઉપરથી મળી શકે છે. જ્યોતિષ વિદ્યાથી જેઓ તદ્દનજ બીનવાકેફ હોય, તેઓ માટે જાણવું જરૂરનું થઈ પડશે કે એક સવાલનો તદ્દનજ ખાત્રીપૂર્વક ખોલાસો મેળવવા માટે ટપકામાંની જુદી જુદી કુંડળીઓ, ગ્રહો તેમજ ટપકાનાં બારે ખાનાંઓને લગતું ગણિત, દશા, વર્ષ કુંડળી અને તે ઉપરાંત જુદા જુદા યોગોની ખારીક તપાસ અગત્યની છે. અલગત આ સમજાણી ખારીક તપાસ

કેરવાનું કામ સહેલું નથી, પણ જે જીવંતીને એક સવાલ અગત્યનો હોય, તે સવાલ ઉપર જીવંતીનાં સુખ-દુઃખનો આધાર લટકતો હોય, તે તેની બાકી તપાસ કરી કાયદો યા નહીં મેળવવામાં આવે ? માણસ પોતાને પોતાની સરજતને ધડનાર છે, પોતાની આગળ ગુણ થતી દરેક સારી કે માફા તકમાંથી સાચજ મેળવવાની શક્તિ ધરાવે છે. તેનો ઉપયોગ કરતાં તેને આવડવું જોઈએ. તે ઉપયોગ જ્યોતિષ વિદ્યા શીખવે છે. ખરી રીતે કહીએ તો જ્યોતિષ વિદ્યા જીવંતીનાં સુખની આવી છે. તન અને મનને દુઃખનાં "વાઇબ્રેશન્સ" સામે ટકા રહેવા માટે તૈયાર કરવાની તે આપણને તક આપે છે, કે જેથી આવી પડનારે કટકો નભરવશ રહેવાથી જીવંતી સખત લાગે છે, તેટલા અગાઉથી એનેકાં રહેવાથી લાગવા પામે નહીં.

જીવંતીનાં સુખ કે દુઃખનો મોટો આધાર સંસાર ઉપર રહે છે, અને સંસારની શરૂઆતમાં લગ્ન પ્રસંગે જ્યોતિષ વિદ્યા ઓછી અગત્ય ધરાવતી નથી. જે જે જીવો જીવંતીની આખી સફર સાથે કરવા ચઢાતા હોય, દુન્યાની વૃદ્ધિના નીતોષ કામમાં હમસાજ થવા ચઢાતા હોય, તે જે જીવોનાં મૂળ બધારણ એક મેકને અનુસરતાં છે કે નહીં, તન અને મનમાં તેઓ હમસાજ (happy) છે કે નહીં તે તપાસવાની મુખ્ય જરૂર છે. પણ આ અતી અગત્યના બનાવ વખતેજ જે બાબતો ઉપર મુખ્ય ધ્યાન આપવાની જરૂર હોય છે, તે બારીકાથી નહીં તપાસતાં ઉપર ટપકેથી જોઈ મત આપવામાં આવે છે, અને પરીણામમાં જ્યોતિષ વિદ્યા હિણાય છે. આ બાબદમાં આટલું ખાસ યાદ રાખવાની જરૂર છે, કે લગ્ન વખતે જ્યોતિષ વિદ્યાની મદદ લેવામાં પહેલો સવાલ બનેના આવરદાને લગતો છે. તે સવાલ તપાસ્યા બાદ બનેની શરીર પ્રકૃતિ, સ્વભાવ, ગુણહોય વગેરે એક બીજાને મળતાં આવશે કે નહીં તે તપાસવાની જરૂર છે. આ કામ માટે નવ જુદા જુદા બાબતો તપાસવી અવશ્યની છે, અને તે સધળું બરોબર તપાસ્યા વગર જે મત આપવામાં આવે તો તે સર્યામ કામગીરી લેખી શકાય.

આ વિદ્યાના અભ્યાસ દરમ્યાન જુદા જુદા સવાલોની બારીક તપાસથી જે મોજ મળે, તેનો ખ્યાલ માત્ર અનુભવથીજ આવી શકે. કુદરતના બેદોને પામવા માટે, તે મહાન કીરતારે માણસની સરજતને એક શેત્રંગની બાજુ માફક કેવી રીતે ગોઠવી છે, તેનો ખ્યાલ મેળવવા

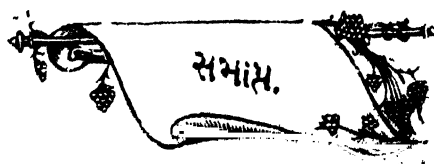
માટે, ખોદાની સર્વ શક્તિમાન મોઠાધનો ખરેખરે ચીતાર નજરે આવે
 માટે, તમામ જગતનાં પળે પળનાં કાર્ય ઉપર ખરવરદેખારની કેવી નજર
 રહેલી છે તે જાણવા માટે, જ્યોતિષ વિદ્યા કરતાં ચઢતી વિદ્યા ખીણ
 કોમળ નથી, એમ કહેવામાં કશી સહરાગત નથી. એક રજકણથી તે
 મોઠામાં મોટી બળવાન શક્તિની સરજત, જનદાર કે જન વગરની
 ચીજની સરજત, એ ખોદાઈ વિદ્યા સાથે તાલુકા ધરાવે છે. જેઓ
 તિલાણુ મનશક્તિ ધરાવતા હોય, જેઓની મનશક્તિ એવી કોમળ હોય કે
 જેથી કુદરતનાં ઉંચી જાતનાં “ વાદ્વિશન્મ ” તેઓ પ્રદણ કરી શકતા
 હોય, જેઓ અશારત (Intuition) રૂપી બહેસને પામેલા હોય, તેઓ
 માટે જ્યોતિષ વિદ્યાની ખારીકીમાં ઉતરવાનું કામ સહેલ થઈ પડે છે.
 આ વિદ્યાનાં મુખતત્વોનો અભ્યાસ કાઢ પણુ કરી શકે એમ છે. પણ તેનાં
 ભિતરમાં પેવસ થવા માટે ખાસ લાયકાતની જરૂર રહે છે. તેના એ
 મુખ્ય ભાગો ગણિત અને કળાદીશ જુદા હોવા છતાં બંનેના ભેગા
 અભ્યાસથી જે સંગીત કાયદો આવે, તે એકલાં કળાદીશના અભ્યાસથી
 થઈ શકતો નથી. છતાં એક માણસને તેના પોતાના સબધીઓ વર્ષોના
 સમાગમ છતાં નહીં પીછાની શંક, તેની રીતે એક બાહોશ જોશી એક
 તદ્દનજ અજાણ્યા માણસને તેના ટપકા ઉપરથી પીછાની શંક છે. એક
 જન્મ કુંડળી એક માણસનાં ભિતરના ભેદ ભરમોનો મુગો ચીતાર છે.
 તે તમામ જનદાર કે જન વગરની પેદાયશના ભેદની ચાવી છે. આટલાજ
 માટે આ ખોદાઈ વિદ્યાના સંબધમાં નાનીચો કશી કોઈ આચરન નીચલી
 લીટીઓ બંધ ખેસતી રીતે લખી જાય છે :—

“ Ye stars, which are the poetry of Heaven :

If, in your bright leaves, we would read the fate
 Of men and Empires.—’tis to be forgiven.”

—Lord Byron.

“ તમે તારાઓ, જેઓ બહેશતની કવિતા છો—જે તમારાં પ્રકાશીત પાના-
 ઓમાં અમે માણુએ અને શહેનશાહતોની સરજત વાચીયે—તો તે માફ થવા
 લેજ છે.”

કર્મ અને જ્યોતિષ વિદ્યા.

કર્મની શીલસુશીના સવાલને તેનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપમાં તકરાર કરી તપાસવામાં આવ્યો છે, પણ આ કાયદો એવી તો શુચવણ બરી રીતે કાર્યો કરે છે કે એ સવાલની પુરતી અને જોટલી જોધયે તેટલી બધી તપાસ લેવાઈ ચુકી છે એમ કહી શકાતું નથી. તેટલા માટે અહીં આપણે આ કાયદાને તેના એકજ સ્વરૂપમાં—એટલે મહો સાથે આ કાયદો કેમ કાર્ય કરે છે, અને તેઓ કેવી અસર નીપજાવે છે—તે જોધયે. જેઓમાં ધાર્મિક લાગણી હોય છે, તેઓ ખરેખર માને છે કે માણસનો જીવાત્મા જે ચોક્કસ શરિરમાં દાખલ થાય છે, તે કોઈ આગલાં કર્મને આધારે થાય છે, અને જ્યારે તે જીવાત્મા પોતાનાં આગલાં કર્મનું ફળ આપવાનો વખત આવે છે, ત્યારે ચોક્કસ ઠેકાણે જન્મ લે છે.

ખીજા હાથપર જ્યોતિષ વિદ્યા માને છે કે જેવું એક મનુષ્ય જન્મે છે કે તરતજ—એટલુંજ નહિ પણ જેવા હમેલ રહે છે કે તુરતજ—તે મહોની અસર હેઠલ આવે છે, અને તેનાં મુખ દુઃખનો આધાર તેઓની અસર ઉપર રહે છે. તે અસર ધણી માડી હોય તો ચોક્કસ ક્રિયાઓ કે જપદાન કરી કમતી કરી શકાય છે.

આ ઉપરથી દેખાય છે કે કોઈ ચોક્કસ પરિણામ લાવવા માટે બે વીજો કાર્ય કરે છે. તેમાંની એક કર્મનો કાયદો અને ખીજો મહોની અસર છે. પણ આ બે શક્તિઓ એક ખીજથી જુદી રહી કામ કરે છે એમ સમજવાનું નથી. એ બેમાંની કઈ શક્તિની સત્તા વધારે છે તે જાણવું અગત્યનું છે. આપણને સારી રીતે જણાયલું છે કે કર્મનો કાયદો સખ્ત રીતે અમલ કરે છે, અને વળી કુદરતમાં તે વખતે તે જીવાત્માનાં મહોની ચાલ પણ એવી રીતે જોડવાયલી હોય છે, કે તેઓ તે કાયદાને અમલ કરવામાં સવળતા કરી આપે છે. તેટલા માટે તે કાયદાને અનુસરીને જ્યારે એક જીવાત્માને આ પૃથ્વી ઉપર જન્મ લેવો હોય, તે માટે તેનાં સંબંધમાં મહો ચોક્કસ રીતે આકાશમાં જોડવાયલા હોય છે ; અને જ્યોતિષ વિદ્યા તે મહોની ચાલ તપાસી તેનાં સંબંધમાં બનનારા ચોક્કસ

બનાવોની આગાહી કરે છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે અહો તે કર્મનાં કાયદાનું કાર્ય બતાવનારા કાસદો જેવા છે.

અહીં સુધી તો બંને કાયદાઓ એક બીજાની સાથે મલી કાર્ય કરે છે, પણ જ્યારે અહોની અસર નીપજવવા કેટલીક ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે ત્યારે આપણે ઉપર કર્મનાં કાયદા માટે જે શિક્ષણ વાંચી ગયાં તે ફેરવાઇ જતું કહેવાય છે. પણ એવું કહેવામાં આવે છે કે કર્મનો કાયદો કોઈથી ફેરવી શકાતો નથી, તેથી આ દેખાઈતી ગુચ્ચવણ દુર કરે એવી કોઈ શાહદત આપણી પાસ છે કે ? આ બાબદનો ખુલાસો શોધવા આપણને કર્મનાં કાયદાને બારીકાથી તપાસવો જોઈએ. ત્યારે આપણને જાણશે કે, જો કે કાયદો તો એકજ છે, પણ જુદાં જુદાં કર્મો સંબંધી તે કાયદો જુદો જુદો અસર નીપજવે છે.

કર્મને જુદા જુદા લખનારાઓએ જુદો જુદો રીતે પોતાની બાબદ અનુસાર વેહેચ્યું છે. દાખલા તરીકે જ્યોતિષ વિદ્યા તેને ત્રણ રીતે વેહેચે છે ; (૧જી) ચોક્કસ વખતે ચોક્કસ પરિણામ આવવુંજ જોઈએ ; (૨જી) ચોક્કસ આવનાર પરિણામને અહોની પુરતી અસર ન લાગુ પડતી હોય તો કેટલીક ક્રિયાઓ કરી તે અસર કમી કરી શકાય ; અને (૩જી) બીજા ઘણાંક બધાં કર્મો કરી તેનાં બદલામાં તે પુરાં કર્મની અસર કમી કરી શકાય. અહીં કુદરતી રીતે સવાલ ઉભો થાય છે કે શું આ અનુમાન સચાઈના પાયાપર રચાયલું છે ? તે જવાબ જવાબદારી યા જોખમદારીનો કાયદો પાસે છે, કે જે કાયદા વીના કર્મનો કાયદો જો એકલાજ હોય તો અધુરો ગણાય. જોખમદારીનાં કાયદા વિષે થીઓસોફીમાં ઘણુંક જાણવાનું મળે છે અને માણસ તથા અક્ષલ વગરનાં પ્રાણી વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવવા કર્મના કાયદાની સાથે સાથે આ કાયદો અગત્યનો ગણવામાં આવે છે. મનુષ્ય જાત વિષે ખોલતાં જો કે મનુષ્ય કર્મના કાયદાને આધીન છે તે છતાં કોઈ ચોક્કસ કાર્યની ઘણી કે થોડી અસર થવી તે જોખમદારીનાં કાયદા ઉપર આધાર રાખે છે. આ તફાવતનું કારણ મનુષ્ય જાતે મેળવેલું જ્ઞાન, ચોક્કસ કર્મ કરવાની તેની નેમ અને ધારણાં શું હોય છે તે ઉપર આધાર રાખે છે. દાખલા તરીકે આપણે એક ખુનીનો દાખલો લઈએ. જો કે ખુન કરવામાં આવ્યું હોય, પણ જે કારણ સર તે કરવામાં આવ્યું હોય તે પ્રમાણે તેનું પરિણામ આવે છે. જો એક સુધરેલાં અને કૌતુકીય

અપ્સથી તે કરવામાં આવે તો તેની અસરો ઘણી ખુરી થાય છે, કારણ કે આવું કર્મ કરવું તે નીતિ અને ઇશ્વરી કાયદાની વિરુદ્ધ છે એવું સમજવા છતાં તે કરે છે ; પણ એક જંગલી જેનો ખવાસજ મારફત કરવાનો હોય, અને તેમ કરવામાં કાંઈ ખોટું છે એવો જેને સેહેજ ખ્યાલ પણ નહીં હોય તેવા અપ્સથી તે કર્મ થવાથી તેનાં પરિણામો કમી થાય છે. આ દાખલો એકજ જાતનું કર્મ જુદા જુદા મનુષ્યથી કરવાથી તેનું પરિણામ કેવું જુદું લાવે છે તે બતાવવા પુરતો છે.

આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે એક જીવાત્માનું આગણું કર્મ તેને કેવા સંજોગ, જગા તથા વખતે ફરી જન્મ આપવો તે મુકરર કરે છે. વળી આ જાણવું અગત્યનું છે કે ફરી જન્મ લેતો જીવાત્મા પોતાની આગલી ઘણી વલણો જે ઉપર તે વખતે તે મંડેલો હતો તે સાથે લેતો આવે છે. જ્યોતિષ વિદ્યાનું ખાસ કામ ગ્રહોની દશા તપાસી તેની જુદી જુદી અસરો જાહેર કરવાનું છે.

જે લોક જડવાદી મત ધરાવે છે અને ઉપલી (મિનોર્ષ) દુનિયાઓની હસ્તી માનતા નથી, તેઓને મનથી મગજની વલાણુ અને આગમ્યથી ભવિષ્ય જોવું તે કથા જેવું રમુજ લાગશે. પણ જેઓમાં ઇશ્વરી અંશ થોડોક પણ ખીલેલો હશે અને હાલની વિદ્યામાં દિનપર દિન થતી નવી શોધો સંબાલથી વાંચીને તપાસતા હશે, તેઓ આ બાબદનો ઉંડો અભ્યાસ કે વિચાર કર્યા વીના રહેશે નહિ ; અને જો તેઓને એ માટે પુરતું જ્ઞાન આપવામાં આવશે તો ખરૂં ખોટું બરાબર પીછાની શકશે. જો એક જડવાદી મત ધરાવનાર મોટાં મનથી વિચાર કરશે તો તેને માટે ગંભીરપણે વિચારવા બરતી તથા ઓટનું કારણ, રૂતુઓમાં થતા ફેરફારો, કમળ ફુલનું ચોક્કસ વખતે ખીલવું તથા બંધ થવું, સુરજમુખી ફુલનું પણ તેજ પ્રમાણે ખીલવું, ચાંદરાત તથા પુનમ ઉપર ઉભરી આવતાં કેટલાંક દરદો, ચંદ્રમાં થતી વધઘટ વખતે ઝાડો અને શેપાઓનાં રસમાં તેની થતી અસર, સુર્યના તડકામાં વનસ્પતી તથા જાનવરી જીંદગીનું ઉગવું તથા વધવું, ગ્રહોનું બંધારણ, તેઓનું પોતાની ધરી આસપાસ ફરવું, વગેરે બાબદો પુરતી છે. જો કે આપણે ઉપર નો સુર્ય તથા ચંદ્રની અસર વિષેજ બોલ્યા છીએ, પણ તેજ પ્રમાણે ખીજા ગ્રહોની અસર પણ દરેક બીજા ઉપર થાય છે.

આ રીતે આ સંવાદને દુનિયાઈ નજરે તપાસવા પછી તેને મિનોષ અને થીયોસોફીને આધારે તપાસીયે. આપણા મરહુમ શિક્ષક એચ. પી. બ્લેવાટસ્કી કહે છે કે “હાલની વિદ્યાને એક પણ બાબુએ મુકી આપણને અસલી જ્ઞાન તપાસવા દો. પ્રાચીન કાળનાં સાયનટીસ્ટો ખાત્રીથી કહી ગયા છે કે ભૂગોળને લગતા સધળા ફેરફારો થવાનું કારણ અને તેનો આધાર ચંદ્ર અને ગ્રહોપર રહેલો છે, એટલુંજ નહિ પણ પૃથ્વીની સ્પર્પાટી ઉપરજ નહી પણ ભિત્તરમાં પણ રાશીઓથી ધણી મોટી અસર થાય છે.” વળી ગુપ્ત વિદ્યામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “જે સેતારાની અસર હેઠળ એક જીવાત્મા* જનમ્યો હોય તેજ સેતારો એક આખા મન્વંતર સુધીની તેની બધી જીવંતીઓમાં તેનો પાસબાન ગ્રહ રહે છે.” બધા મળી સાત ધ્યાન યોહાનો (અમશારૂપદો) છે અને ગુપ્ત વિદ્યાને આધારે માણસ જન્મ પણુ આ સાત અમશારૂપદો મુજબ સાત પેટા-જનોમાં વેહેંચાઈ ગયલી છે, “તેટલા સાર,” તેમાં વળી જણાવ્યું છે કે, “સાત મુખ્ય ગ્રહો અને તેઓની ક્વપિઓ છે અને માણસ જન્મ આ સાત જુમખાઓ-માંના એકમાં જનમ્યું છે અને તે તેની પર અસર કરે છે તથા તેની પાસબાની પણ કરે છે. બધા મળી સાત ગ્રહો અને બાર રાશીઓ છે, પણ તેઓનાં એક ખીજ સાથ બેલાવાથી જે અસર ઉપજવાય છે તે ન વર્ણવી શકાય તેટલી બધી છે.”

આથી આપણે જોયું કે ગ્રહોની અસર થાય છે પણ જ્યોતિષ શાસ્ત્ર ઉંડાણમાં ઉતરી કહે છે કે, ગ્રહોની અસરની બારીકીથી આગાહી કરી બનનારા બનાવો જાહેર કરવાને તે સામર્થવાન છે, અને તે બનાવો ખરા પડે છે. આ તો સામેત થયલી વાત છે,—અને થીયોસોફીસ્ટો તે માને છે—કે કુદરતમાં સાતનો આંકડો અગત્યનો ભાગ બજવે છે અને તેના પરિણામ તરીકે સાત ગ્રહો અને માણસના સાત તત્વોના બનેલાં છે, અને તેથી આ ગ્રહો તથા માણસનાં સાત તત્વો વચ્ચે જાતી સંબંધ અને ખેંચાણ છે. આ બાબદ બરાબર સમજાવવા આપણે મેડમ બ્લેવાટસ્કીના પ્રખ્યાત પુસ્તક (“The Secret Doctrine”) નો આધાર લઈએ. તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “આ હાડમંદ દુનિયામાં સાતનો મૂળ આંક

* શરીર નહીં, પણ જીવાત્મા, તેની રાજઆતથી ન્યારે કુદો પડે છે. ત્યારથી.

કાયદાઓનું જ્ઞાન શિખવે છે અને અસલી વખતનાં લોકોને તે કાયદાની સમજ પડવાથી કુદરતનો ધણોક ભેદ તેઓ ઉઠાવી શક્યા હતા. આ કાયદાઓનાં જાણવાથી તેમજ જેની અને બિનોઈ દુનિયાઓમાં તેઓ કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તેની માહિતી હોવાથી, પ્રાચીન જ્યોતિષીઓ વખતનાં ચક્રની બરાબર ગણતરી કરી તેમાં બનનારા બનાવો તથા અસરો સમજાવી શકતા અને મનુષ્યોપર તેઓનાં પ્રગટીકરણમાં તેની શી અસર થશે તે અગાઉથી જાહેર કરતા. સુય, ચંદ્ર અને ગ્રહો અમુક દિરાવેલી રીતેજ કામ કરતા હોવાથી તેઓની સત્તા અને વધઘટનાં વખતથી તે લોકો વાકેફ હતા.” ઉપલા ફકરામાં જે દુનિયાઓ વિષે આપણે બોલ્યાં તે સ્થુલ, સૂક્ષ્મ અને માનસીક બુવનો વિષે છે, પણ પછી ત્યાં નોંધમાં સાતે બુવનો—આદી અનુપાદક, આત્મીક અને બુદ્ધિકનાં નામ પણ આપેલાં છે, અને કહેવામાં આવ્યું છે કે તેઓનાં માથે જોડાવાથી પ્રગટીકરણ અને કર્મ ઉપર અમર થાય છે.

જ્યોતિષ શાસ્ત્ર જે દાંવા કરે છે તેને ટેકા આપવા શું આ પુરતું નથી ! તે છતાં આ વાત બારીકાથી દર્શાવવી અગત્યની છે.

એકજ અહ જુદી જુદી વખતે કેવી અસર નીપજતે છે તેને માટે હાલની વિદ્યા શું કહે છે તે હવે તપાસીએ. આ તો જાણીતી વાત છે કે ગ્રહો પોતાની ધરી આસપાસ જુદી જુદી ઝડપે ફરે છે અને તેથી કરી તેઓ એકને એકજ ઠેકાણે રહી શકતા નથી. જ્યોતિષ શાસ્ત્ર દાંવા કરે છે—અને વળી મેડમના “ગ્રીફિટ ડોક્ટ્રીન” માં પણ આવેલું છે—કે એકજ અહ જુદી જુદી રાશી નજદીક જવાથી અને તેની સાથે ભેલાવાથી ધણું જુદાં જુદાં સ્વરૂપો બનાવે છે અને તેની અસરો જુદી જુદી જાતની થાય છે. જે આ કાયદો બધા ગ્રહોને લાગુ પડીએ તો તે સધળાનાં જુદી જુદી રાશીઓ સાથે ભેલાવાથી કેવી જુદી જુદી જાતની અસરો દર પળે જુદી જુદી સ્થિતિ પર થતી હોવી જોઈએ તેનો ખ્યાલ આવે છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાથી એક મનુષ્ય કયા ધધામાં આ દુનિયામાં ફાવશે તે સંજ્ઞાથી જાણી શકાય છે અને વળી તે આવતા કોઈ માહા બનાવ માટે પણ આગમનથી તૈયાર થઈ રહે છે. આથી કરી તે માહા સમાચાર માટે તૈયાર રહે છે, એટલુંજ નહિ, પણ આ વિદ્યાનું ખરું

જ્ઞાન તેને આ તથા બિનેઈ દુનિયાઓની વચ્ચે રહેવાની જગ્યા બનાવે છે.
મદદ કરશે.

જ્યોતિષ શાસ્ત્ર વળી મંત્રનો ઉપયોગ કરતાં પણ શીખવે છે. મ
શારત્રમાં જપ, તપ, કેટલીક ક્રિયાઓ વગેરેનું વર્ણન છે, જે પ્રમાણ
કરવાથી ગ્રહોની માઠી અસર નબળી પાડી કે અટકાવી શકાય છે. અહીં
આપણને એક ચંજ મુશ્કેલ લાગે છે. જે આદ્ય આપણી ઉપર આવી
પડે છે તે આગલી જીવંતીઓમાં કરેલાં ખોટાં કર્મથી હોય છે; અને
સવાલ ઉઠે છે કે ક્રિયાઓની મદદથી તો ત્યારે કુદરતનાં અચ્યુત કાયદા
સામે હરકત નાંખવામાં આવે છે; પણ કર્મનાં ત્રણ ભાગ પાડતી વખતે
આપણે જોઈ ગયા છીએ, અને વળી જોખમદારીનો કાયદો આ વાત
ખુલ્લી બતાવે છે, કે તે કર્મ એવી જાતનું હોય છે કે જેની અસરો વધુ
ભલાં બળવાન કાર્યો કરી કર્મની કરી શકાય છે, અને જુદા જુદા ભુવન
પર કરેલાં કર્મની અસર પણ જુદી જુદી જાતની હોય છે. અર્થાત્ મળી
માત્ર ભુવનોનું જ્યાન “સીક્રિટ ડોક્ટ્રીન” માં છે અને ઉપલાં ભુવનોપર
કરેલાં કર્મની અસરો નિયત કરતાં વધુ જોરાવર હોય છે. અર્થાત્ કર્મમાં
“શીઝ” કર્મ સૌથી બળવાન કહેવાય છે અને તેનાં પરિણામો પણ
જલદી આવે છે. આ શીઝ ક્રિયાની અસર કય જુવન પર ધ્રુવી બળવાન
થાય છે અને મંત્ર બળનાર જે બરાબર બળુકાર હોય તો તે આ મંત્ર
એવા તો એકસ લાગુ પડતા વખતે ભણે કે જે ઘડીએ કાઈ માઠાં
કર્મની અસર થવાની હોય. તેજ પછે તે બળવાથી ગ્રહની પેલી પુરી
અસર તુટી જાય છે. આ રીતે, બળવાન કર્મ નબળાં કર્મનો નાશ કરે
છે અને ખુરી અસર ભણીમાં જોનાઈ જાય છે અને તે રીતે કર્મનાં
કાયદાની ખુરી અસર નાશ પામે છે.

• D M O.” in the *Theosophic Gleaner*,

તરજુમો કરનાર

મીસ મહેરબાઈ દાદીશંક.

ધી

ઐ શ્રો લો જ ક લ

સ્તુ ડી યો.

નવસારી.

મહેહનજર મુક્ત.

ઐરાગ

[સ્થાપ્યું સન ૧૯૦૦]

જરથોસ્તીઓ માટે ધર્મ તથા
સંસારને લગતું એકલું માસિક
ચોપાન્યુ.

આ ચોપાન્યુ વેદાન્ત, સુરીઝમ, થીયોસોફી, આત્મજ્ઞાન, આજની વિદ્યા,
અને પશ્ચિમની શીલસુરીની મદદથી જરથોસ્તી ધર્મ ઉપર રોશની
ફેલાવે છે.

તે ઉપરાંત

સધળી વૃદ્ધિઆત્મક (Progressive) હીલચાલો જેવી કે સાધકોચોછ,
મેગેન્ટીજમ, એન્ટી-વેક્સીનેશન, એન્ટી-તીબીસેક્શન, જીવદયા,
વેજીટેરીયનીઝમ, વગેરેની હિમાયત કરે છે.

કોઈ પણ પક્ષના

સંક્રાયાયલા આચાર વિચારોથી હદ બાંધવાને બદલે જરથોસ્તી ધર્મની
મળ નેમ ધ્યાનમાં રાખી

તેનો વિસ્તાર વિશાળ અને બહોળો રાખવામાં
આવ્યો છે.

સેકડો સતોપના ઉદ્ગારો નિરતર આવતા રહે છે

સવાજમ—વર્ણના રૂ ૩, હિંદી પોસ્ટેજ સાથે ; દયાં માર્ગે રૂ ૪ ;
આંગ ઉપર લેવામાં આવે છે.

આફ્રીસ—વાઘરેય, બીલીમોરા પોસ્ટ.

